

Het **succes** van de **EHS**

publiek geheim

De Ecologische Hoofdstructuur (EHS)

De Ecologische Hoofdstructuur is het netwerk van aaneengesloten natuurgebieden in Nederland dat de biodiversiteit stimuleert. Planten en dieren kunnen zich van het ene naar het andere gebied verplaatsen.

De organisaties die samen dit boek presenteren, werken alle mee aan ontwikkeling en beheer van de EHS.

 Klik op logo om de website te bezoeken
Click logo to visit website

del2Landschappen

 Nationaal Groenfonds

Het succes van de EHS

publiek geheim

Inhoudsopgave

To table of contents

Woord vooraf

→ 06 Professor mr. Pieter van Vollenhoven

De Ecologische Hoofdstructuur (EHS)

- 08 Waarom meer en aaneengesloten natuur in Nederland?
- 11 Het idee achter de Ecologische Hoofdstructuur
- 13 Meer dan natuur: successen van de EHS
- 16 De Ecologische Hoofdstructuur van Europa: Natura 2000
- 18 Gezondheid en welzijn: betekenis van de EHS voor mensen
- 20 Business en banen: de economie van de EHS
- 22 De EHS als buffer tegen klimaatverandering

Friesland Groningen Drenthe

- 50 Noard-Fryslân Bûtendyks
- 52 De Flearen
- 54 De Wadden
- 56 Landgoed Blanckenborch
- 58 Dal van de Ruiten A
- 60 Het Westerkwartier
- 62 De Westbroekstermadepolder
- 64 Het Fochteloërveen
- 66 De Drentsche Aa
- 68 Landgoed Heidehof

Drenthe Overijssel Flevoland Gelderland

- 72 Het Mantingerveld
- 74 Het Doldersummerveld
- 76 De Engbertsdijksvenen
- 78 Nationaal Park Weerribben-Wieden
- 80 Landgoed Herinckhave
- 82 Schokland
- 84 De Oostvaardersplassen
- 86 De Veluwemeerkust
- 88 Landgoed Appel
- 90 De Gelderse Poort

Gelderland Utrecht Noord-Holland Zuid-Holland

- 94 Het Wisselse Veen
- 96 De Stiftsche Waarden
- 98 Eemland
- 100 De Blauwe Kamer
- 102 Landgoed Sandenburg
- 104 De Nieuwe Hollandse Waterlinie
- 106 Het Naardermeer
- 108 Landgoed De Goede Morgen
- 110 Het Ilperveld
- 112 De Nieuwkoopse Plassen

Zuid-Holland Zeeland Noord-Brabant Limburg

- 116 De Krimpenerwaard
- 118 Tiengemetten
- 120 De Oosterschelde
- 122 De Prinsenhoeve
- 124 Landgoed Huis Ter Heide
- 126 Landgoed De Hoevens
- 128 West-Brabantse Peel
- 130 Nationaal Park De Maasduinen
- 132 De Meinweg
- 135 Colofon

Woord vooraf

Twintig jaar geleden besloten we de achteruitgang van de natuur in ons land definitief een halt toe te roepen. Het verlies aan natuur en biodiversiteit vonden we niet langer aanvaardbaar. Daar hadden we goede redenen voor. Natuur heeft een intrinsieke waarde, de bescherming ervan raakt aan onze ethiek en de essentie van ons bestaan. Natuur bepaalt ook in hoge mate de leefbaarheid van ons land; van de omgeving waarin we wonen, leven en werken. Steeds meer raken we doordrongen van de waarde en onmisbaarheid van de 'ecosysteemdiensten' die de natuur ons biedt: schoon drinkwater, schone lucht, genetische bronnen voor voedselproductie en waterberging. Letterlijk dagelijks zijn we er mee bezig en ervan afhankelijk.

In 1900 hadden we in Nederland nog 876.000 hectare natuur, in 1989 was daarvan nog maar 448.000 hectare over. De rest was opgeofferd aan de groei van onze materiële welvaart. Samen met de slechte milieuomstandigheden had dit tot gevolg dat nog slechts vijftien procent van de oorspronkelijke biodiversiteit in Nederland aanwezig was. Dat kon niet

langer zo doorgaan. Daarom besloten we twintig jaar geleden tot het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), een aaneengesloten netwerk van natuurgebieden van in totaal 729.000 hectare. Een netwerk dat een einde zou maken aan de versnippering van de natuur, met als doel het herstel van de biodiversiteit én het creëren van een mooie groene omgeving waarin we kunnen recreëren, ontspannen, ons even onttrekken aan de dagelijkse hectiek van de stedelijke omgeving en onszelf terug vinden, om daarna weer aan de gang te kunnen. Letterlijk dus: re-creëren.

Voortvarend zijn we aan de gang gegaan. Het rijk, de provincies, landgoedeigenaren, maatschappelijke organisaties, boeren en burgers hebben, na een aarzelend begin, met veel energie de uitdaging opgepakt en inmiddels gezamenlijk zo'n 129.000 hectare nieuwe natuur gerealiseerd.

'Natuurbeschermingsorganisaties, landgoedeigenaren, boeren en particulieren werken zij aan zij aan nieuwe natuur.'

We zijn er echter nog lang niet. Er bestaan grote zorgen over de voortgang, het beschikbare budget en de randvoorwaarden waarbinnen moet worden gewerkt. Het beleid is te vrijblijvend en te zeer afhankelijk van andere belangen.

De EHS die nu ontstaat, biedt niet de oplossing voor het probleem van de versnippering. Het proces verloopt te langzaam. Veel ambities worden niet ingevuld. De filosofie achter de EHS, daar staan we nog volledig achter. Tegelijkertijd zijn krachtige maatregelen vereist om de realisatie ervan op gang te houden. Hierover zijn effectieve voorstellen in de maak die op korte termijn zeker verder onder de aandacht gebracht gaan worden.

In dit boek gaan wij hier echter niet nader op in. De voorbeelden op de volgende pagina's maken inzichtelijk wat het de samenleving oplevert wanneer je je werk goed doet en de EHS volgens plan realiseert.

We laten zien dat de resultaten van nieuw aangelegde natuurgebieden vaak boven verwachting zijn. Daarbij gaat het om resultaten op het gebied van de biodiversiteit en bijvoorbeeld ook ten aanzien van recreatie, landschap, gezondheid en cultuurhistorie. Het boek laat ook zien dat er over de volle breedte aan de EHS wordt gewerkt. Natuurbeschermingsorganisaties, landgoedeigenaren, boeren en particulieren werken zij aan zij aan nieuwe natuur. In een toenemend aantal gevallen werken zij binnen een en hetzelfde project zelfs samen.

Particuliere landgoedeigenaren, natuurbeschermingsorganisaties en Nationaal Groenfonds maken in dit boek gezamenlijk aanschouwelijk hoe mooi Nederland weer kan worden door samen te werken aan de EHS. Namens al deze partijen spreek ik dan ook de hoop uit dat wij de gelegenheid krijgen om daar de komende jaren voortvarend en succesvol mee door te gaan.

Professor mr. Pieter van Vollenhoven

Waarom meer en aaneengesloten natuur in Nederland?

Duizenden jaren geleden legde de Noordzee, samen met de rivieren Rijn, Maas en Schelde, de basis voor ons land. Lagen grind, zand en klei werden weggeslagen en elders weer afgezet. In grote binnenmeren ontwikkelden zich dikke veenpakketten. Eb en vloed deden ondiepe kustzeeën met slikken, kwelders en schorren ontstaan. Resultaat van dit alles was een dynamische en uitgestrekte delta met veel overgangen van droog naar nat, zoet naar zout en voedselarm naar voedselrijk. Deze vormde de basis voor een rijke, afwisselende natuur, die kenmerkend is voor natuurlijke delta's.

Om in deze waterrijke omgeving te kunnen overleven, moest je inventief zijn en bereid tot samenwerken. De mensen die hier in de vroege middeleeuwen in handels- en vestingstadjes en boerendorpen woonden, waren dat. In de strijd tegen het water verenigden ze zich in waterschappen, de oudste bestuursorganen van ons land. Polders, dijken, klepduikers (buizen onder kades of dijken door die met een klep konden worden afgesloten) en later molens zorgen voor droge voeten.

Het natuurlijke landschap verdwijnt

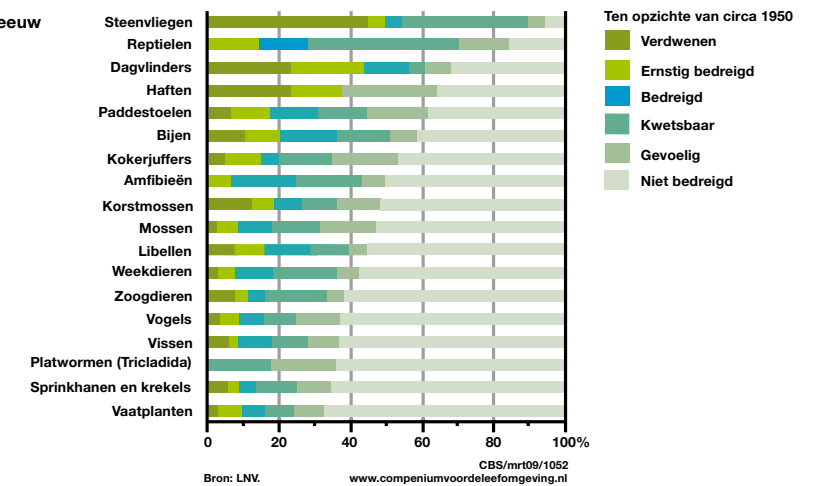
De Hollandse ondernemerszin bracht ook de handel met verre landen op gang en zorgde voor nieuwe ideeën om het land te bewerken. Zodoende ontstond een welarend land met een snel groeiend aantal inwoners die, mede dankzij de handel met de Oost en de West, steeds meer woeste grond in cultuur konden brengen. Onder invloed van nieuwe uitvindingen nam deze ontwikkeling aan het begin van de vorige eeuw een hoge vlucht. Voorbeelden zijn de mechanisatie in de landbouw en het gebruik van kunstmest. Door bevolkingsgroei en toenemende welvaart verdwenen het natuurlijke landschap en alle plant- en diersoorten die daartoe behoorden in steeds hoger tempo. Volgens de Nationale Rekenkamer nam de oppervlakte aan natuurlijk terrein in de vorige eeuw met bijna vijftig procent af: van 876.000 hectare in 1900 tot 448.000 hectare in 1989. Na 1989 volgde een licht herstel. Natuur is in ons dichtbevolkte, welvarende land een schaars goed. Nieuwe steden, wegen en schaalvergroting binnen de landbouw zorgden voor verschaalde en versnipperde natuurgebieden en landschappen. De trieste resultaten daarvan zijn tot op de dag van vandaag zichtbaar. Naast een geringere oppervlakte is ook de kwaliteit van de resterende natuur een probleem. Door verzuring, vermesting en verdroging neemt deze nog steeds af. Dit is onder andere het gevolg van een intensieve landbouw.

Planten en dieren verdwijnen

Zoals blijkt uit gegevens van het Planbureau voor de Leefomgeving zijn veel plant- en diersoorten die van oorsprong in Nederland voorkwamen de laatste decennia verdwenen of uiterst zeldzaam geworden. Van alle groepen planten en dieren, zoals bijen, libellen en korstmossen, wordt meer dan een derde van alle soorten bedreigd. Bij reptielen, paddenstoelen en dagvlinders staat zelfs circa tweederde op de Rode Lijst van bedreigde soorten. Relatief veel dagvlinders, steenvliegen, zoetwatervissen en korstmossen zijn helemaal uit Nederland verdwenen. Van de drieëntwintig EU-landen hoort Nederland tot die met het grootste aandeel bedreigde vogels, vissen en zoogdieren. Overigens komen door klimaatverandering ook nieuwe soorten ons land binnen. Vanaf 1990 zien we bijvoorbeeld een toename van zuidelijke, waterminnende korstmossen, terwijl noordelijke soorten, die aan koele omstandigheden zijn gebonden, in soort en aantal afnemen.

Al meer dan honderd jaar geleden ontstond er verzet tegen deze ontwikkeling. Men organiseerde zich in verenigingen die de natuur bestudeerden en beschermden, bijvoorbeeld door bedreigde natuurterreinen aan te kopen. Particuliere landgoedeigenaren die hun bossen en natuurterreinen beschermden, wisten zich gesteund door onder meer de Natuurschoonwet van 1928. Vanaf de tweede helft van de vorige eeuw greep ook de overheid actief in.

Bedreiging van soorten eind 20e eeuw

Met diverse vormen van beheer en natuurbeleid probeert zij de natuur te beschermen en de kwaliteit ervan te verbeteren. De basis van dit beleid is de gedachte dat als we natuurgebieden vergroten en onderling verbinden, de invloed van buitenaf vermindert. De oorspronkelijke plant- en diersoorten kunnen terugkeren en de nog aanwezige soorten krijgen betere overlevingskansen.

Netwerk van robuuste natuurgebieden

In de afgelopen jaren heeft de overheid niet alleen nationaal, maar ook internationaal concrete afspraken gemaakt over behoud en herstel van natuur en biodiversiteit (de totale verscheidenheid van alle levende planten en dieren op aarde). In 2018 moet in Nederland een netwerk van robuuste natuurgebieden zijn voltooid: de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Voor 2010 en 2020 heeft de overheid doelen gesteld voor het behoud en herstel van de biodiversiteit. Daarbij gaat het niet alleen over de variatie aan soorten, maar ook over die aan erfelijk materiaal binnen soorten en aan levensgemeenschappen of ecosystemen.

Behoud van natuur en biodiversiteit is om een aantal redenen belangrijk. Ten eerste heeft natuur een waarde van zichzelf: een intrinsieke waarde. Planten en dieren hebben het recht er te zijn, los van hoe wij mensen ze waarderen. Aantasting van dat bestaansrecht moeten we zoveel mogelijk vermijden.

Het idee achter de Ecologische Hoofdstructuur

Dat is een kwestie van beschaving. Velen hebben dit idee beschreven vanuit een religieuze, spirituele of filosofische achtergrond. Altijd blijkt dit principe te raken aan de essentie van ons bestaan op aarde.

Een tweede reden is de beleving door mensen. Ook waar natuur voor ons geen direct nut heeft, vinden velen dat wij ermee verbonden zijn. Door die verbondenheid ervaren wij ons contact met de natuur overwegend als positief. Deze beleving motiveert mensen om natuur te beschermen.

Ten derde vervult de natuur een groot aantal basisfuncties die noodzakelijk zijn voor ons bestaan: de zogenoemde 'ecosysteemdiensten'. De natuur levert bijvoorbeeld voedsel, drinkwater, hout, beschutting en 'demping' van weers- en klimaatinvloeden. Ook vele 'afgeleide diensten' zijn voor ons onmisbaar, zoals een aantrekkelijke woonomgeving en mogelijkheden tot recreatie.

Een vitale natuur is onmisbaar voor een duurzame samenleving, samen te vatten met de begrippen '*people, planet, profit*'. Onder *planet* vallen de intrinsieke waarde van de natuur en de natuurlijke processen die de aarde 'draaiende houden'. *Profit* vertegenwoordigt de ecosysteemdiensten, zoals voedselvoorziening en schoon drinkwater, alsmede de economische diensten die daarvan af te leiden zijn. *People* staat voor het welzijn van mensen, waarvoor natuur onmisbaar is.

Al deze redenen bepalen de noodzaak om natuur niet alleen te beschermen, maar ook waar nodig en mogelijk te herstellen, vergroten en natuurgebieden met elkaar te verbinden. Minstens zo belangrijk is het om de omgeving van die gebieden schoner te krijgen en de milieukwaliteit te verbeteren. Naast grote natuurbeheerorganisaties spelen particuliere en agrarische natuurbeheerders daarbij een belangrijke rol.

Hoe groter een eiland en hoe kleiner de afstand van dat eiland tot het vasteland, hoe groter de biodiversiteit, oftewel de verscheidenheid aan levende planten en dieren.

Deze theorie ontleen we aan de Amerikaanse biologen Robert MacArthur en Edward Wilson. In hun boek *The theory of island biogeography* (1967) leggen zij uit hoe schaal en afstand bepalend zijn voor het aantal planten en dieren dat op een eiland voorkomt. Een groter eiland kent namelijk meer afwisseling, waardoor er meer soorten kunnen leven. Is een eiland tien keer zo groot als een ander, dan kunnen er ruwweg twee keer zo veel soorten voorkomen. En hoe dichter een eiland bij een continent ligt, hoe groter de kans dat plant- en diersoorten vanaf het continent op het eiland terechtkomen of andersom.

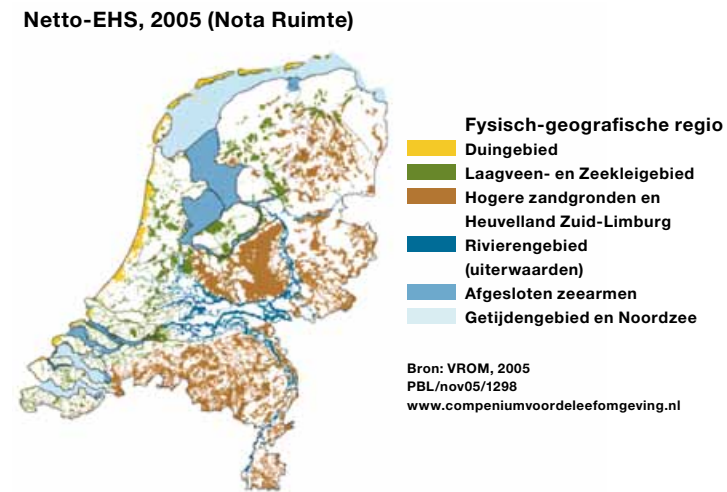
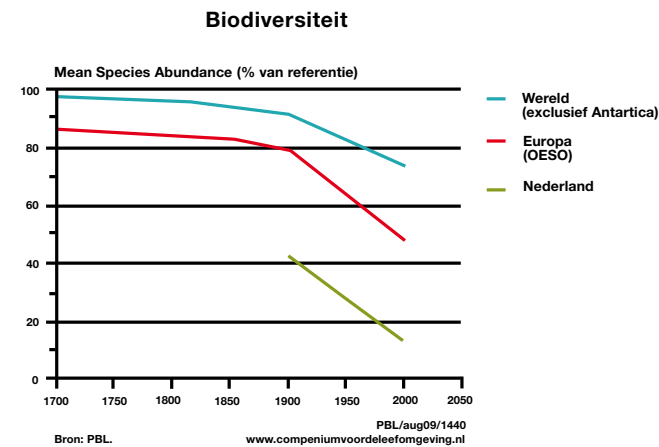
Dat laatste heeft te maken met de manier waarop soorten zich verplaatsen. Zaden van planten waaien of drijven voor een groot deel mee op de wind of met stromend water. Ook liften ze mee in vacht of verenpak. Ook dieren, waaronder een flink aantal insecten, doen dat. Vogels en vissen migreren betrekkelijk makkelijk. Maar dieren die op of in de grond leven, verplaatsen zich niet zo gemakkelijk van het vasteland naar een eiland. Reptielen kunnen dat beter dan zoogdieren, bijvoorbeeld door mee te drijven op omgewaaide bomen.

Vanwege hun koudbloedigheid en daardoor tragere stofwisseling houden reptielen zo'n reis langer vol dan warmbloedige zoogdieren.

Omgekeerd geldt dat de beperkte soortenrijkdom op kleine eilanden ver van de kust uiterst kwetsbaar is voor ingrijpende gebeurtenissen. Bij aardbevingen, orkanen, ziektes of brand is de sterfte relatief groot – de planten en dieren kunnen niet ontsnappen. Uitgestorven populaties komen niet meer terug. Terwijl er op het eiland geen planten of dieren van deze soort meer over zijn, kunnen nieuwe exemplaren van die soort het eiland vanaf het vasteland niet bereiken.

Eilandjes in een zee van landbouwgrond

Uit onderzoek blijkt dat deze eilandtheorie ook opgaat voor natuurgebieden op het vasteland. Anders gezegd: natuurgebieden van nu zijn als geïsoleerde eilandjes in een zee van in cultuur gebracht gebied, waar veel soorten niet kunnen overleven. Dit verklaart waarom de biodiversiteit in Nederland is afgenomen tot ongeveer vijftien procent van de oorspronkelijke situatie, dat wil zeggen die van vóór 1700. Dit verlies is aanzienlijk groter dan elders in Europa en de wereld. Natuur is in Nederland op grote schaal omgezet in landbouwgrond of 'weggeschoven' voor verstedelijking. Hier en daar bleven stukken over waarvan het te lastig of te kostbaar was ze op de schop te nemen.

Meer dan natuur: successen van de EHS

Wat eind vorige eeuw achterbleef, waren verspreid liggende natuureilandjes, van elkaar gescheiden door dorpen, steden, industrieterreinen, spoor- en snelwegen en intensief gebruikte landbouwgebieden. Vanwege het inmiddels erkende belang van natuur en biodiversiteit proberen overheid, natuurbeschermingsorganisaties, particuliere eigenaren en burgers de soortenrijkdom weer op peil te brengen. Redenerend vanuit de eilandtheorie leidde dat in het eerste Natuurbeleidsplan (1990) tot het concept van de EHS, dat uitgaat van het herstellen, vergroten en adequaat verbinden van robuuste natuurgebieden.

In de praktijk blijkt het te gaan om een taai en moeizaam proces. Het is niet eenvoudig om landbouwgrond terug te geven aan de natuur, schadelijke milieu-invloeden van buitenaf op te heffen en ecologische verbindingen aan te brengen zodat een netwerk ontstaat. Her en der in de samenleving steekt twijfel over nut en noodzaak de kop op. Soms wordt er zelfs gesproken over 'luxe' in vergelijking met andere maatschappelijke opgaven. Op regionaal niveau is er geregeld sprake van emoties bij het verkopen van landbouwgrond voor natuurherstel; emoties die hun weg vinden naar politiek en bestuurders.

Eerste successen zijn geboekt

Gelukkig kan het grote natuurherstelproject EHS ondanks bepaalde kritiekpunten rekenen op een breed draagvlak binnen de samenleving. De eerste geboekte successen dragen ongetwijfeld hieraan bij. Op verschillende plekken in het land kun je zien dat het inrichten van grote, aaneengesloten natuurgebieden leidt tot een grotere biodiversiteit. Juist in de 'nieuwe' natuur, waar de vervuilde of te voedselrijke bovenste bodemlaag is afgegraven en het kwelwater weer aan de oppervlakte komt, duiken heel onverwachte soorten op. In veel gevallen gaat het daarbij om kleine, niet meteen in het oog springende soorten, zoals teer guichelheil in het Brabantse Banisveld of vlozegge in het Noord-Hollandse Laegieskamp. In gebieden die gedeeltelijk ('plas/dras') of geheel onder water zijn gezet, komen heel snel bijzondere vogels terug, waaronder het klein waterhoen en het woudaapje in het Harderbroek in de Flevopolder. Groot en aansprekend zijn 'kolonisten', bijvoorbeeld de kraanvogels in het Drentse Fochteloërveen. Ze bewijzen eens te meer het gelijk van MacArthur en Wilson en onderstrepen dat de EHS het beste instrument is dat we hebben om de natuur in Nederland te redden.

Bij ieder natuur- en landschapsproject is de persoonlijke inzet van mensen cruciaal. Een klassiek voorbeeld is onderwijzer, veldbioloog en natuurbeschermer Jac. P. Thijsse, die samen met zijn medestanders in 1905 de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten oprichtte, het Naardermeer aankocht en daarmee wist te voorkomen dat het gebied een vuilstortplaats werd. Ook vandaag de dag zetten particulieren en *professionals* zich met hart en ziel in om het Nederlandse cultuurlandschap en de Nederlandse natuur te behouden en verder te ontwikkelen. Deze mensen en hun betrokkenheid staan aan de basis van de successen van de EHS. Zo zorgde op landgoed De Goede Morgen in het Noord-Hollandse Hippolytushoef de familie Klaver ervoor dat door herstel van een oude waterloop het oude reliëf terugkwam in het landschap. Weidevogels profiteren volop van de inzet, visie en geduld van deze particuliere eigenaren.

Revolutionaire veranderingen

Onontbeerlijk is het besef dat de natuur zich niet laat dwingen. Dat bewijst ook een heel ander soort natuurgebied: de Oostvaardersplassen. Deze grootse natuur op de voormalige zeebodem ontstond spontaan als moerasgebied. Beheerder Staatsbosbeheer breidt het steeds verder uit, met aansluitingen op de Veluwe en richting Duitsland. In veertig jaar is het uitgegroeid tot een vogelparadijs, met de Europese zeearend als

meest indrukwekkende vertegenwoordiger. Uitbreiding van het natuurareaal zorgt in relatief korte tijd voor revolutionaire veranderingen. Niettemin blijft naast kwantiteit ook de kwaliteit van gebieden van belang. Dat geldt met name voor soorten die afhankelijk zijn van heel specifieke leefgebieden. Die kwaliteit valt of staat bij het herstel van processen als erosie en sedimentatie. Zo is het Natuurmonumenten in het Fochteloërveen gelukt om het hoogveen te laten aangroeien. Het recept voor dit succes berust op uitstekend waterbeheer.

Versterken en verbinden

Heel veel plant- en diersoorten maken dankbaar gebruik van de nieuwe natuur- en landschapsmogelijkheden. Bijvoorbeeld in het IJperveld, een uitgestrekt veenweidegebied vol slootjes en kleine eilandjes op een voormalig vuilstortterrein bij Amsterdam. Dankzij Landschap Noord-Holland zijn hier nu diverse soorten heide te vinden. Zelfs de zeldzame Noordse woelmuis komt er in behoorlijke aantallen voor. Boeren verplaatsen hun koeien met een vaartuig van het ene naar het andere eiland en ook de melkers doen een beroep op de boot. De waterkwaliteit in het gebied is vanaf begin jaren tachtig van de vorige eeuw substantieel vooruit gegaan.

Om de EHS te realiseren is, naast het versterken en ontwikkelen van natuurgebieden, het met elkaar

verbinden van die gebieden essentieel. De zogenaamde ‘natuursnelwegen’ zijn hierbij van groot belang. In dat kader valt te denken aan ecoducten, om barrières als wegen veilig over te steken, maar ook aan groene stroken langs steden en dorpen.

Het landgoed Blanckenborch van de familie Buist zorgt bijvoorbeeld voor een verbinding tussen het grootste bos van Groningen, het Noordlaarderbos, en landgoed De Poll. Hierdoor ontstaat een natuurgebied van in totaal 220 hectare. Het verbinden van natuurgebieden zorgt ook voor een verbinding tussen de diverse betrokken partijen, waaronder particuliere eigenaren en Staatsbosbeheer. Samen brengen zij de verschillende gebieden bij elkaar. Het geheel is zodoende groter dan de som der delen.

Deze synergie geldt niet alleen binnen Nederland. Dankzij Europese en andere vormen van internatio-

nale samenwerking kunnen planten en dieren steeds makkelijker de oversteek maken van het ene naar het andere land en vice versa. Natuurgebieden langs landsgrenzen lopen immers maar al te vaak in elkaar over. Zo laat Staatsbosbeheer de Meinweg, een uniek Limburgs leefgebied voor reptielen en amfibieën als de knoflookpad, naadloos aansluiten op het Grenspark Maas-Swalm-Nette. Hierdoor kunnen de dieren vrij bewegen tussen Duitsland en Nederland.

Goed voor planten, dieren én mensen

Niet alleen planten en dieren maken dankbaar gebruik van robuuste gebieden en verbeterde verbindingen van de EHS. Ook mensen genieten van natuur en landschap, liefst dichtbij huis. Gebieden als Veluwe of Wadden zijn geliefde plekken voor een korte of lange vakantie in eigen land. En dankzij de EHS ontstaan er steeds meer recreatiemogelijkheden.

Neem bijvoorbeeld de Utrechtse Blauwe Kamer. Het Utrechts Landschap heeft die ontwikkeld tot een populair natuurgebied waar recreanten volop kunnen wandelen, varen, kennis opdoen over de natuur en tenslotte in een restaurant nagenieten.

Vele campings, horecagelegenheden, zeilscholen, boomkruipaden enzovoort danken hun bestaan eveneens aan de EHS. De rust en ruimte in EHS-gebieden zijn veelgevraagde en schaarse goederen. De vraag ernaar neemt toe en ontwikkelt zich. Een mooi voorbeeld daarvan is de nieuwe vijfsterren groepsaccommodatie in de monumentale schuur van landgoed De Hoevens in Alphen, Noord-Brabant. Naast recreatiemogelijkheden levert de EHS echter ook directe economische waarde op: hoeveel kost een woning in een Vinexwijk? En wat betaal je voor hetzelfde huis

aan de rand van een bos? Tenslotte verdient ook de gunstige invloed van de natuur op welzijn en gezondheid vermelding. De EHS biedt mensen op verschillende manieren extra mogelijkheden om gezond te worden en te blijven.

De verstedelijkte samenleving, met haar geordendheid, drukte en overvolle agenda's, vraagt meer en meer om tegenhangers als rust en ruimte, schoonheid en wildernisbeleving. De maatschappelijke vraag naar ‘betekenisvolle buitenruimte’ – een omgeving die inspireert, rust en (speel)ruimte biedt voor mensen die in een stedelijke omgeving wonen – is groot en zal alleen maar groeien. De kracht van het Nederlandse landschap en de EHS zit in de diversiteit aan belevingen die zij kunnen bieden.

De Ecologische Hoofdstructuur van Europa: Natura 2000

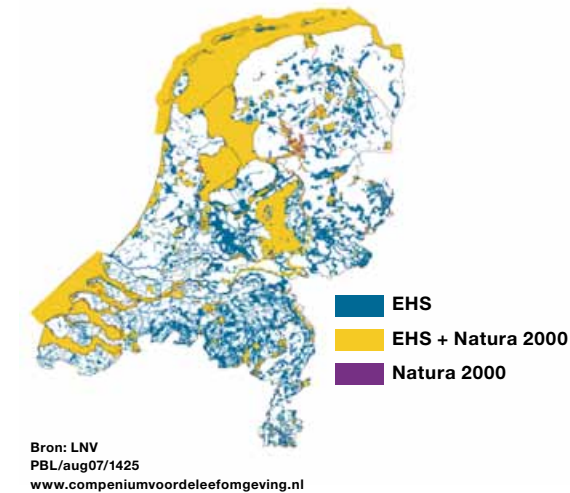
Niet alleen in Nederland kwamen natuur en landschap in de vorige eeuw onder druk te staan. Ook in de rest van Europa werden mensen zich pijnlijk bewust van de complicaties van de grote economische groei. Naast omvangrijke milieuproblemen – levenloze rivieren, stervende bossen, gaten in de ozonlaag – raakten de leefgebieden van veel plant- en diersoorten (waaronder die van lynx, wolf en beer) versnipperd of verdwenen geheel. Verscheidene wetenschappelijke studies, uitgevoerd in de jaren zestig, zeventig en tachtig, toonden aan welke negatieve effecten die versnippering tot gevolg heeft voor de biodiversiteit. Deze kennis vormde de basis voor een toenemende bewustwording en bezorgdheid in de westerse wereld en bij de West-Europese bestuurders.

Verdragen en richtlijnen

De toegenomen aandacht voor het milieu en behoud van ecologische netwerken leidde in de jaren zestig en zeventig tot internationale verdragen en Europese richtlijnen. De Nederlandse overheid werkte deze richtlijnen uit in de Flora- en Faunawet en de Natuurbeschermingswet. Zo schreef de Europese Unie in de Vogelrichtlijn (1979) voor dat de lidstaten 'alle natuurlijk in Europa in het wild levende vogelsoorten en hun eieren, nesten en leefgebieden' dienden te beschermen. Voor bepaalde soorten, zoals roerdomp, kleine zwaan en blauwborst, wilde de EU zelfs speciale beschermingszones instellen.

Met de Habitatrichtlijn (1992) beoogde de EU te voorkomen dat er wilde plant- en diersoorten in hun natuurlijke leefomgeving zouden uitsterven. Vooral artikel zes had en heeft veel invloed in dit verband. Daarin staat dat alle plannen en projecten die mogelijk negatieve gevolgen hebben voor een beschermd gebied een 'passende beoordeling' moeten krijgen. Zijn deze plannen schadelijk, dan mogen ze niet doorgaan – tenzij er sprake is van een 'groot openbaar belang' en compensatie plaatsvindt. In Nederland leidde de Habitatrichtlijn onder meer tot het schrappen van een distributiecentrum bij Heerlen, omdat daar de bedreigde korenwolf voorkwam. Ook de zeggekorfslak en de zandhagedis zorgden voor uitstel en wijziging van projecten, zoals de aanleg van rijksweg A73 in Limburg.

EHS en Natura 2000-gebieden

Samenhangend Europees ecologisch netwerk

Op basis van de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn bepaalde de EU dat er een samenhangend Europees ecologisch netwerk van speciale beschermingszones moest komen: Natura 2000. Op deze manier wil de EU de achteruitgang van de biodiversiteit tot stilstand brengen. De richtlijn verplicht alle lidstaten om beschermde gebieden aan te wijzen. Praktisch alle 162 Nederlandse Natura 2000-gebieden zijn onderdeel van de EHS.

Natura 2000 en de daaruit voortvloeiende wetgeving vormen een succesvolle combinatie. Dit is in diverse natuurerreinen te zien. Zo bleken de kraanvogels die in het Friese Fochteloëe zijn gaan broedende voorlopers van een breed front van broedparen, dat zich de afgelopen twintig jaar geleidelijk uitbreidde van Oost- naar West-Europa. Zonder intensieve bescherming in Duitsland was de zeearend niet naar de Oostvaardersplassen gekomen. Omgekeerd doen moerasvogels als de lepelaar het in Noordwest-Europa zo goed dankzij Nederlandse natuurgebieden en beschermingsmaatregelen.

De een kan niet zonder de ander

De EHS en Natura 2000 kunnen niet zonder elkaar. Dankzij het Europese natuurnetwerk kunnen we in de Nederlandse natuur soorten terugkrijgen die hier lang geleden zijn uitgestorven. Omgekeerd leveren Nederlandse gebieden een cruciale bijdrage aan de Europese natuur. En dat alles dankzij EHS en Natura 2000.

Gezondheid en welzijn: betekenis van de EHS voor mensen

De EHS, gezondheid en welzijn zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Natuur nabij woonbuurten is een plek voor 'struinjeugd'; kinderen kunnen er volop in beweging komen, waardoor ze minder snel gezondheidsproblemen als obesitas zullen krijgen. Uit onderzoek van kennisinstituut Alterra blijkt dat de psychische gezondheid van kinderen die meededen aan een natuurbelevingsprogramma aantoonbaar verbeterde. Natuur dichtbij huis of ziekenhuis heeft een positieve uitwerking op mensen die genezen van een ziekte. Op een intensive care-afdeling met uitzicht op groen, hoeven mensen minder lang te blijven. En ook op mensen die, om welke reden dan ook, even rust nodig hebben, heeft een verblijf in de natuur vaak een heilzaam effect.

De natuur zorgt ook voor een aangenaam verblijf en werkklimaat in de zorg. Zorgboerderijen en -landgoederen zijn de hedendaagse opvolgers van de oude 'sanatoria in het groen'. Zo werkten er in 2007 zo'n 26.000 zorgverleners op en rondom de Utrechtse Heuvelrug. En ook natuurbeheerders geven ruimte aan de zorg, bijvoorbeeld op zorgboerderij De Grote Modderkolk bij Loenen en de zorghoutvesterij van het Veluwe Landgoed Welna.

Gezondheidskosten door de EHS

Ook indirect heeft de natuur een positief effect op onze gezondheid, bijvoorbeeld omdat zij ons de mogelijkheid biedt te bewegen en ontspannen, met minder stress als bewezen resultaat. In 2001 schatte

onderzoeksbureau Ecorys-NEI de vermeden gezondheidskosten door natuur in Nederland op 350 miljoen euro per jaar. De onderzoekers verwachtten dat meer natuur leidt tot een kostenbesparing van één procent op de begroting van het ministerie van Volksgezondheid. Daarom pleit bijvoorbeeld zorgverzekeraar Menzis voor het realiseren van een volwaardige EHS als stimulans voor mensen om gezond te leven. Voor al dat ontspannen en bewegen biedt de EHS volop gelegenheid.

Voor een breed publiek

Waren het vroeger vooral de natuurvorsers, nu zoekt een breed publiek voor tal van buitensporten en vormen van ontspanning de natuur op. De beheerders van de natuurgebieden ontvangen elk jaar honderden miljoenen bezoekers. De grootste gebieden staan zelfs in de top tien van binnenlandse toeristische bestemmingen: de Groninger, Friese en Drentse zandgronden, Oost Brabant, Noord- en Midden-Limburg, het Rijk van Nijmegen, de Veluwe, Twente/Salland/Vechtstreek en de Waddeneilanden.

Volop recreatiemogelijkheden

De belangrijke positie binnen de recreatieve sector dankt de EHS mede aan het feit dat het leeuwendeel van de natuurgebieden vrij toegankelijk is. Zo bezien levert realisatie van de EHS een directe bijdrage aan een beter toegankelijke groene ruimte. Vooral in verstedelijkte gebieden als de Randstad is daaraan

veel en in toenemende mate behoefte. De gelden die de rijksoverheid heeft gereserveerd voor verbetering van recreatiemogelijkheden in de steden, zijn dan ook een goede aanvulling op voltooiing van de EHS. De EHS kent tal van plekken waar men het verhogen van natuurwaarden combineert met het vergroten van de recreatiemogelijkheden. Zo is op het door Natuurmonumenten beheerde eiland Tiengemeten forse natuurwinst geboekt en tegelijkertijd een keur aan recreatiemogelijkheden gerealiseerd. Naast wandelpaden, bezoekerscentrum en museum, zijn er inmiddels recreatiehuisjes en een camping te vinden. Ook in De Wieden, in Overijssel, zijn de afgelopen tien jaar veel nieuwe recreatievoorzieningen aangelegd: zes nieuwe wandelpaden, vier nieuwe kanoroutes, twee nieuwe uitkijktorens en een observatiehut. Uit het relatief intensieve gebruik van deze nieuwe voorzieningen blijkt dat ze overduidelijk in een behoefte voorzien. In veel andere EHS-gebieden van Staatsbosbeheer, de twaalf provinciale Landschappen, particulieren en Natuurmonumenten kwamen de laatste tien jaar eveneens nieuwe recreatiemogelijkheden tot stand. Dat gebeurde onder meer op de Waddeneilanden, de Kop van Schouwen, landgoed Den Treek-Henschoten en in de Gelderse Poort. Vergroting van natuurgebieden in het kader van EHS-doelstellingen leidt dus in veel gevallen tot meer ruimte voor de ontwikkeling van natuur én recreatie. Daarbij is het soms wenselijk recreatievoorzieningen te verplaatsen naar of aan te leggen in de randgebie-

den van het natuurterrein. De verplaatsing van een camping naar de rand van het Drents Friese Wold is hiervan een mooi voorbeeld. Op die manier ontstaan extra recreatiemogelijkheden en tegelijkertijd, in de kern van het natuurgebied, meer rust voor de natuur. Voltooiing van de EHS schept zodoende voor zowel de natuur als de recreant en recreatieondernemer nieuwe kansen.

Sporen van onze geschiedenis

Naast de grote waarde die de EHS-natuur vertegenwoordigt voor plant, dier en mens, fungeert zij ook als belangrijke getuige van onze landschaps-geschiedenis. Juist omdat alle hedendaagse natuur het resultaat is van menselijk ingrijpen, is zij innig verbonden met onze historische identiteit. Natuur en cultuurlandschap tonen de geschiedenis van Nederland als de nalatenschap van ontginning, turfwinning, inpoldering en agrarisch gebruik. Bijvoorbeeld op het door een zee van ingepolderd land omgeven eiland Schokland (in beheer bij het Flevolandschap) vormen natuur en archeologie een schitterende mix. Op een vergelijkbare manier gaan bijzondere natuur en militaire geschiedenis hand in hand binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Historische landgoederen en monumentale buitenplaatsen, die vaak geheel of gedeeltelijk behoren tot de EHS, zijn belangrijke dragers van ons cultuurhistorisch erfgoed. De EHS fungeert kortom als levend archief voor de in haar verankerde sporen van verleden, heden en toekomst.

Business en banen: de economie van de EHS

Natuur en EHS hebben een gunstig effect op de economie. Volgens berekeningen van het Instituut voor Milieuvraagstukken, in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), leveren de Natura 2000-gebieden, die grotendeels samenvallen met de EHS, jaarlijks zo'n 4,5 miljard euro op.

De basis van de recreatiesector

Om te beginnen vormt de EHS, zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, een belangrijke economische pijler onder de Nederlandse recreatiesector. Niet voor niets concentreren campings, bungalowparken en hotels zich in of rondom grootschalige, toegankelijke natuurgebieden. Een groep van 37 Gastvrije Landgoederen biedt onder andere overnachtingen, kampeergelegenheid, *bed & breakfast*, *fairs*, rondleidingen en landgoedwinkels. En dat alles levert geld op. Volgens onderzoek van Tom Bade en Oliver van der Schroef is alleen al de Veluwe 'goed' voor een jaarlijkse omzet van ruim 534 miljoen euro en meer dan negenduizend banen. Ook gemeenten pikken een graantje mee: zij ontvangen jaarlijks 4,7 miljoen euro aan toeristenbelasting.

In Drenthe bedroegen de toeristische bestedingen in 2007 maar liefst 639 miljoen euro en biedt de recreatie- en toerismesector 7,5 procent van de totale werkgelegenheid. In de Gelderse Poort besteedden dagrecreanten in 2004 zeventien miljoen euro.

Volgens Alterra leverde dit laatste zo'n tweehonderd arbeidsplaatsen op. Verblifsrecreanten besteedden er zes miljoen euro en zorgen daarmee voor negentig arbeidsplaatsen. Hierbij gaat het vaak om banen op lager en middelbaar niveau met goede perspectieven voor starters op de arbeidsmarkt.

Het plan voor landschapsherstel (binnen en buiten de EHS) leidt, in combinatie met een grotere toegankelijkheid, tot een opbrengst van 17,8 miljard euro, terwijl de kosten zijn becijferd op 8,8 miljard. De verwachting is dus dat elke geïnvesteerde euro dubbel en dwars wordt terugverdiend.

De meeste toeristen en recreanten die populaire streken bezoeken, komen af op de natuur en het landschap, waarbij de EHS een sleutelrol vervult. Investeren in de EHS betekent dus ook investeren in behoud en versterking van de recreatiesector. Dit blijkt bijvoorbeeld op de Kop van Schouwen in Zeeland, waar aan de natuur verbonden bedrijven zich hebben gevestigd op locaties waar landbouwgrond is omgevormd tot natuurgebied. De nieuwe, veelal kleinschalige bedrijven vinden onderdak in voormalige agrarische bedrijfspanden, van waaruit ze zich vooral richten op natuurminnende recreanten die afkomen op de EHS-gebieden in Schouwen-Duiveland. Tegelijkertijd leveren ze met hun verblijf een belangrijke bijdrage aan een vitaal platteland.

Uitzicht op natuur: tot vijftien procent hogere huizenprijzen

Blijkens diverse onderzoeken leidt de aanwezigheid van natuur voor een huis tot een hogere waarde: wel vijf tot vijftien procent meer bij uitzicht op en/of functioneel gebruik van een natuurgebied. De waarde van een huis is bepalend voor de hoogte van de onroerende zaak belasting (OZB) die de gemeente incasseert. Ook die profiteert dus financieel van natuur dichtbij huis.

Gratis natuurlijke drinkwaterzuivering is voor gemeenten en provincies eveneens een profijtelijke aangelegenheid. Onder andere de stad Amsterdam en de provincie Noord-Holland kochten al lang geleden grote stukken duingebied om daar vervuild rivierwater op een natuurlijke manier te zuiveren. Inmiddels vormen deze duingebieden essentiële schakels in de EHS.

Het is zonneklaar dat een voortvarende realisatie van de EHS ook in economisch opzicht een bijzonder goede investering is, die *business* en banen oplevert. Een investering die trouwens naadloos past in een bestaande traditie. Door de eeuwen heen hebben Nederlanders immers altijd veel geïnvesteerd in hun natuur en landschap, hetgeen nadrukkelijk heeft bijgedragen aan de vorming van onze geschiedenis en nationale identiteit. Dit heeft geleid tot een collectief erfgoed waarop eenieder zuinig zou moeten zijn en waaraan iedereen zijn bijdrage zou willen leveren.

De EHS als buffer tegen klimaatverandering

Het klimaat verandert. Warmte blijft langer hangen en de gemiddelde temperatuur op aarde stijgt. Regenbuien worden heftiger, maar tegelijkertijd komen er meer droge periodes voor. Interessante vragen zijn wat dit alles betekent voor natuur en mens en welke rol de EHS hierin speelt.

Natuur legt CO₂ vast

Er bestaat een directe relatie tussen natuur en klimaatverandering. Op dit moment absorberen alle natuurlijke systemen op aarde (bossen, venen, *wetlands*, oceanen) tezamen zo'n vijftig procent van de wereldwijde uitstoot aan CO₂. Zonder deze regulerende rol van de natuur zou de opwarming van de aarde nog aanzienlijk sneller verlopen. Dat blijkt wel uit het feit dat een groot deel van de mondiale klimaatverandering wordt veroorzaakt door de vernietiging van bossen en venen. Nederland heeft ongeveer 360.000 hectare bos, waarin ruim zeventig megaton aan CO₂ is vastgelegd. Omdat er minder hout wordt geoogst dan er bijgroeit, leggen de bossen jaarlijks netto 0,6 megaton extra CO₂ vast.

Duurzame energie en bewustwording

Bossen leveren een bijdrage in de behoefte aan duurzame energie: energiebronnen die geen of veel minder CO₂ uitstoten. Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer betrekken op diverse plekken houtig materiaal uit bestaande bossen voor de opwekking

van deze duurzame energie. Door, in aanvulling op de EHS, nieuwe 'korte omloopbossen' voor energieteelt aan te planten, zou dat snel meer kunnen worden.

Klimaatbos

Bijzondere vermelding verdient het verschijnsel 'klimaatbos'. Door in Nederland dit soort bossen aan te planten en tegelijkertijd in het buitenland in te zetten op bosbehoud ('een boom planten hier en het bos beschermen daar') slaan beheerders verscheidene vliegen in een klap. In Nederland nemen bewustwording en draagvlak voor wereldwijd bosbehoud toe en er wordt hier en in de tropen CO₂ vastgelegd.

Uitsterven voorkomen

Klimaatverandering heeft grote gevolgen voor planten en diersoorten. De EHS, met zijn grote, robuuste en onderling verbonden natuurgebieden, is voor het overleven van deze soorten van levensbelang.

In de eerste plaats lopen in grote, robuuste gebieden soorten veel minder risico om uit te sterven. Zulke gebieden kennen vaak grote populaties die na verloop van tijd, zelfs na een substantiële sterfte, de veerkracht hebben om te kunnen herstellen. Ook kunnen kwetsbare soorten zich in deze gebieden over een groter oppervlak verspreiden en zijn de risico's zodoende beter gespreid: als één groep uitsterft, kan een andere het gebied 'overnemen'. Als bestaande

gebieden door veranderende omstandigheden voor een bepaalde soort weliswaar ongeschikt worden, maar er door natuurlijke dynamiek weer nieuwe leefgebieden ontstaan, kunnen de soorten zich daar opnieuw vestigen. Dit fenomeen doet zich bijvoorbeeld voor bij het dichtgroeien van open water, erosie en sedimentatie langs rivieren en kusten.

Tot slot bieden onderling verbonden natuurgebieden soorten waarvoor het leefgebied ongeschikt is geworden de mogelijkheid te migreren naar gebieden waar het klimaat en de daarmee verbonden leefomstandigheden nog wel geschikt zijn. Dit is vooral relevant voor mobiele soorten die zich tamelijk snel kunnen verplaatsen. Via de verbindingen van de EHS verdwijnen sommige soorten zodoende uit ons land, maar komen er daarentegen ook andere binnen. Tal van nieuwe soorten die de laatste jaren in Nederland zijn waargenomen, vonden op deze manier hun weg 'over de grens'.

Extra maatregelen voor kwetsbare soorten

Met uitsluitend het realiseren van de EHS zijn overigens nog niet alle klimaat-ecologische problemen overwonnen. Het is ook van belang om in bestaande natuurgebieden de habitats voor klimaatgevoelige soorten extra goed te beheren. Zorgen voor een toename van de variatie aan bossen, heide, duinen en laagveenmoerassen is van groot belang, evenals bij-

voorbeeld het ontwikkelen van schaduwrijke hellingen en het verdiepen van waterpartijen om het water ter plekke koeler te laten zijn.

Tenslotte zullen we het verlies van leefgebieden door zeespiegelstijging, bijvoorbeeld in getijdengebieden en hoge kwelders langs de kust, moeten compenseren door vergelijkbare leefgebieden binnen de dijken te ontwikkelen. Om het water de noodzakelijke ruimte te geven, kunnen we de dijken op bepaalde plaatsen landinwaarts 'terugleggen' en zo functies combineren: ruimte voor water en ontwikkeling van bijvoorbeeld hogere kwelders. Dijken terugleggen, natuurlijke waterpeilen en land teruggeven aan water zijn goede voorbeelden van maatregelen die nodig zijn om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen. We zullen het land en het water de komende decennia anders moeten inrichten en gebruiken.

De opwarming van de aarde kan in Nederland leiden tot overstromingen, zeespiegelstijging, verzilting en, vooral in de zomer, watertekorten. Gelukkig zijn daarvoor oplossingen: de ontwikkeling van klimaatbuffers, de aanleg van gebieden om water te bergen en vast te houden, alsmede het creëren van meer geleidelijke overgangen tussen zee en land – inclusief overgangszones van zoet naar zout water.

Het goede nieuws is dat het ontwikkelen van deze nieuwe gebieden hand in hand kan gaan met

natuurontwikkeling. Zo ontstaat er bijvoorbeeld meer ruimte voor de dynamiek van grote rivieren, zoals bij projecten in Millingerwaard (Gelderse Poort), Maas- uiterwaarden, Grensmaas en Vreugderijkewaard langs de IJssel. Op andere plaatsten ontwikkelen zich kommoerassen: water- en moerasgebieden die tijdens watertekorten in de zomer schoon water kunnen leveren, zodat het niet meer nodig is om vuil water van buiten te gebruiken. Er ontwikkelt zich nieuw veen dat water in de bovenlopen van beken kan vasthouden. Goede voorbeelden van een natuurlijke beekinrichting zijn te vinden langs de Brabantse Beerse, de Regge in Overijssel en bij de Geweerstroom in Drenthe. Andere inspirerende klimaatvoorbeelden zijn de hoogwaterzones in bijvoorbeeld de Wieden (Overijssel) en het Naardermeer.

Al deze voorbeelden laten zien hoe onmisbaar de grote, robuuste en verbonden EHS-gebieden zijn om de gevolgen van klimaatverandering te kunnen opvangen. Welbeschouwd is de EHS voor mensen, dieren en planten letterlijk van levensbelang.

The **success** of the
National Ecological Framework

A Public secret

Table of contents

Naar de inhoudsopgave

Introduction

➔ 28 Professor Pieter van Vollenhoven

The National Ecological Framework

➔ 30 Why do we need more, interconnected nature reserves in the Netherlands?

➔ 33 The idea behind the National Ecological Framework

➔ 35 More than nature; the National Ecological Framework's achievements

➔ 38 The European Ecological framework; Natura 2000

➔ 40 Health and wellbeing; the National Ecological Framework's importance to humans

➔ 42 Business and jobs; the National Ecological Framework's economy

➔ 44 The National Ecological Framework as a buffer against climate change

Friesland Groningen Drenthe

➔ 50 Noard-Fryslân Bûtendyks

➔ 52 De Flearen

➔ 54 De Wadden

➔ 56 Landgoed Blanckenborch

➔ 58 Dal van de Ruiten A

➔ 60 Het Westerkwartier

➔ 62 De Westbroekstermadepolder

➔ 64 Het Fochteloërveen

➔ 66 De Drentsche Aa

➔ 68 Landgoed Heidehof

Drenthe Overijssel Flevoland Gelderland

➔ 72 Het Mantingerveld

➔ 74 Het Doldersummerveld

➔ 76 De Engbertsdijkvenen

➔ 78 Nationaal Park Weerribben-Wieden

➔ 80 Landgoed Herinckhave

➔ 82 Schokland

➔ 84 De Oostvaardersplassen

➔ 86 De Veluwemeerkust

➔ 88 Landgoed Appel

➔ 90 De Gelderse Poort

Gelderland Utrecht Noord-Holland Zuid-Holland

➔ 94 Het Wisselse Veen

➔ 96 De Stiftsche Waarden

➔ 98 Eemland

➔ 100 De Blauwe Kamer

➔ 102 Landgoed Sandenburg

➔ 104 De Nieuwe Hollandse Waterlinie

➔ 106 Het Naardermeer

➔ 108 Landgoed De Goede Morgen

➔ 110 Het Ilperveld

➔ 112 De Nieuwkoopse Plassen

Zuid-Holland Zeeland Noord-Brabant Limburg

➔ 116 De Krimpenerwaard

➔ 118 Tiengemetten

➔ 120 De Oosterschelde

➔ 122 De Prinsenhoeve

➔ 124 Landgoed Huis Ter Heide

➔ 126 Landgoed De Hoevens

➔ 128 West-Brabantse Peel

➔ 130 Nationaal Park De Maasduinen

➔ 132 De Meinweg

➔ 135 Colofon

Introduction

Twenty years ago, we decided to halt the deterioration of nature in our country. The loss of natural areas and biodiversity was no longer acceptable to us, for several good reasons. Nature has an intrinsic value, its protection being an ethical and emotional issue. To a large extent, nature also makes our country habitable and determines our immediate surroundings. We are becoming increasingly aware of the value and indispensability of the 'ecosystem services' which nature provides: clean drinking water, clean air, sources of food production and water retention. We literally depend on these facilities every day.

In 1900, the Netherlands still had 876,000 hectares of natural areas. In 1989 there were only 448,000 hectares left. The rest had disappeared in favour of increasing prosperity. The worsening environmental conditions the latter resulted in meant that a mere fifteen percent of the country's original biodiversity was still present in the Netherlands. This could not continue. That is why, twenty years ago, we decided

to create the National Ecological Framework [Ecologische Hoofdstructuur/EHS], a continuous network of nature reserves extending over 729,000 hectares. A network that would end the fragmentation of natural areas and which was aimed at restoring the biodiversity and creating a beautiful, green environment in which people can relax, escape from the urban rat race for a while, rediscover themselves and recharge their batteries. 'Re-creation', in other words.

We set to work with enthusiasm. The (provincial) government(s), estate owners, social organisations, farmers and citizens have all, after some initial reluctance, tackled the challenge with immense energy and have since – jointly – created some 129,000 hectares of new natural areas. However, we have not reached our goal yet. There are serious concerns regarding the progress, the budget available and the conditions projects have to take place under. Policy is too open-ended and too dependent on the conflicting interests of different parties.

'Nature conservation organisations, estate owners, farmers and volunteers are working side by side to create new natural areas.'

The National Ecological Framework now developing does not offer a solution to the fragmentation. The process is too slow. Many ambitions have not been achieved. Despite this, the philosophy behind the National Ecological Framework still has our full support. However, strong measures are required to keep the development of the framework going. New proposals are currently being drawn up which will soon be brought to the relevant parties' attention.

This book, however, does not deal with the future of the programme. The examples on the following pages provide insight into the benefits society gains if work is done well and the National Ecological Framework is created according to schedule.

We will show the reader that the products of newly created nature reserves often exceed expectations. This concerns results in the field of biodiversity as well as, for example, the fields of recreation, landscape, public health and cultural heritage. This book also

shows how people at every level are involved in the National Ecological Framework. Nature conservation organisations, estate owners, farmers and volunteers are working side by side to create new natural areas. In an increasing number of cases these parties are also collaborating within the same project.

Together, private estate owners, nature conservation organisations and the Dutch National Fund for Rural Areas [Nationaal Groenfonds] will demonstrate how beautiful the Netherlands could once again become by collaborating on the National Ecological Framework. On behalf of all these parties I would like to express my hope that we have the opportunity to enthusiastically and successfully continue this work over the coming years.

Professor Pieter van Vollenhoven

Why do we need more, interconnected nature reserves in the Netherlands?

Thousands of years ago, the North Sea and the Rhine, Meuse and Schelde rivers laid the foundations of our country. Layers of gravel, sand and clay were eroded by the water and deposited elsewhere. Deep layers of peat developed in the large inland lakes. The tides created shallow coastal seas with mudflats and salt marshes. This resulted in an extensive, dynamic delta with many transition areas bridging dry to wet, fresh water to salt water and nutrient poor to nutrient rich. This diversity formed the basis for the rich, varied nature of the natural deltas.

You had to be resourceful and willing to cooperate to survive in this watery environment. The people who lived in trading and castle towns, and rural villages in the early Middle Ages understood that. In their fight to control the water, they united in water boards – the oldest administrative bodies in the Netherlands. Polders, dikes, valve culverts (pipes under quays or dikes which could be closed off with a valve) and, later on, windmills kept the population dry.

The natural landscape disappears

Dutch entrepreneurship brought about trade with remote countries and provided new ideas for working the land. This created a prosperous country with a rapidly growing population who, in part thanks to the trade with the East and West, could cultivate more and more areas of wilderness. Influenced by new inventions, this development really took off at the start of the 20th century. Examples include the mechanisation of agriculture and the use of fertiliser. The disappearance of the natural landscape and all the accompanying animal and plant species accelerated due to the population growth and increasing prosperity.

According to the National Audit Office [Nationale Rekenkamer] the surface of natural area decreased by almost fifty percent over the past century from 876,000 hectares in 1900 to 448,000 hectares in 1989. After 1989, there has been a slight increase. In our densely populated, prosperous country, nature is a rarity. New towns, roads and an increase in the scale of agricultural areas caused the emergence of impoverished, fragmented areas of nature and landscape. The depressing results can be seen to this day. Alongside reduced surface area, the quality of the remaining natural areas is a problem. Acidification, eutrophication and desiccation continue to decrease the latter, among other things, due to the effects of intensive farming practices.

Plant and animal species are disappearing

As the Netherlands Environmental Assessment Agency [Planbureau voor de Leefomgeving's] data reveals, many plant and animal species that thrived in the Netherlands have disappeared or become very rare over the recent decades. Over a third of all groups of plant and animal species, such as bees, dragonflies and lichens, are near extinction. Two-thirds of the species of reptiles, fungi and butterflies are on the Red List of threatened species. A relatively large number of butterflies, stoneflies, fresh water fish and lichens have entirely disappeared from the Netherlands. Of the 23 EU countries, the Netherlands belongs to those with the largest proportion of threatened bird, fish and mammal species. Climate change has also led to new species entering the country. From 1990 onwards, there has been an increase in southern, water-loving lichen species, while there is a decreasing trend for northern species which need cool conditions, both as far as total numbers and number of species are concerned.

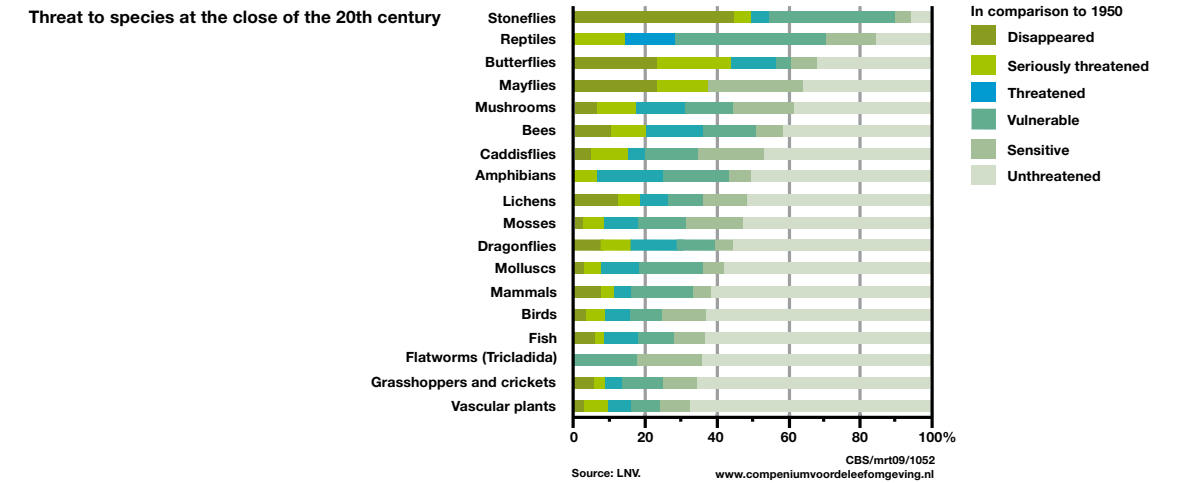
The concern regarding these trends started growing over one hundred years ago. People founded associations to study and protect nature, for example, by purchasing threatened natural areas. Private estate owners who protected their woodlands and the natural areas were supported by the Natural Beauty Act [Natuurschoonwet] of 1928. During the second

half of the previous century, the government also actively intervened. It implemented various forms of nature management and policy to protect natural areas and improve their quality. This policy was based on the idea that if we enlarge nature reserves and connect them to one another, this decreases external influences. The plant and animal species that previously disappeared can then return and the present species' chances of survival improve.

A network of viable nature reserves

In recent years, the government has not only signed national and international agreements about the preservation and restoration of nature and biodiversity (the diversity of all living plants and animals on the planet). It has committed to the completion of a network of robust nature reserves by 2018: the National Ecological Framework. The government has set several goals for the preservation and restoration of the biodiversity, to be achieved in 2010 and 2020. This not only concerns the variety of ecological communities or ecosystems and species, but also the gene pool within each species.

The preservation of nature and its biodiversity is important for a number of reasons. First of all, nature is intrinsically valuable. Plants and animals have the right to exist, irrespective of how people value them. Degradation of that right to exist should be avoided

The idea behind the National Ecological Framework

as much as possible. That is a matter of civilisation. Many have described this concept from a religious, spiritual or philosophical point of view. This principle always proves to touch on the essence of our existence on earth.

A second reason is how people experience nature. Even when it serves no immediate purpose, many are of the opinion that humans have a bond with nature. We generally experience our contact with nature as positive. This motivates people to protect nature.

Finally, nature meets a large number of basic needs crucial to our existence: the so-called ecosystem services. For instance, nature provides food, drinking water, timber, shelter and the 'accommodation' of meteorological and climatological influences. Many of the 'secondary services' are also important to us, such as an appealing living environment and

recreational areas. Vibrant nature is invaluable to a sustainable society, often summarised by the terms: 'people, planet, profit'. 'Planet' signifies the intrinsic value of nature and the natural processes that keep the world turning. 'Profit' represents the ecosystem services such as food provision and clean drinking water as well as the derived economic services. 'People' stands for human welfare.

These weighty reasons make it essential to not only protect natural areas, but also to restore, enlarge and connect nature reserves where necessary and possible. It is furthermore important to make the surroundings of those reserves cleaner and to improve the environmental quality. Private and agricultural nature managers play an important role alongside major nature conservancy organisations in achieving these goals.

The larger an island and the smaller the distance to the mainland, the larger the biodiversity or, in other words, the variety of plant and animal species. This theory is derived from the work of American biologists Robert MacArthur and Edward Wilson. In their book 'The theory of island biogeography' (1967) they explain how scale and distance determine the number of plants and animals that exist on an island. Larger islands have more variety, which enables more species to live there. If an island is ten times the size of another, then roughly twice the number of species can exist there. And the closer an island is to a continent, the higher the chance of plant and animal species moving from the continent to the island and vice versa.

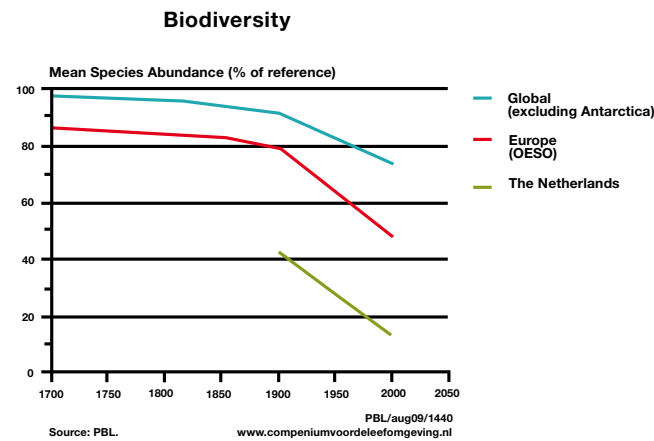
The latter has to do with how species travel. Plant seeds are carried by the wind or currents. They are also transported by attaching to pelts or feathers. It is relatively easy for fish and birds to migrate, while animals that live on or in the soil have a harder time moving from the mainland to an island. Reptiles have a higher survival rate than mammals, e.g. on trees knocked down by a storm and swept out to sea. Because they are coldblooded and therefore have a slower metabolism, reptiles can survive longer trips than the warmblooded mammals. The limited biodiversity of small islands, far from the coast is particu-

larly vulnerable. Earthquakes, hurricanes, disease or fire can cause widespread decimation. Island populations can become extinct, as new specimens of that species may not reach the island from the mainland.

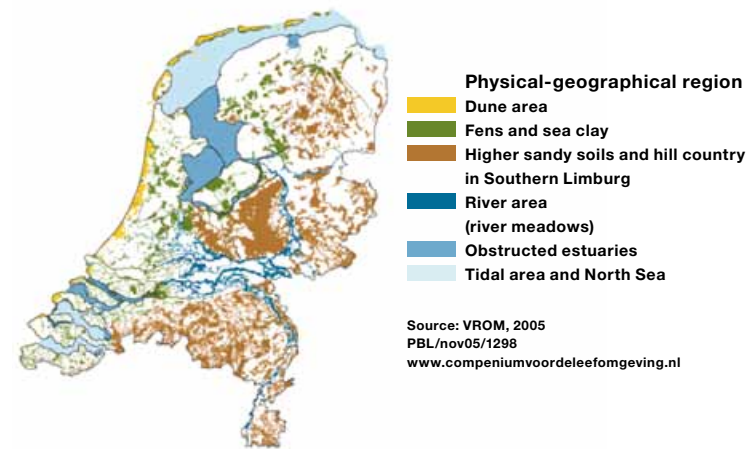
Islands in a sea of farmland

Research has shown that this island theory also applies to natural areas on the mainland. In other words, the natural areas are isolated islands in a 'sea' of agricultural land in which many species cannot survive. This explains why the biodiversity in the Netherlands has decreased to fifteen percent of that of the existing situation before 1700. This loss is substantially higher than elsewhere in Europe and the world. In the Netherlands, nature has been converted into agricultural land or earmarked for urbanisation on a large scale. Here and there pieces of nature remained, only because they were too difficult or too expensive to develop.

What was left at the end of the 20th century were isolated islands of nature; separated by villages, towns, industrial estates, railway lines, motorways and intensively farmed agricultural areas. Due to the now acknowledged importance of nature and biodiversity, the government, nature conservation organisations, private landowners and volunteers became engaged in regaining the former level of biodiversity.

Net National Ecological Framework, 2005 (Spatial Memorandum)

More than nature; the National Ecological Framework's achievements

The concept for the National Ecological Framework – which aims at restoring, enlarging and adequately linking viable natural areas – was developed using the island theory, and incorporated into the first Nature Policy Plan [Natuurbeleidsplan] (1990). In practice this has proven to be an arduous process.

It is not simple to return agricultural land to a natural state, to neutralise detrimental environmental effects and to create ecological links to create a network. Here and there, people are starting to question the added value and necessity of the programme. Some even refer to it as a luxury in comparison to other social responsibilities. People may also become emotional when agricultural land is sold for the benefit of nature restoration. These reactions are in turn noted by politicians and administrators.

First achievements

Thankfully, the major nature restoration project, the National Ecological Framework, can, despite certain points of criticism, count on widespread support from the general public. Its early achievements undoubtedly contributed to this. Various areas around the country show that the establishment of large, interlinked natural areas lead to an increase in the biodiversity. Particularly in this 'new' nature, where the contaminated or unnaturally nutrient-rich soil has been removed and the groundwater is permitted to reach the surface, unexpected species are established. In many cases these are small, unobtrusive species such as the bog pimpernel in Banisveld in the province of Brabant or the flea sedge in Laegieskamp in Noord-Holland. Remarkable birds, including the little crane and the little bittern, rapidly return to areas that have been (partially) submerged (pools/swamp); like the Harderbroek in the Flevopolder. Even more impressive are the 'colonising species' like the cranes at the Fochteloërveen in the province of Drenthe. They serve to prove that MacArthur and Wilson were right and emphasize the National Ecological Framework as the best tool we have to save nature in the Netherlands.

The drive of individuals is crucial to every nature and landscape project. A classic example is the teacher, field biologist and conservationist Jac. P. Thijsse, who – together with his associates – founded the Association for the Conservation of Exceptional Nature [Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten] in 1905 and purchased the Naardermeer lake, thereby preventing the area from being turned into a rubbish tip. Today, individuals and professionals are still putting their hearts and souls into conserving and developing the cultivated landscape and nature in the Netherlands. These people and their commitment made the foundation of the National Ecological Framework's successes.

For example, at De Goede Morgen estate in Hippolytushoef in Noord Holland, the Klaver family restored an old watercourse, thereby returning the terrain to its former state. Meadow birds benefit massively from the efforts, vision and patience of these private landowners.

Revolutionary changes

Acknowledging that nature cannot be coerced is essential. The Oostvaardersplassen, a unique type of nature reserve demonstrates this. This area developed spontaneously from marshland on land reclaimed from an inland sea. Site manager Staatsbosbeheer keeps enlarging it, connecting it to the Veluwe nature

reserve and east towards Germany. Over the past forty years it has developed into a paradise for birds, with the white-tailed eagle as their most impressive representative.

Expanding the total surface area of nature reserves leads to revolutionary changes within a relatively short period of time. However, the quality remains just as important as the quantity. This is the case particularly for species that depend on specific habitats. Quality is entirely dependent on reinstating processes such as erosion and sedimentation. For example, Natuurmonumenten has succeeded in restarting the natural peat deposit on the Fochteloërveen. This achievement is due to excellent water management.

Reinforcing and connecting

A large number of plant and animal species benefit from the new nature and landscape opportunities. An example is the IJperveld, an area of extensive fen meadows dotted by ditches and small islands at the site of a former rubbish tip near Amsterdam. Thanks to Landschap Noord-Holland the area is now has several heath species. Even the rare tundra vole has settled here. Farmers move their cattle from island to island by boat, using it for milking as well as transport. The water quality in the area has also improved substantially since the 1980s.

In order to create the National Ecological Framework it is essential to connect the areas involved. The so-called ‘nature roads’ are very important in this respect. These include wildlife crossings, for the safe crossing of hinders such as roads, and green fields on the outskirts of towns and villages. One example is the Blanckenborch estate belonging to the Buist family, which connects the largest woodland in Groningen (the Noordlaarderbos) to the De Poll estate. This has created a nature reserve of approximately 220 hectares. Connecting nature reserves also brings together the various parties involved, including private landowners and Staatsbosbeheer. By cooperating, they connect various areas, thus making the whole more than the sum of its parts.

This synergy does not end at the Dutch border. Thanks to European and other forms of global cooperation it is becoming increasingly easy for plants and

animals to migrate from one country to another. In the province of Limburg, Staatsbosbeheer allows de Meinweg, a unique habitat for reptiles and amphibians such as the common spadefoot, to seamlessly merge with the German Grenspark Maas-Swalm-Nette. This allows animals to move freely between Germany and the Netherlands.

Good for plants, animals and people

Not only plants and animals are grateful for the viable natural areas and improved connections between them that the National Ecological Framework provides. People also enjoy nature and landscape, preferably in their own neighbourhood. Areas such as the Veluwe or the Wadden Islands are favourite holiday destinations. And, thanks to the National Ecological Framework, more and more recreational areas are being developed. Take the Blauwe Kamer in the province of Utrecht: Utrechts Landschap has develo-

ped this site as a popular nature reserve where people go for walks, go boating or learn about nature; and where, after enjoying a day outdoors, they can relax in a restaurant.

Many facilities like campsites, hotels, bars and restaurants, sailing schools and hiking routes also have the National Ecological Framework to thank for their existence. The calm and open spaces of the National Ecological Framework areas are scarce and in demand. Demand is increasing for places like a new five-star accommodation in a listed barn on De Hoevens estate in Alphen, in the province of Noord-Brabant. Alongside recreational opportunities, the National Ecological Framework also has an obvious economic value, if you can compare how much a home costs on a new housing estate to what you pay for the same home on the edge of a woodland. Finally,

the favourable influence of nature on a healthy lifestyle should be mentioned. The National Ecological Framework offers various options for people to improve their health.

To counterbalance our urbanised society with its order, frantic pace and its people’s busy lives, calm and open space, natural beauty and experiencing nature are becoming more and more important. The demand for an outdoors experience – an environment that inspires, provides peace and quiet, and breathing space for people living in urbanised environments – is high and will only continue to increase. The Dutch landscape’s and the National Ecological Framework’s strength lies in the wide range of experiences they can offer.

The European Ecological framework; Natura 2000

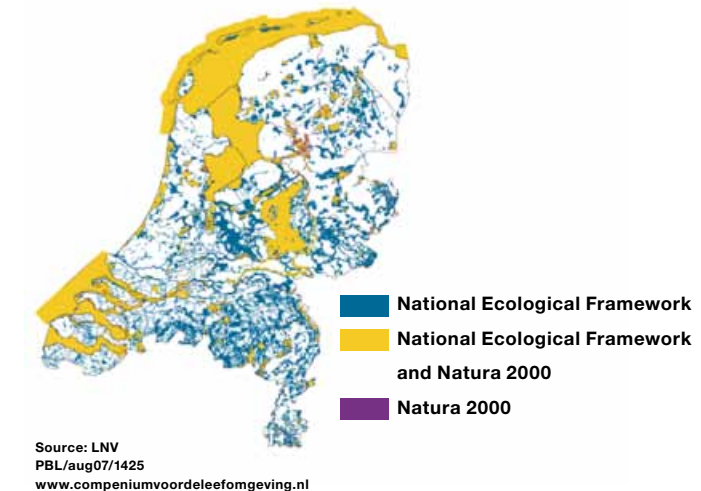
Nature and landscape were threatened not only in the Netherlands over the last century. Elsewhere in Europe, people also became aware of the negative consequences of economic growth. In addition to extensive environmental problems – lifeless rivers, dying forests, holes in the ozone layer – the habitats of many plants and animals (including lynx, wolf and bear) became fragmented or disappeared entirely. Various scientific studies carried out in the 1960s, 1970s and 1980s revealed the negative effects of fragmentation of natural areas on the biodiversity. This knowledge initiated an increasing awareness and concern in the western world and among Western European administrators.

Treaties and guidelines

The increased attention for the environment and the preservation of ecological networks led to international treaties in the 1960s and 1970s, and to European guidelines. The Dutch government incorporated these guidelines in the Flora and Fauna Act [Flora- en Faunawet] and the Nature Protection Act [Natuurbeschermingswet]. For example, the European Union's Bird Directive (1979) states that the member countries must protect 'all species of naturally occurring birds living in the wild in Europe and their eggs, nests and habitats'. The EU even wanted to set up special protection zones for certain species such as the Eurasian bittern, tundra swan and the bluethroat.

By ratifying the 1992 Habitat Directive, the EU tried to prevent wild plant and animal species becoming extinct in their natural biotopes. Article 6 in particular had and still has a major influence in this respect. This states that all development plans and projects that might have negative consequences for a protected area should be 'appropriately evaluated'. If the plans are harmful, they may not go ahead unless there is a 'major public interest' involved and compensation is paid. In the Netherlands, the Habitat Directive led to, among other things, the cancellation of a distribution centre near Heerlen because the area was home to the endangered hamster. The Desmoulin's whorl snail and the sand lizard have also caused the postponement and amendment of projects such as the building of the A73 highway in Limburg.

National Ecological Framework and Natura 2000 sites

Comprehensive European network

Supported by the Bird and Habitat Directives [Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn], the EU determined that a comprehensive European ecological network of special protection zones should be created: Natura 2000. In this manner, the EU wished to halt the reduction in the biodiversity. The directive obliges all member states to designate protected areas. Practically all the 162 Dutch Natura 2000 areas are part of the National Ecological Framework. Natura 2000 and the resulting legislation constitute a successful combination, as various natural areas clearly demonstrate.

For instance, the cranes that starting breeding in Fochtelo in the province of Friesland were only the first of a large number of breeding pairs that – over the past twenty years – have enlarged their range from Eastern to Western Europe. Without intensive protection in Germany, the white-tailed eagle would never have established itself in the Oostvaardersplassen. Marsh birds such as the spoonbill are doing well in North-Western Europe thanks to Dutch nature reserves and conservation measures.

Can't have one without the other

The National Ecological Framework and Natura 2000 cannot be successful without one another. Thanks to the European nature network, the Dutch nature is again enriched by species that disappeared here long ago. Dutch nature sites provide a crucial contribution to European nature, all thanks to the National Ecological Framework and Natura 2000.

Health and wellbeing; the National Ecological Framework's importance to humans

The National Ecological Framework, health and wellbeing are inseparable. Natural areas near housing estates provide room for children to ramble and run around, ensuring that they are less likely to suffer from health problems such as obesity. A study by the research institute Alterra revealed that the mental wellbeing of children who participated in a nature experience programme improved significantly. Nature near a home or hospital has a positive effect on the revalidation period. People admitted to intensive care units with a view of green areas generally need less time to recover. And people who, for whichever reason, need to get away from it all, often find nature has a healing effect.

Nature can also contribute to improving the quality of care and work climate in health care institutions. Care farms are the contemporary equivalents of the rural sanatorium. For example, in 2007 some 26,000 care staff worked in the Utrechtse Heuvelrug area. And nature managers also provide room for health and care, such as the health care centre on the farm De Groote Modderkolk near Loenen and the forestry with a convalescence unit at the Welna estate on the Veluwe.

Health costs and the National Ecological Framework

Nature also positively influences health indirectly, for example by allowing us to exercise and relax – resulting in reduced stress levels. In 2001, the research company Ecorys-NEI estimated that the health costs saved

thanks to nature in the Netherlands amounted to 350 million euros per year. The researchers expected more nature to lead to a cost reduction of one percent of the Ministry of Health, Welfare and Sport's budget. This is why, for instance, health insurer Menzis is in favour of the National Ecological Framework as originally intended to stimulate people to lead a healthy life. The National Ecological Framework provides plenty of opportunities for recreation and exercise.

For a wide audience

In the past, nature researchers were the main proponents of nature. Today a wide audience use natural areas to enjoy many types of outdoor sports and relaxation. Every year, the managers of nature reserves welcome hundreds of millions of visitors. The largest areas even feature in the top ten of tourist attractions: the sand-rich grounds of Groningen, Friesland and Drenthe, Eastern Brabant, Northern and Central Limburg, Nijmegen and the surrounding area, the Veluwe, Twente/Salland/Vechtstreek and the Wadden Islands.

Plenty of opportunities for recreation

The important position the National Ecological Framework has in the recreational sector is partly due to the fact that the majority of nature reserves are freely accessible. In this way, the National Ecological Framework makes a direct contribution to making green areas more accessible. Particularly in urbanised areas, such as the Randstad area, there is a large and

growing demand for this access. The funds the national government has set aside to improve urban recreational areas provide a valuable contribution to the completion of the National Ecological Framework.

In countless places, the National Ecological Framework is increasing natural values and recreational possibilities. On Tiengemeten, an island managed by Natuurmonumenten e.g., larger natural areas have been created together with many recreational possibilities. Trails, a visitors' centre, holiday bungalows and a campsite have been built. At De Wieden, in Overijssel, many new recreational possibilities have been created over the past ten years: six new trails, four new canoeing routes, two new viewing points and an observation hut. The new facilities definitely meet a need that is demonstrated by their intensive use. At many other National Ecological Framework sites managed by Staatsbosbeheer, the twelve Provincial Landscape Authorities [De12Landschappen], individual owners and Natuurmonumenten have also created new recreational possibilities over the past ten years. As is the case on the Wadden Islands, the Kop van Schouwen, on Den Treek-Henschoten estate and in the Gelderse Poort.

Therefore, enlarging nature reserves within the framework of the National Ecological Framework objectives, in many cases, leads to more room for nature development and recreation. It is thereby sometimes necessary to move recreational facilities to or to build them on the borders of nature sites. Shifting a campsite from the

centre to the outskirts of the Drents Friese Wold forest on the border of the Friesland and Drenthe provinces is a good example of this. This creates additional recreational possibilities and – simultaneously – less disturbance in the natural area. Following this approach, completing the National Ecological Framework creates new opportunities for nature, visitors and the people living of recreational areas alike.

Traces of the past

Next to being an important asset to plants, animals and humans, the National Ecological Framework is an important record of our landscape's history. Precisely because all contemporary nature reflects human activity, it is closely connected to our historical identity. Nature and the man-made landscapes tell the story of the Dutch working the land, cutting peat, reclaiming land and farming. For instance, the island of Schokland (managed by Het Flevo-landschap), which is currently surrounded by a sea of reclaimed land, provides an amazing mix of nature and archaeology. Beautiful nature and military history sit side-by-side along the Nieuwe Hollandse Waterlinie, a series of fortifications along waterways. Historic estates and listed country homes, often partly or entirely part of the National Ecological Framework, are important representatives of our cultural-historical heritage. In short, the National Ecological Framework is a living archive for the traces of history, but also shows the present and possibilities for the future.

Business and jobs; the National Ecological Framework's economy

Natural areas and the National Ecological Framework have shown to have a beneficial effect on the economy. According to calculations performed by the Institute for Environmental Studies [Instituut voor Milieuvraagstukken], commissioned by the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, Natura 2000 sites (which largely coincide with the National Ecological Framework) annually generate some 4.5 billion euro's.

The basis for the recreation sector

Several examples of the importance of the National Ecological Framework to the Dutch recreational sector were mentioned in chapter 5. It is no coincidence that camp sites, bungalow parks and hotels are concentrated around large-scale, easily accessible nature reserves. A group of 37 Gastvrije Landgoederen ('welcoming estates') provide, among other things, accommodation, campsites, fairs, guided tours and estate shops. And this creates economic opportunities. According to a study by Tom Bade and Oliver van der Schroef, the Veluwe alone generates an annual turnover in excess of 534 million euro's and over nine thousand jobs. Municipalities also benefit: annually they receive 4.7 million euro's in tourist taxes.

In 2007, the province Drenthe welcomed visitors spending some 639 million euros; while the recreation and tourist sector provided 7.5 percent of the job opportunities. In the Gelderse Poort, visitors spent

seventeen million euro's in 2004 alone, providing some 200 jobs. Often these jobs are low or intermediate level, offering good career opportunities for the first-time employed.

The plan for landscape restoration (both as a part of and outside the National Ecological Framework) combined with greater accessibility is expected to generate 17.8 billion euro's, while the costs have been estimated at 8.8 billion euro's.

In other words, every euro invested will not only be recouped, but doubled. The National Ecological Framework plays a key role; as most tourists and people recreating in these popular areas are attracted by the nature and landscape there. Investing in the National Ecological Framework is also an investment in the preservation and strengthening of the recreational sector. A good example of this is the Kop van Schouwen in Zeeland, where companies related to nature have been established in areas where agricultural land is being transformed into a nature reserve. The new, often small-scale, businesses are housed in former agricultural buildings that they use to attract the nature lovers visiting the National Ecological Framework areas in Schouwen-Duiveland. Simultaneously, visitors make an important contribution to the lively rural community.

Views of nature boost house prices

According to various studies, a house situated in or bordering a natural area is valued at five to fifteen percent more than a comparable property that does not have such a benefit. This means the municipality also benefits financially from natural areas, as a house's value determines how high the property tax is.

Free, natural drinking water purification is another source of profit for municipalities and provincial governments. Long ago, Amsterdam and the province of Noord-Holland, among others, purchased large dune areas to enable the natural purification of contaminated river water. Today, these dune areas are essential links in the National Ecological Framework.

These examples make it abundantly clear that an expeditious creation of the National Ecological Framework is an exceptionally good investment from an economic perspective, creating business and jobs.

Investment in the Framework is part of an existing tradition. Over the centuries, Dutch people have always invested a lot in nature and landscape, shaping the history of the country and its national identity. This has led to a collective heritage that everyone should treat with respect and should wish to contribute to.

The National Ecological Framework as a buffer against climate change

Our climate is changing. Heat is being trapped for longer and the earth's average temperature is rising. Seasonal rains are becoming heavier, while simultaneously there are more dry periods. It is worthwhile to consider the consequences to nature and man, and what role the National Ecological Framework's may play.

Nature absorbs CO₂

There is a direct relationship between the existing natural areas and climate change. At the moment, all the natural systems on the planet (woodlands, peatlands, wetlands, oceans) are absorbing some 50 percent of the global CO₂ emissions. Without nature's regulatory action, global warming would be taking place at an even faster rate. This is demonstrated by the fact that a large proportion of global climate change is caused by the destruction of woodlands and fenland. The Netherlands has approximately 360,000 hectares of woodland that stores well over seventy megatons of CO₂. Because less timber is harvested than growth replaces, the woodlands annually stores an additional 0.6 megatons of CO₂ (net).

Sustainable energy and increasing awareness

Woodlands contribute to the demand for sustainable energy: energy sources that emit no or much less CO₂. Natuurmonumenten and Staatsbosbeheer source wood from various existing woodlands for the generation of sustainable energy. By planting fast growing woodlands for energy generation in addition, the contribution of woodlands to sustainable energy generation could rapidly be increased.

Climate forests

The so-called climate forests deserve a special mention. Planting this type of forest in the Netherlands and simultaneously focusing on forest preservation abroad ('plant a tree here, protect forests there') gives two results at the same time: it raises awareness and support for global forest conservation in the Netherlands and it contributes to CO₂ storage here and in the tropics.

Preventing extinction

Climate change has major consequences for the continued existence of plant and animal species. The National Ecological Framework, with its large, interconnected nature reserves, is of crucial importance to the survival of these species. First of all, species are at a much lower risk of becoming extinct in large, suitable areas. Such areas are often home to large populations which, over the course of time, even after

a substantial decimation have the resilience to be able to recover. Vulnerable species can also distribute themselves across a larger area in these reserves thereby spreading the risk: if one group dies off, another can take over the area. If existing areas become unsuitable for a particular species due to changing conditions and natural dynamics create new habitats, the species can colonise those areas. This adaptation occurs when open water becomes overgrown due to erosion and sedimentation along rivers and coastline.

Finally, interconnected nature reserves provide species living in habitats that have become unsuitable with the opportunity to migrate to areas where the conditions are suitable. This is particularly relevant for mobile species that can move relatively easily. Although some species may disappear from our country along these National Ecological Framework connections, others are likely to arrive. Countless new species that have been observed in the Netherlands in recent years crossed the border via this route.

Additional measures for vulnerable species

Creating a National Ecological Framework does not solve all the climatological-ecological problems. It is also important to ensure good management of the habitats of climate-sensitive species in existing nature reserves. Ensuring an increase in the variety of wood-

lands, heathlands, dunes and fenlands is of great importance as is, for example, the development of shady slopes and increasing the depths of lakes and rivers so they become cooler.

In addition, we will have to compensate for the loss of habitat to rising sea levels. This includes tidal areas and raised salt marshes that could be replaced by creating comparable habitats behind the dikes. To give the rising water the necessary space, we could move dikes back inland, thereby combining functions: creating a buffer area for the water and the development of, for instance, raised salt marshes. Moving dikes back (inland), permitting naturally regulated water levels and returning land to the sea are examples of the measures required to accommodate the consequences of climate change. Over the coming decades, land and water will have to be managed and used differently. In the Netherlands, global warming can lead to flooding, rising sea levels, salinification and, particularly during the summer, water shortages. Thankfully, solutions to these problems have already been created: the development of climate buffers, the creation of areas for water storage and retention as well as the creation of more gradual transitions between land and sea – including transitional zones from sweet to salt water.

The good news is that the development of these new areas goes hand-in-hand with developing natural areas. For example, more space is being created for the dynamics of the major rivers in projects in the Millingerwaard (Gelderse Poort), Meuse water meadows, Grensmaas (border Meuse) and in the Vreugderijkewaard along the river IJssel. In other places, pool marshes are developing: water and marshlands that can provide clean water during water shortages in the summer, making the use of dirty water from outside the area unnecessary. New peat grows and retains water in the upper reaches of streams. Examples of natural stream structures can be found along the Beerse in Brabant, the Regge in Overijssel and the Geweerstroom in Drenthe. Other inspiring climate examples are the high-water zones in de Wieden (Overijssel) and the Naardermeer.

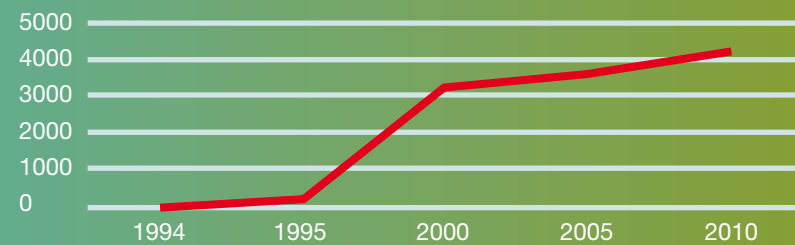
All these cases reveal how crucial large, solid, interconnected National Ecological Framework areas are to tackling the consequences of climate change. The National Ecological Framework is literally of life-saving importance to man, animals and plants.

Friesland Groningen Drenthe

Ontwikkeling buitendijkse gebied (in ha)

Zie de ontwikkelingen van dit buitendijkse gebied. Van de eerste aankoop in 1994 tot aaneengesloten kweldergebied van internationale betekenis.

De onmetelijke weidsheid van Noard-Fryslân Bûtendyks

Langs de noordwestkust van Friesland, tussen Zwarte Haan en de Holwerder pier, ligt een uitgestrekt buitendijks landschap. Het meet ruim 4.170 hectare en bestaat uit zomerpolders, kwelderwerken, kwelders en slikvelden: het Noard-Fryslân Bûtendyks.

Drs. Henk de Vries, adjunct-directeur en hoofd Natuurkwaliteit

'Wij hebben dit buitendijkse gebied een nieuw gezicht gegeven. Waar het groen van de weilanden overheerste zijn zomerpolders ontpolderd tot kwelders. Bezoekers kunnen genieten van de pure natuur met prachtige paarse en roze tinten van de kwelderplanten in de herfst en duizenden vogels die hier rust, ruimte en voedsel vinden.'

It
Fryske
Gea

del2Landschappen

Door Noard-Fryslân Bûtendyks lopen achter de zeedijk ter hoogte van Marrum, Nieuwebildtzijl en Holwerd drie gemarkeerde wandelroutes. Buiten het broedseizoen (15-3 t/m 15-7) mag u door het gehele gebied vrij struinen.

In dit buitendijkse kerngebied heersen rust en ruimte. Het is een van de in Nederland zeldzame gebieden waar de bezoeker nog een onbelemmerd zicht op de horizon heeft. Getijden en weerslementen hebben het hier voor het zeggen. En natuurlijk de vogels! Die vinden hier een van de best gedekte tafels van heel Europa. Het slik en de kwelders bieden een uitgelezen menu aan wormen, garnaaftjes, schelpdieren en ander zeebanket.

Verkweldering als dynamisch proces

Noard-Fryslân Bûtendyks is het grootste aaneengesloten kweldergebied van Europa en een onvervangbare schakel in de internationale trekroute voor vogels. Voor hen is het slik een waar 'Luilekkerland'. Er zijn tientallen soorten steltlopers die ieder jaar terugkeren voor een verblijf in dit waddegebied. Ook kluten, bontbekplevieren, zwarte ruiters, kanoetstrandlopers, tureluurs, zilverplevieren, rosse grutto's, goudplevieren, wulpen en bonte strandlopers komen langs om zich tegoed te doen aan het voedsel dat het buitendijkse gebied te bieden heeft.

De kwelders vormen een zeldzaam landschapstype en zijn zeer belangrijk voor de biodiversiteit in Nederland.

Grote aantallen zoutminnende planten, zoals zeeaster, zeekraal, zeealsem en schorrekruid, zorgen voor een natuurlijk mozaïek in de kwelderbegroeiing. Het gebied is voortdurend in ontwikkeling. In 2009 droeg de provincie Fryslân nog een stuk buitendijks gebied van 185 hectare over aan It Fryske Gea. Hierdoor werd weer een deel van het gebied veiliggesteld. 'Door de uitvoering van het verkwelderingsplan kan de kwelder straks meegroeien met de zee, omdat het gebied bij hoge vloed tot aan de dijk onder water kan komen staan. Dat is erg belangrijk voor de veiligheid, ook vanwege de veranderingen in het klimaat,' aldus adjunct-directeur en hoofd Natuurkwaliteit Henk de Vries.

De rust en ruimte trekken jaarlijks vele natuurliefhebbers. Voor rustzoekers, vogelaars, plantenkenner en wandelaars zijn tal van voorzieningen aangebracht. De opgeknaptte bunker is niet alleen een prachtig uitzichtplateau, maar vormt ook de uitvalsbasis voor een educatief scholenprogramma. Jaarlijks gaan hier zo'n drieduizend kinderen het veld in om onderzoek en proefjes te doen. En natuurlijk om lekker door het slik te glijden: 'Ze komen als indianen terug.'

De overgang van de lage kwelder naar het slik. De kwelderwerken breken de golfslag en zijn onmisbaar bij het herstel en de bescherming van de natuurlijke waarden op de kwelders. (foto's: It Fryske Gea).

Noordse woelmuis

Hoofddoel is uitbreiding van het areaal voor de Noordse woelmuis. Aangezien dit knaagdier alleen nog in Nederland voorkomt, schreef het rijk een beschermingsplan. De Flearen verbindt het leefgebied rond de Fluessen met It Swin, een waterplas van Staatsbosbeheer. De provincie wil de verbindingzone doortrekken naar het Slotermeer, zodat voor de Noordse woelmuis drie kilometer verderop een volgend Fries meer binnen bereik ligt.

Tineke de Vries
De Flearen, Elahuizen (FR)

Meint Jelsma, wethouder gemeente Gaasterland

'Met een gigantisch doorzettingsvermogen heeft Tineke de Vries zich door alle regelgeving geworsteld. Haar dossier is bijna een meter hoog. Ze zorgde ook nog voor een groot draagvlak, zelfs bij de boeren, die aanvankelijk aarzelden. Het hele dorp staat er achter. Haar enthousiasme werkt aanstekelijk.'

Voor je deur een natuurgebied aanleggen

Tineke de Vries: 'Als je dit gebied inloopt, overvalt je na vijfhonderd meter een enorme stilte. Als je dan om je heen kijkt, word je ook van binnen stil, ervaar je een gevoel van eerbied. Ik heb mijn ouders, die hier al vijftwintig jaar wonen, een keer meegenomen. Hun mond viel open toen ze op de dijk van It Swin stonden.'

Een halve hectare van het gebied wordt aangelegd als struweel. Samen met de schoolkinderen uit Elahuizen en Oudega zijn er boompjes geplant op de Nationale Boomplantdag. Dit werd gekoppeld aan een boomplantactie in de Sahara. Het geld hiervoor werd door de kinderen middels een sponsoractie bijeengebracht (foto's: Frans Mulder).

'De EHS bleek langs ons huis te lopen. Wie krijgt de kans om voor de deur een natuurgebied te ontwikkelen? Wij ervaren dit als een enorme uitdaging. En voor mij is het een uitgelezen kans om een eigen baan te creëren. Bovendien kom ik al sinds m'n achtste op boerderijen en werd zodoende toch een beetje boer.' Zo beschrijft Tineke de Vries haar motivatie om vele jaren te besteden aan de ontwikkeling van een verbinding van veertien hectare tussen een van de bekendste Friese meren, de Fluessen, en een onbekend natuurmeer, It Swin.

De Flearen, Fries voor moerassig land, verbindt de Fluessen met It Swin. De rondwandeling is vier kilometer lang. De aftakking leidt langs een vogelkijkt.

'Provincie Fryslân en de Grondcommissie Gaasterland, verantwoordelijk voor de aanleg van de EHS in dit deel van Friesland, hebben ons in 2006 officieel voor dit project benaderd. We waren toen al drie jaar bezig en hadden samen met SBNL een plan gemaakt. We zijn nu bijna klaar met de inrichting. In juni 2010, na het broedseizoen, volgt de feestelijke opening.' Zeven jaar na de start dus.

'Wij vinden dat je mensen de kans moet bieden om de natuur in te gaan. Om die reden hebben we contact gezocht met Staatsbosbeheer en een naburige boer. Samen met Dorpsbelang Elahuizen hebben we een

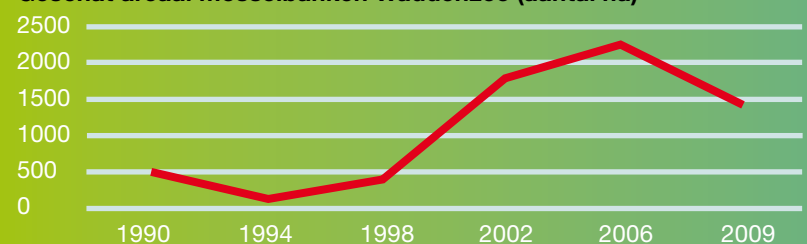
wandelpad ontwikkeld. Hiervoor moesten twee bruggen over een brede tochtsloot worden gebouwd. Op plekken waar je langs de weg moet lopen, heeft de gemeente Gaasterland zones ingesteld waar auto's niet harder dan zestig kilometer mogen rijden. Dorpsbelang heeft een picknickplaats aangelegd en drie informatieborden geplaatst.'

Eerste nat/droge faunaverbinding

'Omdat we vanuit de Fluessen continu water door het gebied laten stromen, moesten we een verbinding maken onder een asfaltweg door. De provincie vroeg of we ook een droge faunaverbinding wilden aanleggen, zodat meer dieren veilig de weg kunnen passeren. Zo kreeg Gaasterland met geld van de Stichting Doen (PostcodeLoterij), de provincie en het Europees Fonds voor Plattelandsontwikkeling de eerste nat/droge faunaverbinding van Nederland. 'Ik ben van plan een dagbesteding op te zetten voor mensen die buiten de boot vallen. Mensen met psychische problemen, zoals een *burn-out*, of mensen die al lang niet meer werken en weer iets willen doen. Op deze manier heeft dit project niet alleen een functie voor de natuur, maar voegt het ook maatschappelijk iets toe.'

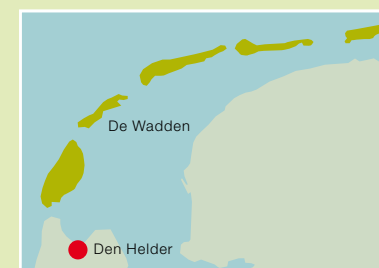
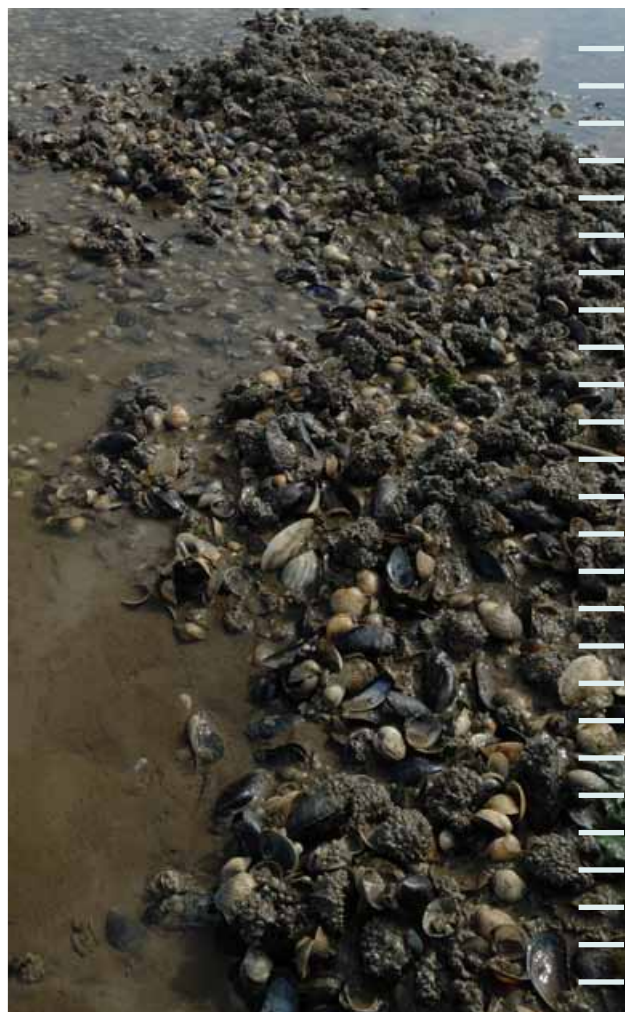
Geschat areaal mosselbanken Waddenzee (aantal ha)

Geschat aantal hectares aan mosselbanken in de Waddenzee in 1990. In dat jaar heeft men al het mosselzaad weggevisst. Daarna werden de wadplaten gesloten voor de visserij.

Janny du Bois, regiovertegenwoordiger Wadden bij het Watersportverbond

'Ik geniet erg van het gevoel van vrijheid op de Wadden. De wind, het water, de stroming, het getij. Ruig weer, scharrelen over ondiepe geultjes en wantijen. Of, met mooi weer, droog staan en om je heen kijken. Vogels en zeehonden kijken of vanaf de boot een wandelingetje maken door het zand of slik. Ik heb respect voor het unieke vaargebied en de natuur. Daarom zeg ik: samen op weg naar een rijke Waddenzee!'

Werelderfgoed de Wadden

De Wadden, vrij spel voor de natuur

Het Nederlandse Waddengebied is van grote waarde. Het is dan ook niet voor niets aangemerkt als Unesco Werelderfgoed. De Waddenzee heeft voor tientallen diersoorten een belangrijke functie als kraamkamer.

Sommige soorten, zoals de gewone zeehond, zijn in het Waddengebied heel opvallend, maar in de wadbodem zit ook veel 'onzichtbare' natuur. De Waddeneilanden en het 'natte wad' zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en maken dan ook beide deel uit van de EHS.

Naar een rijke zee

Vanuit de gedachte 'een rijke zee kan wel wat hebben' hebben diverse partijen het programma 'Naar een rijke Waddenzee' opgesteld. Nu zijn er bijvoorbeeld weinig oude vissen, worden zeehondenjongen in de zoogperiode te vaak verstoord en zijn de mosselbanken, de 'koraalriffen van het noorden', sterk achteruitgegaan. De Waddenzee heeft veel dynamiek en een groot zelfherstellend vermogen, maar dan moet de versturende impact van de mens wel drastisch worden ingeperkt. Recreanten, vissers en overheden zijn het daarover eens. De uitdaging is om het medegebruik in de Waddenzee zo in te richten dat de basis niet meer wordt aangetast. Men onderzoekt of er slimmere manieren zijn om dat gebruik zo te organiseren dat economie én ecologie ervan profiteren. Zo bekijkt men of er op een andere andere manier kan worden gebaggerd en zijn er afspraken gemaakt voor een

duurzame mosselvisserij in 2020. Zoals gezegd bestaat er een belangrijke landschaps-ecologische relatie tussen het natte wad en de meer droge delen, zoals de eilanden. Heel veel soorten leven bij voorkeur op de overgang van nat naar droog. De uitgestrekte Boschplaat op Terschelling is een van de plekken die vanuit dat oogpunt heel belangrijk zijn. Hier broeden jaarlijks duizenden wad- en watervogels. Zo is er een grote kolonie lepelaars en broeden er tal van andere soorten, zoals eidereend en kleine mantelmeeuw, die gebaat zijn bij rust. Om die reden is het gebied in de broedperiode voor het publiek gesloten. Daarnaast is de Boschplaat, samen met de aangrenzende duinstrook, ook belangrijk voor bijvoorbeeld dagvlinders. Er komen meer dan veertig soorten voor, waaronder de duinparelmoervlinder.

Duurzaam medegebruik

Ook op de Boschplaat probeert Staatsbosbeheer, samen met recreatieondernemers, te komen tot een duurzaam recreatief medegebruik. Veel mensen komen immers naar de Waddeneilanden om van de natuur te genieten. De natuur is daarmee het fundament onder de toeristenindustrie. Die natuur moet je koesteren.

Landgoed Blanckenborch

Kor en Wicoja Buist kochten in 1982 3,5 hectare bouwgrond vlakbij de Drentsche Aa. De gemeente Haren weigerde aanvankelijk de herbouw van de afgebrande boerderij omdat Buist schilder en geen boer was. 'We kochten twee koeien om ze na de bouw weer te verkopen. Maar nu hebben we vijfhonderd Limousins en Schotse Hooglanders.' Door een driehoeksruil met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer groeide het landgoed Blanckenborch tot veertig hectare.

Kor en Wicoja Buist
Blanckenborch, Haren (GR)

We willen hier voor altijd blijven

Blanckenborch zorgt voor een verbinding waardoor een natuurgebied ontstaat van 220 hectare tussen het grootste bos van Groningen, het Noordlaarderbos, en landgoed De Poll waar de Noord-Nederlandse Golf- en Countryclub zit.

Dichter en buurtgenoot Rutger Kopland

'Het gaat toch over het besef dat alles voorbij gaat en over hoe dat besef ook iets troostends kan hebben. Dat realiseer ik me steeds meer als ik in het landschap loop, alles aanschouw en bedenk dat dat er nu zo ligt en dat dat er waarschijnlijk ook straks nog zo ligt als ik er niet meer ben. Ik zou wel bij dat eeuwige landschap willen horen.'

Blanckenborch bestaat uit kruidenrijk grasland, bosranden en een ven. Na de aanleg van het ven kwamen bedreigde soorten terug als kleine waterpeppe, naaldwaterbies, brede waterpest en holpijp (foto: SBNL).

Blanckenborch (veertig hectare) verbindt twee beekdalen en vormt met Landgoed De Poll en het Noordlaarderbos een natuurgebied van 220 hectare.

Kor Buist: 'Met het beheer van het landgoed streven we naar kruidenrijk grasland. Heel weinig vee per hectare. Geen kunstmest of bestrijdingsmiddelen. Distels maaien we bijvoorbeeld vlak voor een regenbui. Het water trekt dan in de holle stengels, zodat de planten verrotten.'

Buist: 'Samen met Staatsbosbeheer en de golfclub hebben we het oude Pollmeer hersteld. Teelaarde eraf, waardoor de rivierduinen beter tot hun recht komen. Het is een gebied van negen hectare waar we alle drie een deel van bezitten. Het grenst aan de Drentsche Aa en fungeert ook als wateropvang.'

Hechte band

Kor en Wicoja Buist willen op hun landgoed worden begraven. Duidelijker kunnen ze hun hechte band met het landgoed niet verklanken. Hun tocht tot aan de Raad van State, nadat de gemeente Haren de vergunning weigerde om deze wens in vervulling te laten gaan, trok de belangstelling van vele media. Na de raadsverkiezingen wagen ze een nieuwe poging.

De omgeving van het landgoed trekt tientallen hardlopers. 'Want dit is een uitloophet van de stad

Groningen die maar tien kilometer verderop ligt. Het Pieterpad loopt langs de oostkant van het landgoed. We gaan een eigen wandelpad aanleggen door de Besloten Venen.'

Een herberg aan het begin van de zandweg verhuurt fietsen en een huifkar. Op die zandweg worden klootschietwedstrijden gehouden. 'We hebben een bank geplaatst aan het Pollmeer met een prachtig uitzicht en mooie zonsondergangen.'

Buist: 'Dit landgoed is ontstaan dankzij de EHS. Momenteel hebben we geen ingewikkelde constructies nodig om het in stand te houden. Maar de kosten zijn hoger dan voorheen. Om de instandhouding duurzaam te maken, richten we ons op de aannemerij.' Buist heeft ervaring met dat werk als directeur van het aannemers- en schildersbedrijf Cor Buist BV waarvan hij in 2009 de laatste aandelen verkocht en nog altijd commissaris is. 'We kunnen onderhoudswerk aannemen, zoals voor wegen en paden van gemeente en waterschap. Jaarlijks maken we 130 kilometer sloot schoon.'

Dal van de Ruiten A

Het merendeel van de recreatievoorzieningen, naast wandel-, fiets- en ruitersporen ook bruggetjes over de nieuwe beek en een theehuis annex informatiecentrum, is van recente datum. Deze voorzieningen komen voort uit het recreatieplan dat met diverse partijen uit de streek is opgesteld. Het publiek begint het gebied langzamerhand te ontdekken; de bezoekersaantallen nemen dan ook toe. Het gaat daarbij vooral om 'fijnproevers', die de natuur en het bijzondere landschap waarderen.

Edo Jans, ISM Advies

'De Ruiten A is een enorme aanwinst voor het toch al mooie landschap van Westerwolde en bovendien een inspiratiebron voor nieuwe producten, werkwijzen en manieren van wonen. Dit landschap stimuleert de creativiteit. Ik zie al een volgende uitdaging voor me: hoe maak je die mooie natuur toegankelijk voor mensen met een handicap?'

De handen ineen voor een natuurlijk beekdal

Naast een netwerk van aaneengesloten natuurgebieden leidt de EHS ook tot een netwerk van samenwerkende partners. Als iedereen de handen ineenslaat en de aanpak op elkaar afstemt, reikt het resultaat vaak veel verder dan een enkele organisatie kan bereiken. Een goed voorbeeld hiervan is het herstel van het dal van de Ruiten A.

De Ruiten A is een oude veenstroom in Oost-Groningen die in de vorige eeuw werd gekanaliseerd, maar waar al in 1993 enkele oorspronkelijke meanders werden teruggebracht. Het betrof een van de eerste – en succesvolle – experimenten met hermeandering in Nederland, welke sindsdien veel navolging heeft gekregen. Nadat het beekdal was opgenomen in de EHS, ontwikkelden Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer plannen voor herstel van het dal en de regionale waterhuishouding. Een en ander vond plaats in samenwerking met particuliere eigenaren, omwonenden en het waterschap, onder regie van de Dienst Landelijk Gebied. Door de handen ineen te slaan, is men erin geslaagd tien kilometer beek te laten hermeanderen en het waterpeil te verhogen. De biodiversiteit is enorm toegenomen en heeft het gebied veel 'spannender' gemaakt.

Dal van de Ruiten A, spannend gebied.

Bijzondere aanpak

Natuurherstel vraagt in het geval van de Ruiten A om een bijzondere aanpak. Het beekdal ligt namelijk hoger dan het omliggende landschap, waardoor de beek, hydrologisch gezien, geïsoleerd is komen liggen. Die positie maakt het natuurgebied kwetsbaar voor verdroging. Daar komt bij dat de oorspronkelijke

waterbronnen zijn verdwenen. Vóór het herstel werd de beek vooral gevoed door vervuild water uit landbouwgebieden.

Ideale oplossing

Deze problemen krijgen nu gaandeweg een oplossing. Men sluit het netwerk door nog eens zo'n dertig hectare landbouwgebied aan te kopen in het Ellersinghuizerveld dat een belangrijke rol speelt bij het herstel van de waterhuishouding. Er is hier plaats voor natte heide en vennen. Het ideaal is om het beekdal uiteindelijk op te nemen in een ononderbroken natuurstrook die loopt van het Bargerveen tot aan de Waddenzee. Poelen, houtwallen, natte heide, grasland, bossen, steilranden en oude akkers, zoals essen, maken het dal van de Ruiten A heel afwisselend. De integrale aanpak van het gebied heeft geleid tot een grote rijkdom aan biotopen. Daarvan profiteren planten als dotterbloem, Noordse zegge, zonnedaauw en diverse wolfsklauw- en orchideeënsoorten. Ook vogels als geelgors, kerkuil en ijsvogel voelen zich steeds beter thuis in het gebied. Dat natuur behalve een intrinsieke ook een economische waarde heeft, is in dit gebied goed te zien. De lokale recreatie- en andere ondernemers zien door de toegenomen toeristenstroom nieuwe kansen.

Hermeandering van de Ruiten A en herstel van het waterpeil hebben de biodiversiteit enorm doen toenemen. Daar profiteert ook de dotterbloem van. (foto: Ferry Siemensma, foto rechtsboven: Rene Koster, foto rechtsonder: Alje Zandt).

Gebiedscoöperaties

Uitdaging in het Westerkwartier is de totstandkoming van zogenaamde gebiedscoöperaties in de EHS. Hierin werken Staatsbosbeheer, agrarische natuurverenigingen en particulieren samen aan het beheer van gebieden. Beheer en doelen kunnen daardoor op elkaar worden afgestemd, met betere resultaten voor de EHS als gevolg.

Voorzitter van de Stichting Curringherveld Lea van der Tuin-Kuipers

'EHS in Kornhorn betekent saamhorigheid, verbondenheid en verantwoordelijkheid voor en in het dorp. Er zijn veel vrijwilligers actief. Het gebied is het 'buitenlokaal' voor alle natuur- en milieu-educatieactiviteiten voor scholen in de regio. Ouderen geven hun kennis van natuur en historie aan jongeren door. In Kornhorn zijn we trots op ons gebied!'

Zonsopkomst in de polder Kaleweg (foto: Jan Duker/ktbc.nl).

Samenwerken in de EHS

Het Groninger Westerkwartier is voor veel mensen onbekend terrein. Wie de streek leert kennen, staat echter versteld van de variatie. Er zijn veenweiden, petgaten, poelen, elzensingels, bossen en zelfs nog een heideterrein, een van de laatste in de provincie Groningen.

In het Westerkwartier is samenwerking het toverwoord. Binnen EHS-verband werkt Staatsbosbeheer samen met tientallen partijen aan een leefbare en vitale streek. En de natuur vaart er wel bij. Boven de weilanden in het Westerkwartier is de grutto nog volop te horen.

Van proces naar product

Misschien wel het mooiste voorbeeld van samenwerking in de streek is te vinden in het Curringherveld. Dit gebied, gelegen aan de rand van het dorpje Kornhorn, is eigendom van Staatsbosbeheer, maar wordt beheerd door de Stichting Curringherveld, waarin mensen uit het dorp actief zijn, hetgeen het gebied ten goede komt. Ook elders in het Westerkwartier zijn door samenwerking mooie resultaten bereikt. Bij het dorp Opende, bijvoorbeeld, ligt een Blote Voetenpad waar inmiddels duizenden kinderen van hebben genoten.

Een paar jaar geleden is Staatsbosbeheer nauw betrokken geweest bij de oprichting van de Werkgroep Streekinitiatief Westerkwartier (WSI). Deze informele netwerkorganisatie heeft als doel om initiatieven op het gebied van plattelandsontwikkeling te stimuleren. Nog steeds is de WSI een belangrijke motor

in de streek. Staatsbosbeheer beheert in het Westerkwartier een bont scala aan natuurterreinen die via de EHS grotendeels met elkaar in verbinding zouden moeten staan. Helaas zijn nog veel van die gebieden erg versnipperd, waardoor problemen met bijvoorbeeld verdroging nog niet effectief kunnen worden bestreden. Dat is jammer, temeer daar niet alleen de samenwerking in het Westerkwartier bijzonder is, maar er ook allerlei zeldzame planten en dieren zijn te vinden. Zo leeft in de petgaten een vitale populatie van de zeldzame groene glazenmaker en staat het gebied De Oude Riet bekend om zijn bijzondere flora.

Zelfs een fietspont...

De laatste jaren zijn de mogelijkheden om in het Westerkwartier de natuur te beleven sterk verbeterd. Wandelroutes voeren langs de mooiste plekken in de streek. Ook zijn er diverse natuurontdekkingsroutes uitgezet, zoals het Melle's pad en het Pettenpad bij Doezum. In de Grootegastermolenpolder, tussen Grootegast en Lutjegast, kan men in de voetsporen treden van ontdekkingsreiziger Abel Tasman. Ook aan de fietsers is gedacht. Zo kan men bij de Bakkerom zichzelf met een fietspontje over het Wolddiep zetten.

Het Westerkwartier is een verrassend stukje Groningen.

Het moeraslandschap van de Westerbroekstermadepolder en Kropswolderbuitenpolder kent een grote rijkdom aan broedende vogelsoorten. Met name de geoorde fuut, de slobbeend, de veldleeuwerik en de rietzanger komen er veel voor. Bosrietzangers (foto links) en grasmusen overtreffen dit aantal zelfs nog. Meer sporadisch vinden we er onder meer dodaars, roerdomp, tafeleend, waterral, porseleinhoen, zwarte stern, paapje, roodborsttapuit, sprinkhaanrietzanger en snor. Dan hebben we een tiental andere soorten nog niet genoemd!

Michel Krol, rayonbeheerder

'Deze polders zijn hét voorbeeld van hoe natuur moet werken. Dit is een zeldzaam mooi moerasgebied met Rode Lijstsoorten als kwak, ralreiger, roerdomp en porseleinhoen, maar ook opvallend veel weidevogels. Er zijn meer broedparen dan in menig weidevogelreservaat. Dat zijn geweldige resultaten.'

(foto's: Het Groninger Landschap, foto rietzanger: Gerrit Kiekebos).

Nieuwe natuur in polders van Het Groninger Landschap

Het Groninger Landschap transformeert met succes de Westerbroekstermadepolder en de Kropswolderbuitenpolder van landbouwgrond tot grootschalig moeraslandschap.

Het Groninger Landschap

del2Landschappen

De Westerbroekstermadepolder is te bereiken via de Dr. Ebelsweg in Waterhuizen. Fietsers kunnen voor het spoor linksaf de fietstunnel nemen.

De Westerbroekstermadepolder en de Kropswolderbuitenpolder vormen 'oernatuur' in het beekdal van de Hunze, dat grenst aan het Zuidlaardermeer. Dit kerngebied is een succesnummer binnen de EHS. Niet alleen de vele moerasvogels – waaronder negentien Rode Lijstsoorten – maar ook de grote aantallen weidevogels zijn opvallend.

In het gebied ontwikkelt de typische moerasvegetatie zich langzaam, maar de toename van vogelsoorten is boven verwachting. Met soorten als roerdomp, rietzanger en porseleinhoen is dit gebied inmiddels gereed voor Natura 2000.

Dynamisch

De Westerbroekstermadepolder en Kropswolderbuitenpolder vormen een dynamisch moerasgebied langs laaglandbeek de Hunze. 'Toen we deze polders in beheer kregen, hebben we de waterbeheersing aangepakt en hoogteverschillen in het landschap aangebracht,' aldus rayonbeheerder Michel Krol. 'Het dynamische zit 'm vooral in de situatie die er zou ontstaan wanneer de Hunze vrij spel zou hebben en zo nu en dan buiten haar oevers zou kunnen treden. Het gebied is daarop ingericht. Ook is er de mogelijkheid

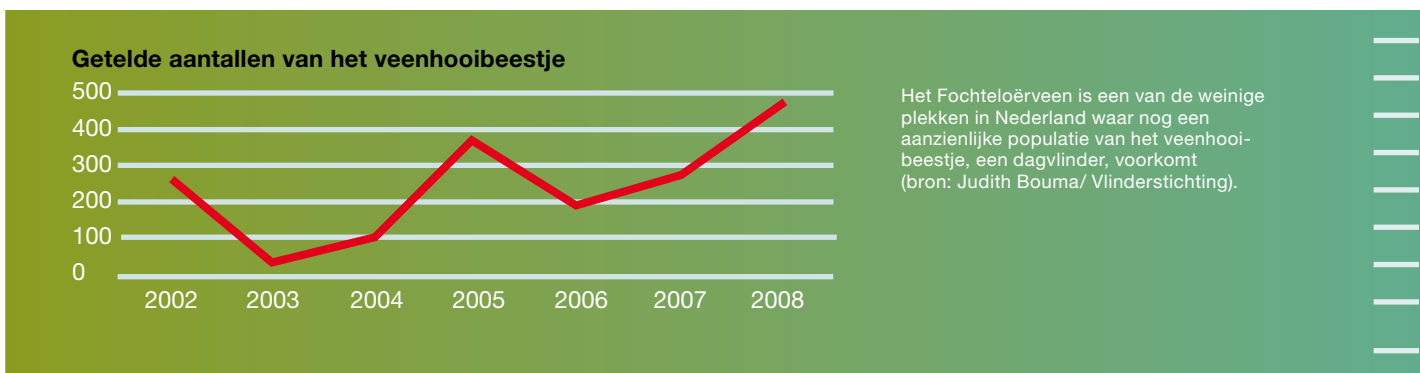
van waterberging bij hevige wateroverlast in de stad Groningen. Het waterpeil in het gebied varieert sterk, waardoor er de afgelopen jaren steeds meer riet ging groeien.' Riet is goed voor moerasvogels. Verrassend is het dat juist ook de weidevogels het zo goed doen. Krol: 'Die vogels zoeken de wat hogere delen van het landschap op. Er zitten nu meer broedparen dan in een speciaal beheerd weidevogelreservaat.' In de twee polders broeden nu vogelsoorten als roerdomp, zwarte stern en porseleinhoen. Maar ook bijzondere soorten als kwak, zeearend, kraanvogel en poelsnip zijn gezien. 'Het is echt een geweldig mooi natuurgebied geworden waarvan het publiek kan meegenieten,' aldus Krol.

De typische moerasvegetatie die je in een gebied als dit zou verwachten, ontwikkelt zich minder snel, aldus Krol. 'Dat komt omdat de grond in de polders voormalige landbouwgrond is. Heel voedselrijk dus. Toch zien we al wat veranderingen. Zo tref je hier en daar wat fonteinkruid aan. Ik vind dat we vooral niet moeten ingrijpen. Geef de natuur de tijd die zij nodig heeft. De resultaten zijn nu al geweldig en het wordt in de toekomst alleen maar mooier!'

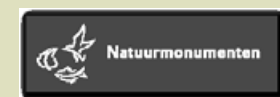
Boswachter Willem Klok

'Mensen zeggen vaak: ik wist niet dat zo'n weidsheid nog in Nederland bestaat. Het is hier echt enorm rustig. Dat werkt op je in. Je wordt op jezelf teruggeworpen. Omdat het gebied niet ligt ingeklemd tussen allerlei bebouwing, kan Natuurmonumenten hier nog eens wat uitproberen.'

Doornroosje ontwaakt

Ooit was Nederland grotendeels een zompig veenland. Nu kost het veel inspanningen om de laatste stukken hoogveen in stand te houden. Het Fochteloërveen is daarbij een echt succesverhaal. Dankzij goed waterbeheer is het gelukt het veen weer aan het groeien te krijgen.

Woest en ruig was vroeger het grensgebied tussen Drenthe en Friesland. En van een onherbergzaamheid die de mensen deed rillen. Bijna nergens in Nederland is dat gevoel nog te beleven, behalve in de uitgestrektheid van het Fochteloërveen. Nu ervaren we hier echter vooral de weldadige rust en genieten van de grote vogelrijkdom. Speciaal daarvoor heeft Natuurmonumenten een bijzondere uitkijktoren neergezet, die, vanwege zijn vorm, in de regio al 'De zeven' wordt genoemd.

Het Fochteloërveen is ook op wereldschaal uniek. Dit soort plateau-hoogveen, gevoed door regenwater, komt nog maar heel weinig voor. Alles draait hier om water. Een eeuw lang lag het veen, wegens watergebrek, 'in coma'. Vanaf midden jaren tachtig is een dammenstelsel aangelegd en kwam daar verandering in.

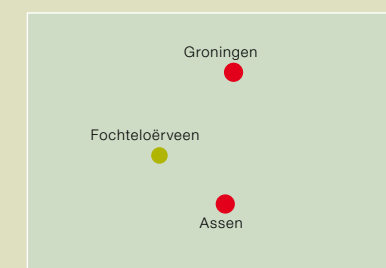
Mijlpalen

Als er ooit nog een canon van natuurherstel in Nederland wordt opgesteld, verdient dit gebied met minstens twee mijlpalen zijn plek op deze lijst. Al twintig jaar na aanleg van de eerste dammen is de hoogveenvorming duidelijk op gang gekomen. Als klap op de vuurpijl koos in 2001 het eerste paartje kraanvogels het gebied

als broedplek uit. Deze vogelsoort broedt nergens anders in Nederland. Ook het paapje vond hier zijn laatste bolwerk. Het gebied staat verder bekend om zijn rijke vogel-, slangen-, hagedissen-, libellen- en vlinderpopulaties. Zo huist hier de grootste populatie van het veenhooibeestje, een dagvlinder, in Nederland.

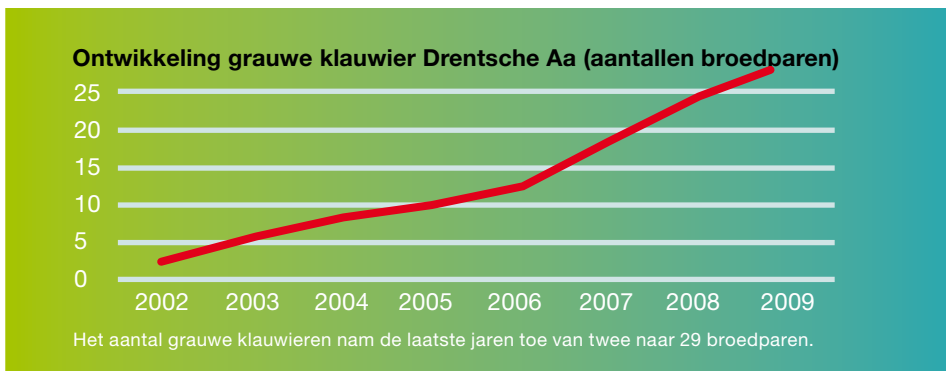
Toerisme en natuur goed samen

Het gebied heeft vrijwel de geplande EHS-omvang bereikt. Maar om de kwetsbaarheid te verkleinen, moet er nog veel gebeuren. Een extreme droogteperiode zou voor veel diersoorten in het gebied de nekslag kunnen betekenen. Dat geldt ook voor herstellend veen in de omgeving. Door het Fochteloërveen te verbinden met bijvoorbeeld het Witterveld en Drents-Friese Wold wordt de natuur in de hele omgeving robuuster. Voor wandelaars en fietsers is niet alleen het hoogveen een publiekstrekker, maar ook het veenontginningslandschap van Ravenswoud en de voormalige strafkolonie Veenhuizen. Door een strikte sturing gaan natuur en toerisme hier hand in hand.

Fochteloërveen

Links: De kraanvogel broedt alleen in dit gebied en ook het veenhooibeestje is er bijzonder. Rechts: Prachtig uitzicht over uniek hoogveen vanaf 'De zeven' (foto vlinder: Judith Bouma, overige foto's: Natuurmonumenten).

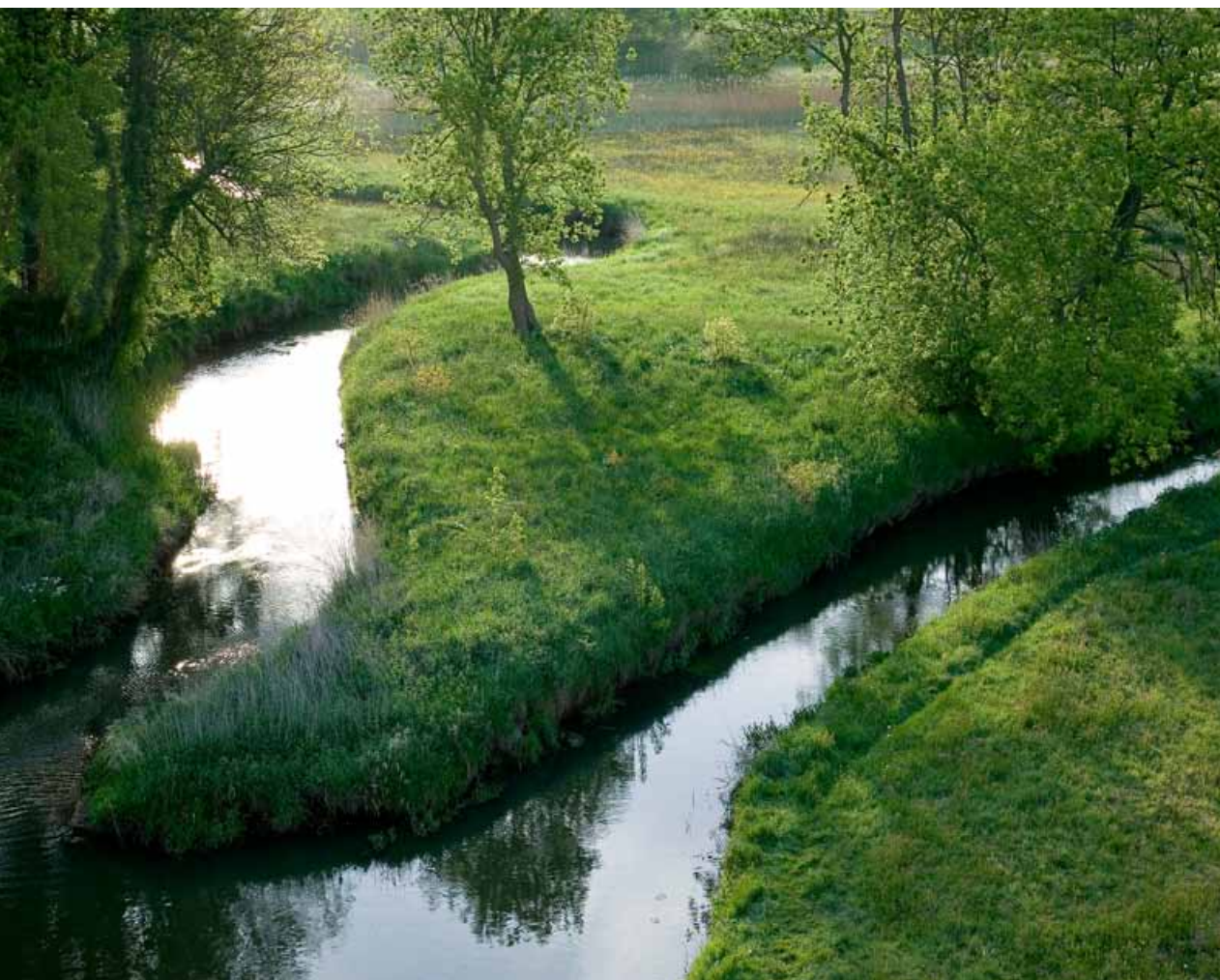
Grauwe klauwier
(foto: Staatsbosbeheer)

Theo Spek, hoogleraar Landschapsgeschiedenis Rijksuniversiteit Groningen

'Het Nationaal Landschap Drentsche Aa vormt in mijn ogen een welhaast ideaal gebied om ecologische en cultuurhistorische kwaliteiten en potenties goed op elkaar af te stemmen. Omdat natuur en cultuur hier zeer intens met elkaar zijn verweven, dient het EHS-beleid in dit gebied onderdeel uit te maken van een zeer uitgekiende historisch-ecologische strategie.'

Meander tussen natuur en cultuurhistorie

Het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drents Aa, dat deel uitmaakt van het Nationaal Landschap Drentsche Aa, is met recht een uniek gebied te noemen. Hier gaan behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische en natuurlijke waarden hand in hand.

Het Loonerdiep, een van de vele beekjes uit het stroomdal van de Drentsche Aa (foto: Andries de la Lande Cremer).

Rietorchis (foto: Staatsbosbeheer)

Door het Nationaal Landschap Drentsche Aa meanderen vele beken.

In dit tienduizend hectare grote gebied, gelegen tussen Assen, Gieten en Glimmen, ontspringen tientallen beekjes die samen het stroomgebied van de Drentsche Aa vormen. Staatsbosbeheer beheert hiervan circa 3.400 hectare als natuurterrein. De EHS is hier meer dan alleen een verbinding tussen natuurgebieden; het is het geraamte voor een bijzonder gaaf bewaard gebleven landschap. Mens en natuur krijgen hier volop ruimte. De streek mag zich verheugen in meer dan een miljoen bezoekers per jaar.

Schaal en samenhang

Typisch Drentsche Aa is het kleinschalige karakter van het landschap. Binnen de grenzen van het Nationaal Beek- en Estdorpenlandschap liggen zestien dorpen en gehuchten, waaronder Anloo. Het landschap is hier te lezen als een boek. Bijna elke boom of steen vertelt een verhaal. Doordat de EHS inmiddels al gedeeltelijk is gerealiseerd, is de samenhang tussen deze verhalen sterker geworden. Begrippen als esdorp, potstal, houtwal, heideveld, strubbenbos en madelanden zijn hier dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden. Water speelt in het gebied een sleutelrol. Kwelwater is bijvoorbeeld een belangrijke motor voor de ontwikkeling van bijzondere natuurwaarden.

Vooraf botanisch gezien is het Drentsche Aa-gebied van landelijke betekenis. Van de 1.400 hogere planten in Nederland zijn er binnen de grenzen van het Nationaal Beek- en Estdorpenlandschap 850 gedetecteerd. Je kunt er bijzondere soorten aantreffen als de stengelloze sleutelbloem en zwarte rapunzel.

De beken in het gebied zijn belangrijk voor onder meer de rivierprik. Ook allerlei vogelsoorten van de Rode Lijst, zoals de grauwe klauwier, hebben er een plek gevonden. Het is niet voor niets dat het gebied een Natura 2000-stempel heeft gekregen.

De Drentsche Aa is ook bij uitstek een gebied waar natuur en recreatie hand in hand gaan. Honderdduizenden mensen genieten jaarlijks te voet of per fiets van de afwisselende streek. Dit heeft vanzelfsprekend een positief effect op de regionale economische ontwikkeling.

Bij het beheer van dit unieke landschap werken de terreinbeherende organisaties veelvuldig samen met boeren en ondernemers uit het gebied. Hierdoor blijft op een duurzame manier de kennis en betrokkenheid van de bewoners bij het historische landschap behouden.

Landgoed Heidehof, Eext

Een houtverwerkersfamilie kocht negentig jaar geleden de grond en ontwikkelde daarop een productiebos in Engelse landschapsstijl. De SS blies in 1945 het landhuis op. Na aankoop, in 1996, bouwden Annetje Braat en Dolf van der Weij een houten huis op palen over de ruïne heen. In 1999 kochten zij 42 hectare akkers voor nieuwe natuur. Heide, drie vennen en zeven grafheuvels zijn hersteld. Das en nachtzwaluw zijn terug en ook veel flora, zoals moeraswolfsklauw.

Dolf van der Weij
Landgoed Heidehof, Aa en Hunze (DR)

Henk Santes, wethouder gemeente Aa en Hunze

'Met de uitbreiding van Landgoed Heidehof in Eext snijdt het mes aan alle kanten: verdere natuurontwikkeling, landschappelijke verfraaiing, aangename verpozing voor de rustzoekende recreant en, *last but not least*, een daadwerkelijke bijdrage aan de vermindering van de opwarming van de aarde.'

Een landgoed met mission statements

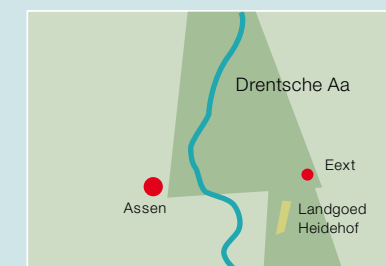
Als oud-ondernemer heeft Dolf van der Weij ook voor zijn landgoed Heidehof *mission statements* geformuleerd. Bovenaan staat 'verhoging van de kwaliteit van gebieden waar de natuur voor gaat'. Met negen medestanders heeft Van der Weij de vereniging De Nieuwe Wildernis opgericht. Prinses Irene was daarbij aanwezig.

Annetje Braat en Dolf van der Weij kochten 42 hectare akkers om nieuwe natuur aan te leggen. Hier kwamen gebogen lanen die passen bij de Engelse landschapsstijl van het aanrenzende bos. Heidehof won daarmee in 2005 de Landschapsprijs (foto: Vincent van den Hoven).

De Nieuwe Wildernis telt nu 130 hectare verspreid over vijftien gebieden in Drenthe, van particulieren, Staatsbosbeheer en de Stichting Het Drentse Landschap. Het zijn ontoegankelijke, niet specifiek herkenbare bossen zonder hek. De interesse voor dit concept neemt toe, onder meer in Overijssel en Friesland. De vereniging vraagt aandacht voor de intrinsieke natuurwaarden. Van der Weij: 'Je kunt drie soorten bossen onderscheiden: gebruiksbos, waar je in leeft, rond woongebieden, belevingsbos, zoals binnen de EHS en bos dat 'alleen van de natuur is.'

De 42 hectare nieuwe natuur verbindt de honderd hectare in Engelse landschapsstijl met een bos van Staatsbosbeheer.

Reïntegratie mens en natuur

Door Heidehof lopen wandelaars van het Pieterpad. Vogelaars inventariseren nieuwe vogelsoorten. Er zijn Natuurbelevingscursussen. Van Ede & Partners organiseert outplacementtrainingen in het boswachtershuis of de verderop gelegen boshut, waar alleen een houtkachel en water zijn, maar geen gas en elektra. 'Dat levert heel intensieve ervaringen op,' hoort Van der Weij van cursisten. Hier past zijn tweede *mission statement*: reïntegratie van mens en natuur. Zoals ook de restauratie van het onderduikerhol uit de Tweede Wereldoorlog en het boek dat hij met vier van deze onderduikers samenstelde.

Zijn vrouw Annetje Braat is de inspirator van het meditatieve, spiraalvormige pad in een gletsjerkuil. Later bleek dat nog twee landgoederen zulke spiraalpaden hadden van maar liefst twee- en driehonderd jaar oud. Nog dit jaar volgt de aanleg van een natuurbegraafplaats voor milieuvriendelijke urnen, 'De Gedenkplaats', met een replica van een oud tempeltje dat hier gevonden is en nu in het Drents Museum staat. De Monutastichting toonde al interesse.

Voor het derde *mission statement* – meer maatschappelijke en politieke waardering voor natuur – zit Van der Weij in besturen van onder meer Boschap en Landschapsbeheer Drenthe. In Drenthe ervaart hij een harmonieus contact tussen particulieren en de terreinbeherende organisaties Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Stichting Het Drentse Landschap. 'Dat is mede te danken aan PvdA-gedeputeerde Alie Edelenbosch, die twaalf jaar lang veel gedaan heeft voor het particulier natuurbezit in Drenthe.'

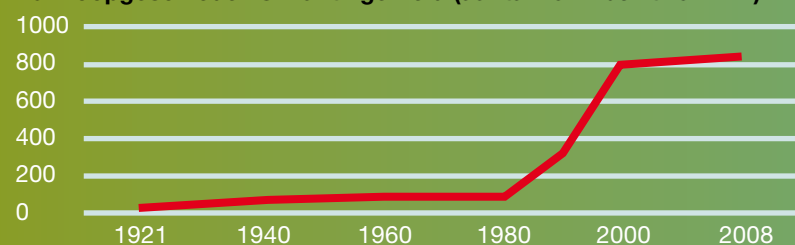
Van der Weij heeft Heidehof kunnen financieren uit de verkoop van Finles, een financieel adviesbureau voor managers dat hij heeft opgericht.

Drenthe Overijssel Flevoland Gelderland

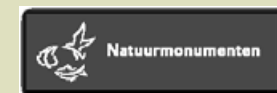
Aankoopgeschiedenis Mantingerveld (aantal ha in bezit van NM)

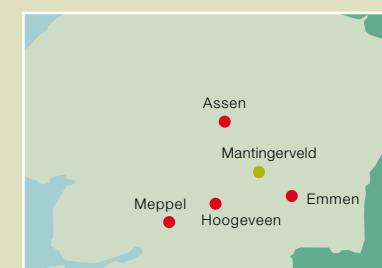
Vanaf 1990, de start van het natuurbeleidsplan EHS, is het bezit sterk uitgebreid. In 2008 was al zo'n 80% gerealiseerd.

Gedeputeerde Rein Munniksma (Drenthe)

'De start van Plan Goudplevier deed veel stof opwaaien. Nu, achttien jaar later, is het grootste deel van het gebied aangekocht en ingericht. Een schitterend heidelandschap in wording. Op de start valt best wat af te dingen, maar op het resultaat niet. Integendeel! Samenwerking was en blijft het devies bij de verdere ontwikkeling van dit prachtige gebied.'

Het Mantingerveld in Zuid-Drenthe werd pas laat ontgonnen. Na de ontginning restten vier mooie heidegebieden, maar door de geïsoleerde ligging, temidden van akkers en weilanden, stond de soortenrijkdom daarbinnen ernstig onder druk. Het ambitieuze Plan Goudplevier, gelanceerd in 1992, toonde destijds al alle kenmerken van het EHS-denken: het verbinden van snippers natuur en, om dat te bereiken, het omzetten van landbouwgrond in natuur, alsmede veel oog voor hydrologisch herstel. Mantingerveld is een van de projecten waar Natuurmonumenten in het groot heeft leren denken, hetgeen nodig is om de EHS tot een succes te maken.

Mantingerveld, ook een economische impuls voor de streek.

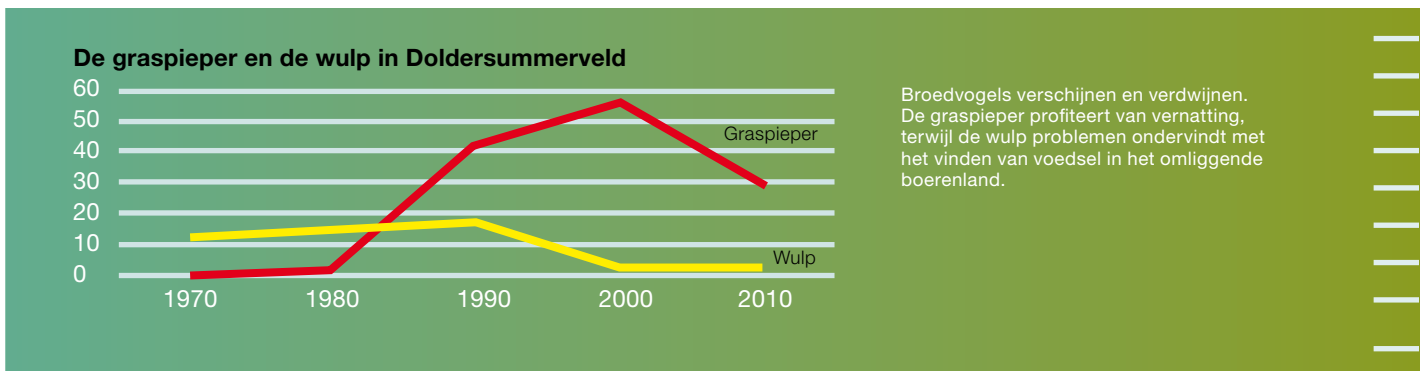
Zelfs de kraanvogel

Terugkeer in het gebied van de goudplevier – naamgever van het plan – bleek een brug te ver. De soort is als broedvogel uit Nederland verdwenen en doet het ook internationaal slecht. Achteraf gezien had beter een andere Rode Lijstsoort kunnen worden gekozen. Het aantal (ernstig) bedreigde en kwetsbare soorten is in het Mantingerveld namelijk sterk toegenomen. Zelfs de kraanvogel vertoont zich hier zo nu en dan. Verdere ontwikkeling van robuuste natuur in deze regio is van groot belang. Verdroging bedreigt nog altijd de

natte natuurterreinen. Daarom verdient het hydrologische systeem in het gebied verbetering, hetgeen verwerving van nieuwe gronden vereist. Completering van de EHS betekent ook verbinding met naburige bosgebieden. Zodoende wordt het grootschalige heidelandschap met droge en natte heide, jeneverbesbosjes, stuifzand en vennen weer vitaal en kan het tegen een stootje.

Inspiratiebron

Plan Goudplevier heeft als 'merk' uitstekend gewerkt. Vanwege de ruime aandacht die het plan kreeg, is het aantal bezoekers van het gebied gestegen. De naam 'Goudplevier' heeft veel bedrijven geïnspireerd in hun naamkeuze. Om de recreatie in goede banen te leiden, heeft Natuurmonumenten, samen met partners in de omgeving, een recreatieplan opgesteld. Realisatie van EHS en recreatieplan betekenen een economische impuls voor de streek. De kleinschalige recreatieondernemers profiteren ervan en bewoners zien de waarde van hun woningen stijgen.

Arend J. van Dijk onderzoekt sinds 1967 jaarlijks broedvogels op het Doldersummerveld.

'In de ochtendnevel op het Doldersummerveld waan je je nog op de grote stille heide en valt er weinig meer te wensen dan hier te lopen tussen de jodelende wulpen, blatende watersnippen, hoog opstijgende veldleeuweriken, met aan de bosrand het geelgorsdeuntje en de boompieper in zijn 'parachutevlucht'.'

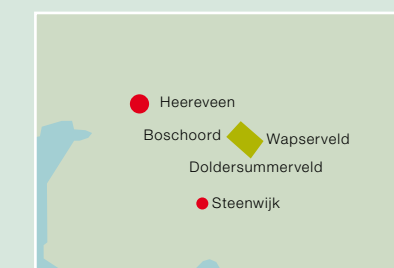
Doldersummerveld, heide en oud cultuurlandschap

Het Doldersummerveld is de parel van Nationaal Park en Natura 2000-gebied het Drents-Friese Wold. Het weidse heideveld is onderdeel van een eeuwenoud esdorpenlandschap. Vennen en veentjes liggen er afwisselend in stuifzand, natte en droge heide, omzoomd door uitgestrekte bossen, bloemrijke graanakkers en een kleinschalig cultuurlandschap. Op de heide ontspringt een van de zijtakken van de Vledder Aa.

Het Drentse Landschap

del2Landschappen

Het Doldersummerveld vormt een geheel met het Wapserveld aan de oostzijde. Aan de westzijde gaat het heideveld over in het bosgebied van Boschoord.

Op het terrein ligt een van de meest complete en soortenrijke vochtige heidevelden van Drenthe, met maar liefst vijftig plant- en zestien broedvogelsoorten die voorkomen op de Rode Lijst. Als pioniersvegetatie wordt zonnedauw algemeen vergezeld door moeraswolfsklauw en snavelbiezen. Bijzonder is het beenbreekveen: in het voorjaar een welhaast egaal geel bollenveld en in de herfst oranje-kleurend door de zaden van beenbreek. Het gebied is ook bijzonder vanwege het grote aantal vlinders, amfibieën en reptielen. Het zeldzame gentiaanblauwtje is voor zijn voortplanting afhankelijk van de klokjesgentiaan, waarvan de prachtige blauwe bloemen hier massaal aanwezig zijn. Ook adders zitten er volop, al laten die zich niet zomaar betrappen. De ontwikkeling van de broedvogelstand steekt gunstig af bij veel andere heidevelden. Op de open heide en kruidenrijke graanakkers is de zang van wel honderd veldleeuweriken niet van de lucht. Graspieper, watersnip en paapje doen het goed in de vochtige heide.

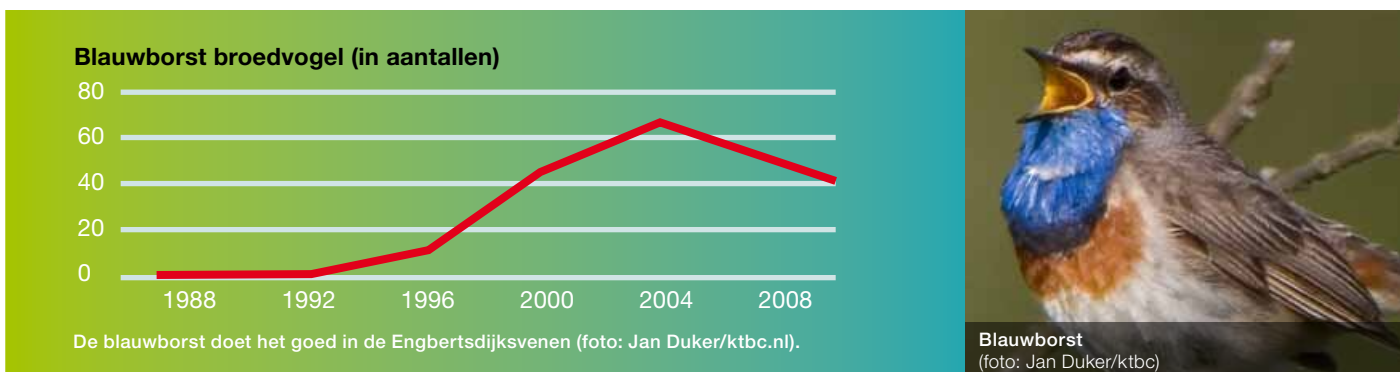
Het Doldersummerveld vormt één geheel met de heide van het Wapserveld van Natuurmonumenten. Naast effectgerichte maatregelen als plaggen en maaien vormt begrazing de basis van het beheer. Elke dag

trekt de herder met zijn schaapskudde over de heide. Vanuit het bezoekerscentrum aan de rand daarvan kunnen recreanten de kudde bij de schaapskooi zien vertrekken of aankomen. In het voorjaar zijn er lammetjes, in de zomer schaapscheerderdagen. Er zijn uitgebreide fietsmogelijkheden en er loopt een wandelroute langs de uitkijktoren van waaruit het veld prachtig is te overzien.

Redding na troonrede

Het Doldersummerveld is aangekocht in 1968, de omliggende cultuurlanden nadien. De heide was eigendom van de Maatschappij van Weldadigheid die vanaf de negentiende eeuw, door het hen laten omzetten van woeste gronden in cultuurgrond, 'behoefte' uit de steden een nieuw bestaan bood. De troonrede van 1961 maakte aan de ontginning van de woeste gronden een einde. Dit betekende de redding van dit bijzondere gebied. Inmiddels maakt het deel uit van de EHS. Ecologische verbindingen met andere belangrijke natuurgebieden, zoals het Dwingelderveld, Holtingerveld, Looërveen en Wieden-Weerribben, zijn in de maak.

Het Doldersummerveld is een goed ontwikkeld nat heideveld met een rijk gevarieerde vogelbevolking. Kenmerkend voor het veld zijn de sterk fluctuerende waterstanden (foto linksonder: Jan Winters, foto rechts: Joop van de Meibel, foto rechtsonder: Ron Soenveld).

Fons Eysink, ecooloog bij de Unie van Bosgroepen

'Een enorme energie en betrokkenheid, dat was voor mij de basis voor herstel van het levend hoogveen in de Engbertsdijksvenen. Door een vertrouwensrelatie met alle deelnemende partijen op te bouwen werd uiteindelijk de weg vrij gemaakt om de klus te klaren! Het grote genieten begon vanuit de zelf ontworpen vogelkhuut.'

In de Engbertsdijksvenen mag het open water verlanden met veenmosvegetaties (foto: Hans van den Bos/Bosbeeld).

Op naar een levend hoogveen

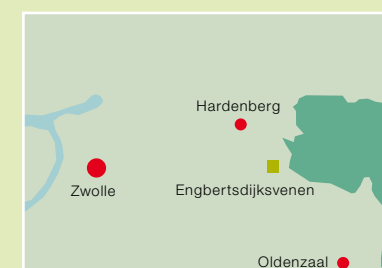
Het klinkt gek, maar het kleine Nederland heeft op de Europese natuurkaart zeker betekenis. De hoogveengebieden die je in ons land ziet, kom je bijna nergens anders in Europa tegen. De Engbertsdijksvenen is een van die gebieden.

Het gebied ligt ten zuiden van Kloosterhaar en Sibculo en is circa duizend hectare groot; een fractie van wat het ooit is geweest. Slechts vijftien hectare van het oorspronkelijke hoogveen is nooit vergraven. Doordat verscheidene partijen de handen ineensloegen, kon het herstel worden ingezet. Typische soorten hoogveendieren en -planten, zoals adder en lavendelheide, volgen die positieve ontwikkeling.

Europees belang

Hoogveen ontstaat niet zomaar. Het heeft duizenden jaren nodig om zich te vormen en tot ontwikkeling te komen. De oorspronkelijke hoogveengebieden waren vaak zeer groots en weids. Allerlei bijzondere planten en dieren vonden er een onderkomen. Met name de overgangen van het relatief voedselarme hoogveen naar de wat rijkere randen daarvan waren zeer soortenrijk. In de afgelopen eeuwen is een groot deel van het Nederlandse hoogveen afgegraven ten behoeve van de turfwinning. Slechts twee procent van wat er ooit aan hoogveen was, is nu nog over. In Nederland is een aantal gebieden behouden gebleven, waaronder De Grote Peel, het Fochteloërveen en dus ook de Engbertsdijksvenen.

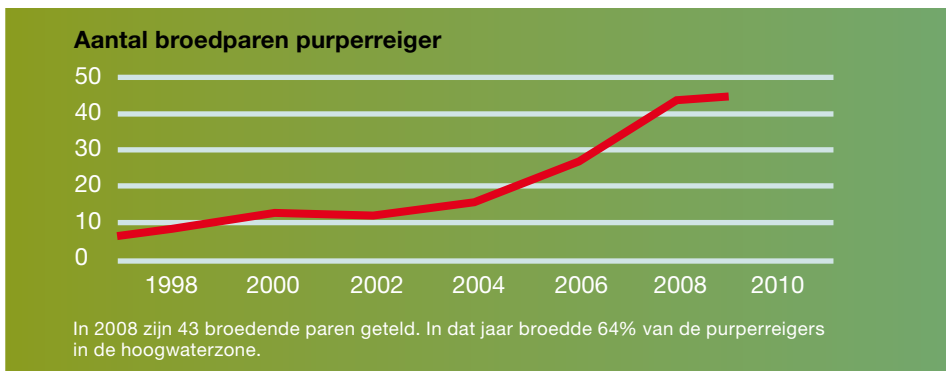
Hoogveengebied De Engbertsdijksvenen.

Vanwege de verdroging staan deze gebieden echter onder grote druk. Ook in de Engbertsdijksvenen werkt men zodoende met man en macht aan het herstel van de oorspronkelijke waterhuishouding. Daartoe is het onder meer noodzakelijk gronden rondom het gebied aan te kopen en in te richten ten gunste van de hoogveenontwikkeling. De gezamenlijke aanpak werpt zijn vruchten af. In sommige delen van het gebied groeien weer veenmossen die op hun beurt de basis vormen voor de hoogveengroei.

Belang van hoogveenranden

Minstens zo belangrijk zijn de randen van het hoogveen. Hier profiteren allerlei soorten vogels van de gunstige natuurontwikkeling. Een van die soorten is de blauwborst die, na een tijdelijke dip, weer in aantal toeneemt. Ook zeldzame reptielen als de gladde slang vinden hier een geschikte plek om te leven.

Mensen kunnen volop van die natuur genieten. In het kader van de ontwikkeling van de EHS zal men op termijn nieuwe fiets- en wandelmogelijkheden creëren.

De hoogwaterzone herbergt tweederde van het aantal purperreigers (foto: Dick Renes).

Obe Brandsma, vogelexpert provincie Overijssel

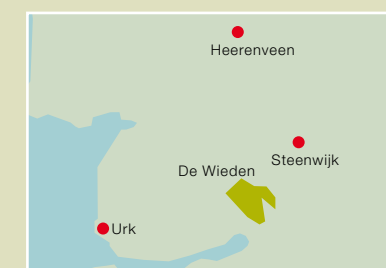
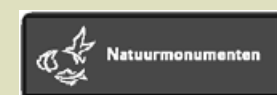
'Bij de aanleg van de hoogwaterzone verwachtte ik al dat we spannende dingen zouden beleven. Er zijn hier heel veel verschillende biotopen en dat is goed voor diverse bijzondere broedvogels. Maar ik was heel verrast dat zelfs de lepelaar hier komt broeden. Dit is echt een van de vogelrijkste gebieden van Nederland.'

Een schitterende ontwikkeling

De hoogwaterzone langs De Wieden werd oorspronkelijk aangelegd om het weglekken van water af te remmen. Aangezien de zone op de verkeerde plek lag, is dit niet gelukt. Wel is het gebied inmiddels uitgegroeid tot een zeer waardevol broedgebied voor moerasvogels. Bovendien vormt het een goede ecologische verbinding met omliggend weidevogelland.

De Wieden is een paradijs voor waterrecreanten en moerasvogels (foto links: Natuurmonumenten, foto rechts: Paul van Gaalen).

De Wieden en De Weerribben vormen samen het Nationaal Park Weerribben-Wieden

De Wieden en De Weerribben in de Kop van Overijssel vormen samen het grootste laagveenmoeras van West-Europa. Het is een paradijs voor moerasvogels, die het hier heel goed doen. Sinds het bestaan van de hoogwaterzone blijkt een aantal soorten een duidelijke voorkeur te hebben voor broeden in dit voedselrijke gebied. Tweederde van de purperreigers uit De Wieden is ernaar toe verhuisd. Het aantal broedparen in De Wieden als geheel neemt, vanwege de hoogwaterzone, zelfs toe. Ook andere moerasvogels, zoals lepelaar, snor, baardman en roerdomp, voelen zich goed thuis in dit gebied. Het aantal broedparen van de snor in De Wieden is dankzij de hoogwaterzone bijna verdubbeld. Omwille van deze en andere vogelsoorten wordt het gebied zoveel mogelijk open gehouden.

Relatief stil

Dat het van belang is verschillende soorten natuurgebieden (biotopen) met elkaar te verbinden, blijkt hier in de praktijk. De uitgestrektheid van De Wieden en De Weerribben is voor veel vogels aantrekkelijk. De hoogwaterzone is duidelijk een aanvulling die, juist door de nabijheid van uitgestrekt laagveen, een succes kon worden. De vogels die hier broeden, foerageren op het weidevogelland.

In De Wieden en De Weerribben is volop plaats voor waterrecreatie, een belangrijke pijler onder de lokale economie. De hoogwaterzone daarentegen is relatief stil, al weten mensen uit de buurt en vogelliefhebbers het gebied te vinden. Voor de vogelkijkhut, midden in het broedgebied van bijzondere soorten, bestaat veel waardering.

Broedsuccessen

De ervaring rondom de hoogwaterzone leert dat het nuttig kan zijn om ook op andere plekken rondom laagveen bufferzones aan te leggen. De nabijheid van soorten in het uitgestrekte moeras zorgt voor broedsuccessen in het voedselrijke buffergebied. Voorafgaand aan de aanleg van de hoogwaterzone langs De Wieden is veel overleg gevoerd met het waterschap en de direct omwonenden.

Landgoed Herinckhave

De havezathe, in 1337 bekend als 'Hof to Vlederinghe', ligt bij Tubbergen, op glooiende essen in een coulissenlandschap. De familie bezit rond het hoofdgebouw vijfenveertig hectare en verderop nog twintig hectare. Aan het voorplein staan twee bouwhuizen, nu in gebruik als kapel, ontvangstruimte en woning. De vakwerkboerderij bij de oprijlaan is een rijksmonument. Onlangs werd een ligboxenstal gesloopt en een 250 jaar oude graanschuur gerestaureerd tot woning.

Lothar von Bönninghausen
Herinckhave Fleringen

Stefan Kuks, watergraaf waterschap Regge en Dinkel en hoogleraar Universiteit Twente

'Onze doelstelling voor waterberging in het neerslaggebied laat zich goed combineren met de aanleg van nieuwe natuur in de EHS. Bovendien hebben we op de stuw een fraaie belvédère kunnen bouwen. Een uniek samengaan van wateropslag, natuurontwikkeling, cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit.'

Landgoed gaat ruim twee eeuwen terug

Mede-eigenaar Lothar von Bönninghausen was niet enthousiast over het eerste voorstel om ten behoeve van de EHS twee weilanden in te richten voor wateropslag en een hele strook langs de beek terug te geven aan de natuur. 'Ik pleit voor landschappelijke diversiteit. Dit bloemenrijke grasland voegt iets toe. Anders wordt alles bos.' En zo geschiedde.

De belvédère met uitzicht op het retentiegebied. Het weiland is nu nieuwe natuur (foto: Lisa Volkamer, Tecklenburg Duitsland).

De Fleringer Molenbeek, die van noord naar zuid over Herinckhave loopt, is teruggelegd in zijn oude bedding. De oude weilanden staan 's winters en soms ook 's zomers deels onder water. Zo was het tot twee eeuwen geleden. Want rond 1800 is de beek voor de watermolen omgelegd.

Vertraagde waterafvoer

Waterschap Regge en Dinkel heeft van de zeven hectare laaggelegen weilanden een retentiebekken gemaakt om piekafvoer op te vangen. Aan het eind daarvan reguleert een knijpduiker de afvoer. Op die duiker was de aanleg van een belvédère mogelijk. 'Een bijzondere plek,' vertelt Von Bönninghausen enthousiast. 'Vanaf daar heb je uitzicht op drie soorten grasland: natuurlijk weiland zoals dat er vroeger uitzag, weiland en akkers met agrarisch natuurbeheer én, net buiten het landgoed, graspercelen met intensieve landbouw.'

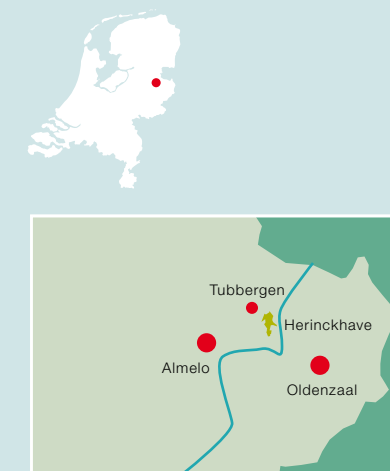
Op het natuurgrasland grazen vooral blaarkoppen, een inlands rund. Een van de bewoners van het landgoed is actief lid van de stichting zeldzame huisdierrassen en leeft zich hier uit. Zijn trots is de Twentse landgans die tot de Eerste Wereldoorlog

naar Engeland werd geëxporteerd. 'Zijn vrouw en hij hebben dat ras van de ondergang gered.' Ook lopen er Hollandse geiten, krombeekenden en Drentse kippen.

Natuurwinst ziet Von Bönninghausen vooral aan de bloemenrijkdom in het voorjaar. 'En in de bosrand heb ik een groene boomkikker gevonden. Voor het eerst in zestig jaar.'

'We werken mee aan rustige vormen van toerisme. Het wandelpad van de Kroezenboom in Fleringen hebben we, met provinciehulp, verlengd tot aan de watermolen en van een informatiebord voorzien. De molenaar schenkt eens per twee weken koffie en thee. De kapel doet dienst als trouwlocatie. Drie maal per jaar, tijdens excursies, laten we alles zien, ook de Keltische grafheuvels.'

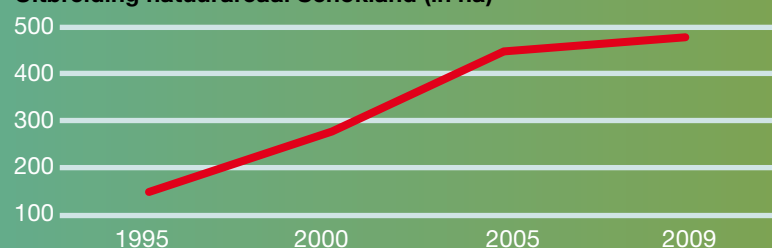
'Mijn beide zusters en ik voelen ons uitverkoren dat dit landgoed ons in de schoot is geworpen. Het past in een traditie van 250 jaar familiebezit die we in stand willen houden.'

De Fleringer Molenbeek is teruggelegd in zijn oude bedding. Het waterschap heeft van het laaggelegen grasland een opvangbekken gemaakt.

Uitbreiding natuuretaal Schokland (in ha)

De aanwijzing als werelderfgoed heeft bijgedragen tot de uitbreiding van het areaal natuur.

Guido Mauro, archeoloog

'Met Schokland heb ik al jaren een speciale band. Eerst als student archeologie, gravend tussen de suikerbieten, later vanuit de Rijksdienst Cultureel Erfgoed. Schokland staat symbool voor een dynamisch landschap. Ooit struinden er edelhert en bever, vervolgens kwam de waterwereld van bot en spiering en nu vliegen hier grote zilverreiger en blauwe kiek.'

Schokland, eiland in een zee van polderland

Schokland is een voormalig eiland in de Zuiderzee dat in 1942, met de inpoldering van de Noordoostpolder, op het droge kwam te liggen. Op de voor landbouw ongeschikte veen- en keileemgronden rondom het eiland is bij de ontginning het Schokkerbos aangelegd. De rest van het gebied is ingericht voor landbouw.

NATUUR ERFBED
HET FLEVO
LANDSCHAP

del2Landschappen

Schokland is te bereiken vanaf de A6 en de N50. Er is parkeergelegenheid aan de Schokkerringweg, de Oud-Emmeloorderweg en de Palenweg.

In 1996 is Schokland het eerste Nederlandse Unesco werelderfgoed geworden. In 2010 maakt bijna de helft van dit werelderfgoed deel uit van de EHS. Het Flevo-landschap is de beheerder ervan.

Natuur en archeologie gaan hand in hand

Aanleiding om Schokland de status van werelderfgoed te geven, was de grote archeologische waarde. De bodem op en rond het eiland bevat schatten uit prehistorie, Middeleeuwen en latere perioden van bewoning. Als gevolg van de inpoldering en diepe ontwatering ten behoeve van de landbouw ontstonden er echter aanzienlijke problemen in het gebied. 'Zetting' van de bodem en inklinking van het veen leidden ertoe dat het eiland verzakte. De archeologische rijkdommen hadden ernstig te lijden van de groundbewerking, ten behoeve van de landbouw, en zuurstof die in de bodem doordrong. De directe omgeving van het eiland bleek overigens steeds minder geschikt voor akkerbouw. Als antwoord hierop hebben de gebiedspartners – overheden, Het Flevo-landschap en andere maatschappelijke organisaties – de handen ineengeslagen en de landbouwgrond rond het eiland uit productie genomen om zodoende de bodemschatten veilig te stellen. Dit bood tegelijkertijd

een fantastische kans voor natuurontwikkeling. Aan de oostkant van Schokland is een 130 hectare grote hydrologische zone ingericht. Deze bestaat uit half-natuurlijke graslanden met een hoge grondwaterstand die de bodemschatten beschermt. Het Flevo-landschap verwachtte dat dit natte grasland zich wel eens zou kunnen ontwikkelen tot een geschikt leefgebied voor weide- en watervogels. En die verwachting is uitgekomen. De natte graslanden hebben zich in enkele jaren ontwikkeld tot leefgebied voor vogels als grutto, tureluur, Kievit, slobbeend, veldleeuwerik, graspieper, watersnip, gans, zomer- en wintertaling.

Dankzij de gebiedsgerichte aanpak is niet alleen de EHS enorm uitgebreid, maar zijn ook de mogelijkheden voor beleving van natuur en cultuurhistorie vergroot. In een convenant hebben de gebiedspartners afgesproken zich gezamenlijk te blijven inzetten voor bescherming van het werelderfgoed en het vergroten van de bekendheid daarvan bij het publiek.

Links: De hydrologische zone aan de oostzijde van Schokland bestaat uit natte graslanden. In de bodem bevinden zich prehistorische en middeleeuwse bodemschatten. Gereconstrueerde dijkjes vormen de peilscheidingen en aantrekkelijke wandelpaden. Bezoekers kunnen zo de cultuurhistorie en de natuur van het werelderfgoed beleven en genieten van de verstilde sfeer van Schokland. Rechts: Genieten van natuur en cultuur (foto's: Het Flevo-landschap).

Grote zilverreiger

Een van de meest opvallende vogels in de Oostvaardersplassen is de grote zilverreiger. Deze prachtige vogel werd voor het eerst in 1975 in het gebied waargenomen. In 1978 was het eerste broedgeval. Nu, bijna vijfendertig jaar later, is het aantal broedparen toegenomen tot boven de vijftig. De laatste jaren vindt de grote zilverreiger ook elders in Nederland een biotoop. Met dank aan de Oostvaardersplassen!

Gedeputeerde Anne Blik, provincie Flevoland

'Met de komst van het Oostvaarderswold als verbinding naar de Veluwe en uiteindelijk Duitsland, wordt de EHS in Flevoland drager van de lokale economie, duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit. Voor twee miljoen mensen in de noordelijke randstad en Flevoland zelf heeft dit gebied straks ongekende recreatieve mogelijkheden en profiteert het bedrijfsleven mee van de internationale profilering ervan.'

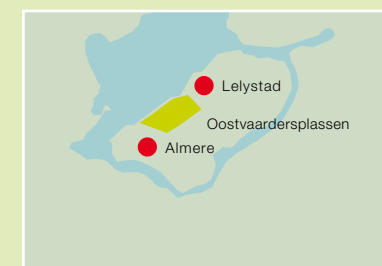

Grootse natuur op voormalige zeebodem

De Oostvaardersplassen hebben een bijzondere geschiedenis. Toen in 1968 de Flevopolder droogviel, bleef het natste deel ongebruikt. Hier ontstond spontaan een uitgestrekt moerasgebied met plassen, rietvelden en wilgenbossen.

De natuur in de Oostvaardersplassen heeft vrij spel. Grote kuddes Konikpaarden, Heckrunderen en edelherten zorgen ervoor dat het gebied niet dichtgroeit met bomen. De Oostvaardersplassen is met zesduizend hectare nu al een natuurgebied van formaat, maar voor de dieren is het belangrijk dat er, via het Horsterwold, een verbinding met de Veluwe komt. Hierdoor wordt hun leefgebied aanzienlijk vergroot.

De Oostvaardersplassen: wildernis midden in Nederland.

Vogelparadijs

De Oostvaardersplassen zijn pas veertig jaar oud. Niettemin heeft het gebied zich nu al ontwikkeld tot internationaal vogelparadijs. Bijna de helft van de Noordwest-Europese populatie grauwe ganzen komt er om te ruïen. Daarnaast zijn er grote aalscholverkolonies en is het een van de belangrijkste broedplaatsen voor de lepelaar in Noordwest-Europa. De Oostvaardersplassen zijn eveneens van belang voor de grote en kleine zilverreiger en andere riet- en moerasvogels. De vestiging, in 2005, van de zeearend als broedvogel is wel het beste bewijs dat het, in ieder geval voor Nederlandse begrippen, een uniek gebied betreft. Dit was het eerste gebied in Nederland waar deze majestueuze vogel, met een

spanwijdte van ruim twee meter, tot broeden kwam. Zeer recent zijn nieuwe broedgevallen gemeld in Nederland. Het is dan ook niet verwonderlijk dat natuurliefhebbers uit de hele wereld naar de Oostvaardersplassen komen om vogels te kijken. De dijken rond het gebied zijn uitgegroeid tot heuse natuurboulevards. Maar ook mensen uit de omgeving komen graag naar het moerasgebied om vanuit een van de vele vogelkijkhutten naar vogels of vanaf de uitzichtpunten naar grazende herten, runderen en paarden te kijken. Uit enquêtes blijkt dat de bezoekers het gebied zeer waarderen en er begrip voor hebben dat, vanwege de bescherming van natuurwaarden, grote delen ervan niet toegankelijk zijn voor publiek.

Een grote uitdaging is om de Oostvaardersplassen, via het Horsterwold, de Veluwe, de Gelderse Poort en de Meinweg te verbinden met de grote natuurgebieden in Duitsland. Hierdoor ontstaat er, onder meer voor edelherten, weer de mogelijkheid om hun oorspronkelijke leefgebieden te bewonen. Voor het echter zover is, moet er nog veel gebeuren. De EHS speelt in dit verband een cruciale rol.

Aankoopgeschiedenis Veluwemeerkust (aantal ha)

De eerste aankopen in de zeventiger jaren bestonden uit twee bosgebieden: een eeuwenoud essenhakhout met aangrenzend essen-elzenbos en een jong populierenbos langs de Hierdense beek. In de periode 1983-2002 zijn diverse kleine aankopen gedaan. Daarna, tussen 2006 en 2009, zijn verscheidene grotere stukken grond aangekocht, waarmee de teller op circa 250 hectare is gekomen. Na verwerving van de laatste 150 ha via ruil en aankoop kan de inrichting voor natuur en recreatie goed op gang komen.

Ellen ter Stege, boswachter

'De Veluwemeerkust is nu al een apart en bijzonder gebied vanwege de rust en de ruimte. Het is een prachtige overgang tussen de droge Veluwe en de natte gebieden. In de winter zie je hier regelmatig zilverreigers. Ook het eeuwenoude elzenhakhout vind ik erg mooi. Het ademt een heel bijzondere sfeer.'

Linksboven: Wandelen door een gevarieerd landschap. Linksonder: Langs beken is de ijsvogel te zien. Rechts: Weilanden zijn natuurlijker geworden. (foto linksboven en rechts: Gerrit Rekers, foto linksonder: Sytze Jongma).

Van bos naar Zuiderzeekust

Edelherten aan de randmeren. Speelgebied voor otters. Meer leefruimte voor de meervleermuis en de rivierdonderpad. De Veluwemeerkust bij Harderwijk heeft veel potentie. Om die om te zetten in optimale resultaten moet eerst nog wel een flink areaal worden aangekocht.

Aan de Veluwemeerkust kun je kilometers ver kijken. Niet alleen over de randmeren, maar ook over het land, dat hier nooit bedijkt is geweest. Bij een stormvloed stroomde het zoute water van de voormalige Zuiderzee ver het land in. Om zich tegen het water te beschermen, bouwden de vroegere bewoners hun boerderijen op hoge dekzandruggen. De rest van het gebied bestond uit graslanden, singels, bosjes en weids open weiland.

Nieuwe kansen

De Hierdense Poort verbindt de Veluwe met de kust. Het natuurgebied Veluwemeerkust is onderdeel daarvan en de afgelopen jaren flink in omvang toegenomen. Over enige tijd ligt hier, dankzij gebiedsaankopen en natuurherstel, een robuust groen netwerk dat kansen biedt aan bijzondere dieren en planten. Een aantal landbouwweilanden is al veranderd in de natuurlijke variant. Plantenliefhebbers vinden hier de grote ratelaar en de vleeskleurige orchis, en, dichter tegen de kust aan, ook Engels gras. De grote keizerslibel en bruine vuurvlieder vliegen rond en in de poelen vind je de kleine watersalamander en verschillende soorten kikkers en padden. Meer landinwaarts gaan de weilanden over in houtwallen, singels, eikenhakhout en bossen. Langs beken zijn de meervleermuis,

ijsvogels en soms zelfs een visarend te zien.

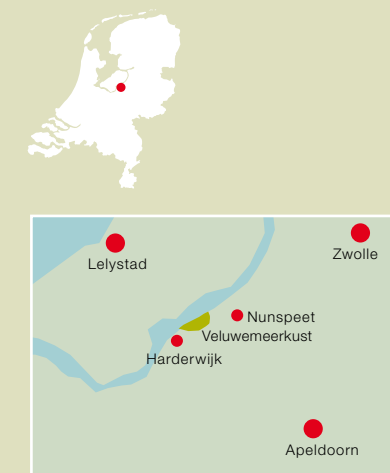
De Veluwemeerkust laat goed zien hoe je uiteenlopende soorten natuur met elkaar kunt verbinden. Van droog naar nat en van hoog naar laag.

Natuurlijke verbindingen

De geleidelijke overgang van de dichte bossen op de Veluwe naar de openheid van de kust is voor het gebied van belang en kenmerkend. Om een daadwerkelijke verbinding tot stand te brengen, bouwt men een ecoduct over de snelweg (A28) en spoorlijn. Grote zoogdieren, zoals het edelhert, profiteren van zulke verstrekkende natuurlijke verbindingen. Ook aan de otter biedt zo'n groter gebied vooralsnog ongekende mogelijkheden.

Gebied in ontwikkeling

De toegankelijkheid van het gebied is momenteel nog beperkt, maar fiets- en wandelpaden zijn in aantocht. Het is echt een gebied in ontwikkeling. Natuurmonumenten heeft nu 250 hectare in bezit. Daar moet nog 150 hectare bijkomen. De inrichting voor natuur en recreatie kan dan pas goed worden aangepakt.

Veluwemeerkust, bijzonder gebied door rust en ruimte.

Landgoed Appel, Nijkerk

Het landgoed telt 293 hectare en ligt in een van de twee ecologische verbindingzones die de Veluwe met de Utrechtse Heuvelrug zullen verbinden. Een noordoostelijk natuurdeel bestaat uit poelen, vochtige heide en bossen. Zuidwestelijk ligt een kampenlandschap waar al sinds de vroege Middeleeuwen boerderijen staan. Eigenaar Landgoed Anderstein BV overweegt nog enkele aangrenzende hectare landbouwgrond toe te voegen aan deze Robuuste Ecologische Verbinding.

Ing. Hein van Beuningen
Landgoed Appel Nijkerk

Leendert de Boer, leraar biologie en ontdekker van de tiende-eeuwse ringwalburcht op Appel

'Bijzonder is dat Appel ruim duizend jaar vrijwel ongestoord heeft bestaan. Waarschijnlijk net zo oud is de bemesting met heideplaggen en schapenmest die de akkers steeds hoger maakte. De brede houtwallen staan er ook nog. Ongelofelijk!'

Landgoed brengt boeren en natuur weer in evenwicht

'We streven naar gemengde agrarische bedrijven in het cultuurhistorische deel. En het noordoostelijke stuk wordt weer een aaneengesloten natuurgebied van ongeveer honderd hectare. De eens ontgonnen akkers transformeren we tot natte heide,' aldus Hein van Beuningen over de recent ontwikkelde Landgoedvisie Appel.

Landgoed Appel ligt in de verbindingzone tussen Veluwe en Utrechtse Heuvelrug. Edelherten kunnen straks oversteken naar Utrecht.

Op landgoed Appel creëren we in totaal dertig hectare nieuwe natuur in de vorm van natte hooilanden, graanakkers, houtwallen, singels en bossen. In het noordoostelijke deel verdwijnt de landbouw geheel en komt de woeste grond terug. In het zuidwestelijke stuk komen houtwallen, lanen, meidoornhagen en hakhout terug, zoals die zijn te zien op oude kaarten. Dit is cultuurhistorisch een rijk gebied, met een middeleeuwse ringwalburcht en het aardmonument De Kemna, waar de boeren vroeger hun tienden moesten betalen.' Hein van Beuningen is er trots op.

Natuurgericht boeren

Eigenaar BV Landgoed Anderstein wil de huidige niet-grondgebonden veeteelt, met vleesvarkens en opfokkuikens in grote stallen, omvormen tot grondgebonden en extensieve veeteelt. Dalende inkomsten kunnen de twee boeren compenseren via zogenaamde 'verbrede landbouw', dat wil zeggen: met activiteiten als verhuur van vakantiehuizen, verkoop van streekproducten en het openen van een *bed & breakfast*, maar ook door middel van een beheerssubsidie voor agrarisch natuurbeheer. Verder kunnen de agrariërs inkomsten genereren door het beheren van natuur en landschap.

De Landgoedvisie die Anderstein heeft ontwikkeld, streeft naar de sloop van zoveel mogelijk niet-passende opstallen van na 1960 en tegelijk de renovatie van cultuurhistorische gebouwen, waaronder diverse rijksmonumenten. Verder biedt de Landgoedvisie plannen voor nieuwe gebouwen die de identiteit van het oude cultuurlandschap versterken. Het noordoostelijke deel van het landgoed is nu nog te droog, waardoor teveel bebossing optreedt. Het kwelwater van het Veluwemassief stroomt te snel weg. De aanleg van stuwen in de twee beken en het dempen van ontwateringgreppels moeten zorgen voor een hogere grondwaterstand. Dat remt de opslag van dennen en berken en verhoogt de natuurwaarde.

Waarom verwerft de familie natuur en kleinschalig landschap met een financieel laag rendement? 'Wij zien landgoederen als een langetermijninvestering. Daarnaast vinden wij het belangrijk dat landgoederen zoveel mogelijk in particuliere handen blijven of komen. We willen er onze familie laten wonen. Dat zorgt voor stabiliteit en verbondenheid met de plek die daardoor gaat leven. De families vormen een gemeenschap met de boeren en de overige mensen die er werken.' Met een glimlach: 'En het is leuk om mee bezig te zijn.'

Vogels langs de rivier

In de Gelderse Poort broeden ongeveer 120 verschillende vogelsoorten, waarvan er vijfendertig op de Rode Lijst staan. Vooral de moerasvogels hebben het vanwege de verdroging moeilijk. Om voor dit probleem aandacht te vragen, werd in het najaar van 2004 de Roerdompactie gehouden. Na overleg met het waterschap kon het waterpeil omhoog. Het is nu afwachten of de maatregelen afdoende zijn om de moerasvogels, met de roerdomp als boegbeeld, voor de Gelderse Poort te behouden.

Burgemeester Marianne Schuurmans van de gemeente Millingen aan de Rijn

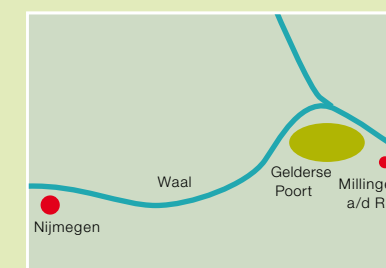
'De Millingerwaard is een 'natuurstruingebied' dat is uitgegroeid tot een parel. Een plek waar de zwarte ooievaar, zee-, en visarend regelmatig te zien zijn. Uniek door de metershoge rivierduinen. Sprookjesachtig door *Woodhenge*: meer dan 8000 jaar oude eiken die samen een natuurkunstwerk vormen. Maar ook vanwege het Hollands mangrovewoud van zwarte populieren aan de rivieroever. Millingerwaard: natuur om te beleven!'

In de Millingerwaard, die deel uitmaakt van de Gelderse Poort, is voor de mens volop ruimte om te genieten (foto: Ruben Smit).

Ruimte voor mens en natuur langs levende rivier

De Gelderse Poort, gelegen in de driehoek tussen Arnhem, Nijmegen en Emmerich, is in veel opzichten een bijzonder gebied. In de afgelopen jaren werd hier veel landbouwgrond omgezet in natuur.

Vlak buiten Nijmegen kom je de Gelderse Poort binnen.

De oppervlakte aan natte natuur langs de rivier tussen Nijmegen en Spijk, in beheer bij Staatsbosbeheer, nam in de afgelopen twintig jaar toe van 378 naar 1.380 hectare. Niet alleen de natuur, maar ook de recreatiesector profiteerde enorm van deze nieuwe natuur. Jaarlijks brengen inmiddels meer dan een half miljoen mensen één of meer dagen in deze streek door om van natuur en landschap te genieten. Er is bij die bezoekers veel waardering voor de dynamische riviernatuur.

De poort naar grenzeloze natuur

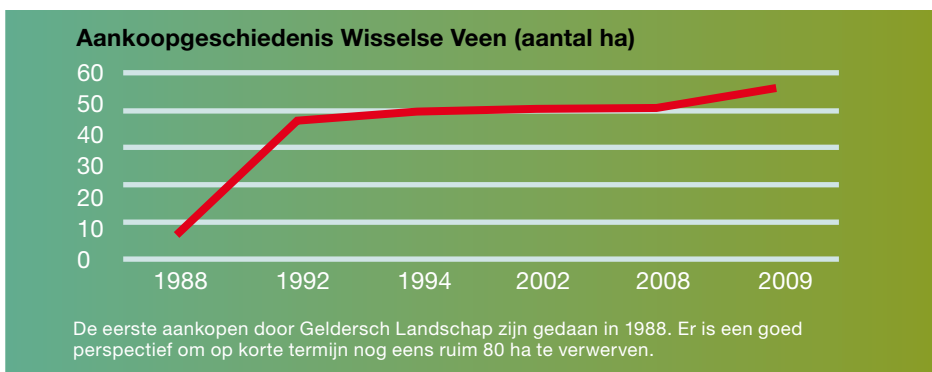
De Gelderse Poort vormt een belangrijke schakel tussen andere grote natuurgebieden in Nederland en Duitsland, zoals de Veluwe, de Meinweg en het Ketelwoud. Maar ook het gebied zelf is van grote betekenis. De rivier zorgt voor veel dynamiek. Het verschil tussen de hoogste en laagste waterstand is maar liefst tien meter. Dat vraagt van planten en dieren een groot aanpassingsvermogen.

De ooibossen en stroomdalgraslanden in het gebied behoren, floristisch gezien, tot de rijkste van Nederland. Er komen bijzondere planten voor als muskuskruid en bos- en heggenrank. In de oude

rivierarmen ontstonden en ontstaan rustige plekken waar vissen kunnen paaien. Met hun geknaag zorgen bevers ervoor dat bomen in het water vallen. Waar dat gebeurt, ontstaan beschutte plekken, waar jonge vissen relatief ongestoord groot kunnen worden. Via de Gelderse Poort, die deel uitmaakt van de EHS, moeten in de toekomst edelherten vanuit Duitsland naar de Veluwe kunnen lopen en andersom. Het edelhert zou een welkome aanvulling zijn op de andere grazers, Koniks en Galloways, die nu al in het gebied rondlopen. Het edelhert is een 'andere eter' dan de runderen en paarden, hetgeen de variatie in het gebied ten goede komt. Zoals gezegd, zorgt de stromende rivier voor een interessant en afwisselend natuurlijk landschap. Dankzij natuurontwikkeling is in de afgelopen jaren de Gelderse Poort ook voor bezoekers een stuk interessanter geworden. Niet alleen natuurliefhebbers komen er aan hun trekken, ook zwem- en schaatsliefhebbers maken gebruik van de vele plassen in het gebied. Vooral de horeca- en verblijfsrecreatiebedrijven in de omgeving hebben daarvan geprofiteerd. Het aantal banen in de regio is gestegen. Ook is er een verband tussen de uitbreiding van de natuurgebieden en een stijging van de huizenprijzen aangetoond.

Gelderland Utrecht Noord-Holland Zuid-Holland

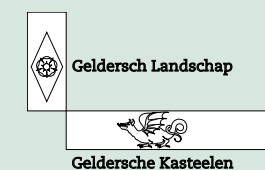

Ton Roozen, plaatsvervangend directeur Geldersch Landschap

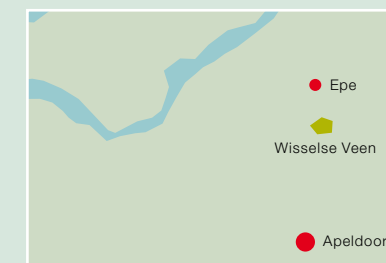
'De bijzondere geschiedenis van dit gebied was ons bekend uit het standaardwerk Wilde Planten. Dit inspireerde Geldersch Landschap om samen met Waterschap Veluwe de eerste herstelmaatregelen uit te voeren. Het resultaat hiervan biedt een fantastisch perspectief om de natuurpotenties van dit gebied verder tot ontwikkeling te brengen.'

Legendarisch verleden tot leven gewekt

Nog tot het einde van de negentiende eeuw was het Wisselse Veen een levend hoogveen met botanische juweeltjes als lange zonnedauw, veenmoszegge, vetblad en slank wollegras. Van dit legendarische veengebied resteerde rond 1980 hooguit een halve hectare. Door de nodige grondaankopen konden in 1993 de eerste herstelmaatregelen worden genomen.

del2Landschappen

In het Het Wisselse Veen hebben zich erosiedalen kunnen ontwikkelen, die gedurende de laatste ijstijd zijn ontstaan. Aan drie zijden omgeven door hoge gronden is de kweldruk hier extreem hoog.

In het Wisselse Veen is twintig hectare voedselrijke bovengrond afgegraven en de waterhuishouding van het onder invloed van kwel staande gebied hersteld. Daardoor keerden, zowel uit de 'zaadbank' als uit resterende veenrelicten, tientallen zeldzame soorten in het gebied terug, waaronder armbloemige waterbies, klimopwaterranonkel, blauwe knoop, moeraskartelblad, beenbreek, vetblad en wijdbloeiende rus. Ook de fauna heeft flink geprofiteerd van de herstelmaatregelen. Nadat de wildkerende rasters waren verlegd, kregen edelhert, ree en wild zwijn weer toegang tot de basenrijke biotopen. Watersnip en waterral zijn inmiddels vaste bewoners van het Wisselse Veen, evenals heikikker, aardbeivlinder, heideblauwtje, moerassprinkhaan en bruine winterjuffer. In de Verloren Beek, die hier ontspringt, komen beekprik en elrits voor.

De successen die met de maatregelen uit 1993 zijn geboekt, hebben duidelijk gemaakt dat ook de potenties voor de omgeving uitzonderlijk hoog zijn. Eco-hydrochemisch onderzoek bevestigt deze verwachting. De combinatie van schoon kwelwater, passende inrichtingsmaatregelen en een afgewogen vervolfbeheer bieden perspectief voor verder herstel

van vele tientallen hectare blauwgraslanden, kleine-zeggemoerassen, dotterbloemgraslanden en hoogveen. Terecht heeft het gebied prioriteit bij de verdrogingbestrijding en verdere grondverwerving, waarbij de provincie Gelderland onteigening niet uitsluit.

Succesvolle samenwerking

Het Wisselse Veen, onderdeel van een van de prioritaire gebieden in Gelderland, is een gebied waar een gerichte samenwerking tussen Geldersch Landschap, provincie Gelderland, Waterschap Veluwe, Drinkwaterbedrijf Vitens, de Dienst Landelijk Gebied en de gemeenten Apeldoorn en Epe tot stand is gekomen. Zo leverde de door Vitens gerealiseerde herinfiltratie van beekwater op de Veluwe een belangrijke bijdrage aan het herstel van de kwelgebieden en heeft ook Waterschap Veluwe door herinrichting de ecologische randvoorwaarden voor beken en natte natuurgebieden hersteld. Het Wisselse Veen is – samen met de Tongrense Heide – goed beleefbaar voor liefhebbers van een afwisselend heidelandschap en natte schraallanden. In het Wisselse Veen hebben zich, gedurende de laatste ijstijd, erosiedalen kunnen ontwikkelen.

Het Wisselse Veen, Geldersch Landschap. Na het verwijderen van de bouwvoor en het dempen van de sloten stelde zich in zeer korte tijd een nieuwe grondwaterstand in, waarbij het kwelwater aan en op het maaiveld is komen te staan. Het terrein behoort thans tot de meest succesvolle natuurherstelprojecten van ons land. (foto's: Geldersch Landschap).

Stichting Landgoed Linschoten

De Stiftsche Waarden zijn bezit van de Stichting Landgoed Linschoten bij Woerden. Dit is met vijfhonderd hectare het grootste historische landgoed in het Groene Hart. De Stichting Landgoed Linschoten is opgericht door de laatste eigenaar, Gerlach Ribius Peletier junior. Gerlachs zus, Anna Elisabeth, bezat uiterwaarden langs Waal en Linge. Zij overleed in 1989 en droeg haar bezit over aan de Stichting.

Ing. Paul Kindt
directeur-rentmeester

Joost de Jong, projectleider Rijkswaterstaat

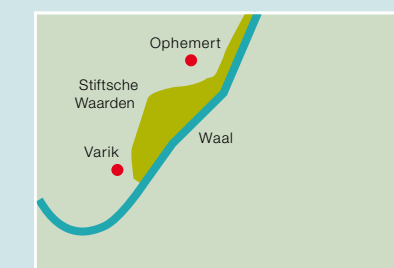
'Wat ik zie is een succesvolle samenwerking tussen een stichting die waardevolle natuur krijgt, een steenfabriek die klei krijgt en een overheid die natuur én meer ruimte voor de rivier krijgt. Iedereen heeft hier voordeel bij.'

Nieuwe natuur én ruimte voor de rivier

Commerciële kleiwinning, geld van Rijkswaterstaat én particulier bezit. De Stiftsche Waarden bij Tiel vormen een bijzonder natuurproject.

De hooigraslanden van de Stiftsche Waarden. De kwartelkoning broedt er sinds 2005. Omdat deze vogel hoog gras prefereert, gebeurt het maaien pas in augustus. Beemdkroon, goudhaver, echte karwij en Engelse alant zijn bijzondere planten die steeds meer voorkomen. (foto's: Federatie Particulier Grondbezit).

Samen met de terreinen van de steenfabriek vormen de Stiftsche Waarden een gebied van tweehonderd hectare langs de Waal bij Ophemert en Varik.

Ing. Paul Kindt is directeur en rentmeester van Landgoed Linschoten, waaronder de Stiftsche Waarden vallen. Hij maakte een afspraak met de beheerders van steenfabriek Zennewijnen – sinds 2006 eigendom van het Oostenrijkse Wienerberger – dat zij, het reliëf volgend, alle klei tot op het zand mogen afgraven. Zodoende komt de oude nevengeul terug. 'De vijftig hectare fabrieksgrond krijgen wij om niet, naar verwachting in 2025.' Het hele gebied telt dan tweehonderd hectare. Rijkswaterstaat zorgt voor twee verbindingen van de nevengeul met de rivier. Samen met de kleiwinning dragen de Stiftsche Waarden daarmee bij aan een grotere capaciteit van de Waal. Rijkswaterstaat wil de huidige capaciteit van de grote rivieren verhogen van 12.000 kubieke meter water per seconde naar 18.000, zonder dat dit tot overstromingen leidt.

Natuurwinst

Door zijn dynamiek biedt de nevengeul kansen aan zeldzame 'pioniervegetatie'. De hooigraslanden zijn interessant voor vogels. Een deel van het gebied mag zich ontwikkelen tot zacht hout oibossen. 'Rijkswaterstaat kan precies berekenen hoe groot de remmende werking bij overstromingen daarvan is,'

weet Kindt. 'Daar houden wij bij het beheer dan rekening mee.'

De rentmeester heeft een simpele manier gevonden om de waardedaling van de grond en de wegvallende landbouwinkomsten op te vangen. 'We ontvangen een omvormingssubsidie die de waardedaling van landbouw naar natuur compenseert.' Hij zet dat geld langdurig vast op een spaarrekening. 'Dat levert zeker hetzelfde rendement op als landbouw in deze uiterwaarden.' Aanvullende inkomsten vloeien voort uit verkoop van brandhout, inschaarvee en visvergunningen. Dat is nodig, want de beheerssubsidie is voor een sluitende exploitatie ontoereikend. 'Bijvoorbeeld het maaien in het moerasgedeelte is heel duur.' Voor het toezicht kan de rentmeester terugvallen op de plaatselijke waardman Willem Rotermundt. Die woont aan de dijk en houdt het gebied dagelijks in de gaten. De uiterwaarden zijn vrij toegankelijk. 'Al maaiend houden we een struinroute open voor wandelaars, vogelaars en vissers.' Kindt verwacht van het project ook gunstige economische effecten, bijvoorbeeld voor restaurants in Varik en Ophemert. 'Het Veerhuis bij Varik haakt handig in op de mooie omgeving. Daar zitten gepassioneerde mensen. Ze koken biologisch en hebben een mooie vergaderruimte die uitkijkt over het gebied.'

Eemland

Na de definitieve landinrichting in 2001 nam de gruttostand in Eemland geleidelijk aan weer toe tot de huidige honderd broedparen per honderd hectare. Na een afwezigheid van enkele jaren broeden er ook weer verscheidene paren van de veldleeuwerik, graspieper en gele kwikstaart in het gebied. Het meest bijzondere is wel dat de kemphaan er nog steeds zijn eieren legt. Deze soort is landelijk tot enkele tientallen paren uitgedund, maar houdt nog steeds stand in de Noord- en Maatpolder.

Dick Jonkers, ornitholoog

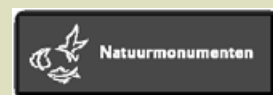
'De wisselwerking tussen boerenland en reservaat is in Eemland cruciaal. Als de boeren moeten maaien, gaan de vogels naar het reservaat. Als het gras daar te ruig wordt, kijken ze weer uit naar boerenland. Een goede samenwerking resulteert in hoge dichtheden weidevogels.'

Linksmidden: De grutto doet het goed in Eemland. Rechts: Het open landschap van de Maat- en Noordpolder is een van de rijkste weidevogelgebieden van Europa. (foto linksmidden: Ferry Siemensma, foto links- en rechtsonder: Rene Koster).

Alles voor de weidevogels

De grutto – onze nationale weidevogel – doet het goed in Eemland. En ook de zeer bedreigde kemphaan komt hier weer voor. Door de komst van de EHS is de teruggang gekeerd en nemen vrijwel alle soorten weidevogels in dit gebied qua aantal toe. De Maat- en Noordpolder behoren tot de beste weidevogelgebieden van Nederland.

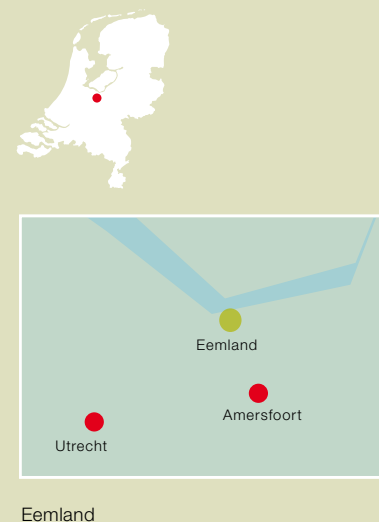
Vogels, vogels, vogels. Van 'gewone' Kievieten tot zeer zeldzame kemphanen: alle weidevogels voelen zich in Eemland thuis. Genoeg reden dus om op dit gebied heel zuinig te zijn. De weidevogels staan immers, zelfs in weidevogelland Nederland, sterk onder druk. Hier broeden de grutto's nog met honderd paren per honderd hectare. En de veldleeuwerik, graspieper en gele kwikstaart zijn door herstel van de waterhuishouding en het verbinden van de natuurgebieden als broedvogel teruggekeerd.

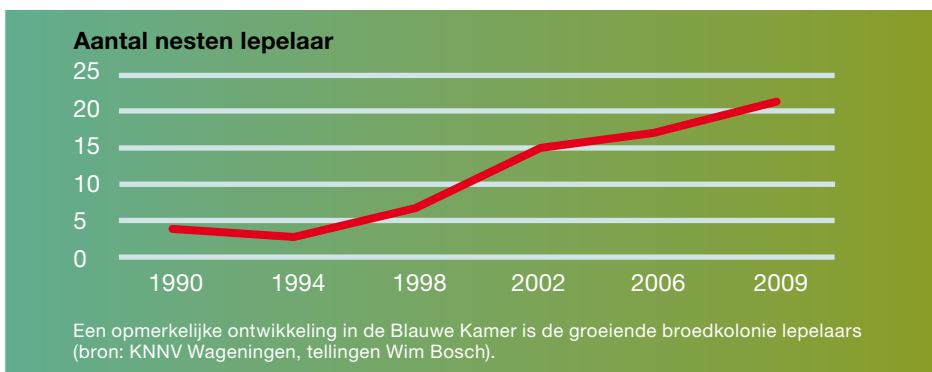
Het landschap is hier lang 'open' gebleven. Pas rond 1990 kwamen er enkele boerderijen in het buitengebied. Na het begin van de ruilverkaveling in de jaren zeventig daalde het aantal vogels in het gebied. Eind vorige eeuw is, dankzij uiteindelijke realisatie van de EHS, echter het tij gekeerd. De Maat- en Noordpolder – bezit van Natuurmonumenten – horen weer tot de rijkste weidevogelgebieden van Europa. Aangrenzend liggen het reservaat De Kampen van Staatsbosbeheer en het beheersgebied Oostermeent, waar natuurbeheer eveneens veel betekenis heeft. Ook de omringende boeren zorgen goed voor de weidevogels. Natuurmonumenten werkt samen met hen in de Weidevogelkring Eemland. Verder zorgt de status van Nationaal

Park Arkemheen-Eemland voor bescherming van de karakteristieke kenmerken van dit open landschap, zoals de slagenverkaveling met zijn lange en smalle percelen. Beheer van het natuurgebied staat geheel in het teken van de weidevogels. Dat betekent riet maaien, verwijderen van bomenopslag, bemesting en beweiding. Plus een waterbeheer dat op de behoeftes van de verschillende soorten is afgestemd. En het werkt. Naast de grutto doet ook de tureluur het weer goed met enkele tientallen broedparen per honderd hectare. Het meest bijzondere is dat de kemphaan hier weer broedt. Nederland telt van deze soort nog maar enkele tientallen broedparen, waarvan er acht in Eemland hun vaste stek hebben gevonden.

Definitieve omvang

In de Noord- en Maatpolder heeft de EHS zijn definitieve omvang bereikt. In de omringende gebieden kunnen de condities voor de weidevogels, mede door intensieve samenwerking met de boeren, nog verbeteren. Het feit dat ook steeds meer ganzen het gebied weten te vinden, betekent een uitdaging. Dit kan namelijk op termijn een bedreiging vormen voor de weidevogels. In dat geval gaan, gezien de internationale betekenis van dit gebied, de weidevogels voor.

Natuur langs de Nederrijn

In Rhenen, aan de voet van de Grebbeberg, ligt uiterwaard de Blauwe Kamer (120 hectare). Twintig jaar geleden – na een historie van kleiwinning – was dit nog boerenland en met veel prikkeldraad verdeeld in kleine percelen. Nu is het een afwisselend, weids natuurgebied met een mozaïek van graslanden, struweel, moeras, geulen, ooibos en ruigtes.

Arie Klaassen, waardsman Blauwe Kamer

'In de Blauwe Kamer voelt de bever zich goed thuis. Het blijft mij boeien dat de grootste knaagdieren van Nederland hier hun plek hebben gevonden. Als ik rondloop zie ik vraatsporen, loopsporen, kundig gemaakte aanlandingsplekken en beverburchten. Ik heb ze nog maar zelden in het echt gezien, maar als dat gebeurt dan doet het wat met mij.'

Ten Zuidoosten van de Blauwe Kamer bevindt zich de ingang van het gebied en ligt informatieruimte De Blauwe Kamer. Er zijn twee uitgezette wandelroutes door De Blauwe Kamer. Tijdens deze wandelingen is het dragen van laarzen raadzaam.

Begin jaren negentig is uiterwaard de Blauwe Kamer als een pilotproject voor natuurontwikkeling langs de rivier tot stand gekomen. Centraal daarbij stonden de dynamiek van het stromende water en begrazing door kuddes halfwilde koniks en galloways. Dit leidde tot een verrassende natuur en een voortdurend wisselend landschap met soorten die verschijnen en weer verdwijnen. Soms levert dat een curiositeit op als de zeldzame franjegtiaan. Vogels ontdekten het gebied al snel: het aantal broedende soorten is verdubbeld. Tot de vogelpopulatie behoren achttien soorten van de Rode Lijst en een broedkolonie lepelaars. Foeragerende en rustende trekvogels profiteren van de voedselrijkdom in geulen en waterplassen. Er hebben zich spontaan bevers gevestigd. Hun populatie breidt zich gestaag uit.

Omdat de Blauwe Kamer een voorbeeldgebied is voor riviernatuur, heeft men er veel publiciteit aan gegeven en was de publieke belangstelling vanaf de aanvang groot. Niet alleen van (inter)nationale pers en beleidsmakers, maar ook van omwonenden, schoolkinderen, wandelaars, vogelaars en fotografen. Het Utrechts Landschap organiseert tientallen (vaar)excursies per jaar en heeft diverse wandelroutes uitgezet. Naast het

restaurant staat een bezoekerscentrum, dat onlangs is vernieuwd. Het natuurontwikkelingsproject heeft het (particuliere) restaurant geen windeieren gelegd. De combinatie van informatiepunt, horecavoorziening en buiten genieten is voor veel mensen aantrekkelijk.

De ervaringen in de Blauwe Kamer hebben ertoe geleid dat de belangstelling voor riviernatuur sterk is toegenomen. In 1992 startte het project Noordoever Nederrijn dat gericht is op realisatie van de EHS in de uiterwaarden tussen Arnhem en Amerongen en in totaal bijna vijftienhonderd hectare omvat. Versterking van de ecologische samenhang tussen de stuwwallen (Veluwe, Utrechtse Heuvelrug) en de rivieroeveren staat hier centraal. In dit kader heeft men de afgelopen jaren een aantal projecten uitgevoerd: de uitkoop van een bedrijventerrein bij Renkum, inrichting van de Wageningse uiterwaard, de aanleg van een kwelmoeras in de Amerongse Bovenpolder en een eco-passage van formaat bij Elst. Stuk voor stuk gaat het om prima schakels, maar de EHS is nog niet klaar. Pas wanneer dat wel het geval is, kunnen de uiterwaarden hun functie als 'robuuste verbinding' tussen Veluwe en Heuvelrug gaan vervullen. Met de migratie van het edelhert als kroon op het werk.

Faunapassages, zoals bij de Plantage Willem III, zorgen ervoor dat dieren zich veilig kunnen verplaatsen tussen stuwwal en rivier. Dat helpt soorten als pad, ringslang, das, ree en edelhert. Om voedsel te zoeken, zich voort te planten of voor seizoensmigratie. De aaneenschakeling van stuwwallen en uiterwaarden is een belangrijke stap in de realisatie van de EHS (foto's boven: Het Utrechts Landschap, foto onder: Renk Ruiter).

Grootste EHS-project

Met ruim veertig hectare is de nieuwe natuur op landgoed Sandenburg het grootste EHS-project in de provincie Utrecht. Zes hectare wordt bos, de rest kruidenrijk grasland. Dit Sandenburg Initiatief kost € 340.000, waarvan de provincie € 250.000 betaalt. De familie Van Lynden van Sandenburg bezit zeshonderd hectare in het Kromme Rijngebied, gelegen aan weerszijden van de Langbroeker Wetering, die, vanwege de vele middeleeuwse landgoederen en kastelen, ook wel de Hollandse Loire wordt genoemd.

Frederik Graaf van Lynden van Sandenburg
Langbroek

Sandenburg biedt proeftuin voor provincie en waterschap

Provincie en waterschap zochten een plek om te experimenteren met een antiverdrogingsplan. Dat ging op landgoed Sandenburg goed samen met nieuwe natuur die de Utrechtse Heuvelrug verbindt met Langbroeker Wetering en Kromme Rijn.

Bert Geerdes, adviseur particulier natuurbeheer provincie Utrecht

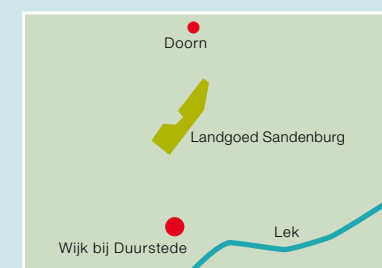
'Het motto 'behoud door ontwikkeling' wordt nergens zo mooi toegepast als op landgoederen. De oude structuren blijven bewaard, de invulling verandert. Bos, hakhout en landbouwgronden worden natuur in een cultuurhistorische jas. Die setting geeft een bijzondere belevingswaarde.'

De nieuwe natuur die Sandenburg sinds 2003 ontwikkelde, bleek geschikt als proeftuin voor een antiverdrogingsplan van waterschap en provincie. Schoon regen- en kwelwater worden vastgehouden. Het natuurlijke waterpeil keert terug (foto: Frans Kanters).

Een boer op Landgoed Sandenburg wilde stoppen met zijn bedrijf omdat de natte grond, laaggelegen tussen Kromme Rijn en Langbroeker Wetering, zich moeilijk laat bewerken. Dankzij een ontpachtingssubsidie kon hij vijf kilometer verderop, in Werkhoven, een eigen boerderij beginnen. En omdat het landgoed binnen de EHS ligt, was er geld voor nieuwe natuur. 'Anders was het er niet van gekomen,' weet mede-eigenaar Frederik van Lynden van Sandenburg.

Landgoed Sandenburg strekt zich uit vanaf de Utrechtse Heuvelrug over de Langbroeker Wetering tot vlakbij de Kromme Rijn.

Er kwamen vertegenwoordigers van provincie en waterschap op bezoek die een proeftuin zochten voor een 'antiverdrogingsplan'. Het natuurlijke waterpeil komt weer terug, zodat het natter is in de winter en droger in de zomer. Het schone, gebiedsgebonden water wordt met dammetjes tegengehouden. Gebiedsvreemd water, zoals uit de voedselrijke Langbroeker Wetering, mag er niet in. Voor het waterschap is het Sandenburg Initiatief een mooi 'visitekaartje'. 'Ze gebruiken het voor hun marketing en hun goede naam.' Ook de provincie is enthousiast. Meest betrokken ambtenaar Bert Geerdes: 'Wat op Sandenburg gebeurt, is exemplarisch voor vrijwel alle particuliere landgoederen in Utrecht. We praten nu over zaken die twintig jaar geleden ondenkbaar waren.

Dat is mooi om mee te maken.'

Natuurwinst ziet Van Lynden van Sandenburg op diverse plekken: 'De ruim veertig hectare grasland wordt al zeven jaar niet bemest. Je ziet de bloemenrijkdom toenemen. Met de grond die vrijkomt bij de aanleg van sloten en poelen creëren we een habitat voor hazelwormen. Een biologische graanakker trekt patrijzen, die we in tien jaar niet meer hadden gezien.'

Vóór iedereen

Recreatie komt in pieken. 'De eerste mooie lente- en herfstdag ziet het hier zwart van de mensen. Daarna zie je vrijwel niemand meer.' Van Lynden van Sandenburg is positief over de bezoekers. 'Van hen houdt 99% zich aan de regels. We hebben weinig last van loslopende honden. Mogelijk komt dat door het toezicht,' verklaart hij. 'Wij hebben iemand in dienst. Hij spreekt regelmatig mensen aan en moet zelfs bij tijd en wijlen gebruik maken van zijn bekeuringbevoegdheid.' Bezoekers reageren vaak verbaasd als hij vertelt dat Landgoed Sandenburg particulier eigendom is. 'De meeste mensen denken dat de natuur van iedereen is. Dat is in ieder geval niet waar. Wel kan ik een heel eind meegaan met de stelling dat de natuur vóór iedereen is.'

Vleermuizen in allerlei soorten en maten
In Fort bij Rijnauwen overwinteren jaarlijks zo'n vierhonderd vleermuizen. Tijdens de tellingen zijn baardvleermuis, watervleermuis, franjestaart, grootoorvleermuis, dwergvleermuis, meervleermuis en laatvlieger aangetroffen.

De franjestaart overwintert in Fort bij Rijnauwen (foto: René Janssen/Buitenbeeld).

Staatsbosbeheervrijwilliger Marco van Wijnbergen

'Zodra je het hek van Fort bij Rijnauwen binnengaat, valt de rust als een aangename deken over je heen. Het fort is een paradijs binnen de drukke Randstad. Veel dieren voelen zich hier thuis. Mijn favoriet is de kleurrijke ijsvogel die hier jaarlijks broedt. Het is geweldig als deze zich met zijn hoge piep tijdens een rondleiding even laat zien en horen!'

Fort bij Rijnauwen (foto: Ruben Smit).

Nieuwe Hollandse Waterlinie: natuur langs historisch lint

De Nieuwe Hollandse Waterlinie strekt zich uit van de Biesbosch tot aan de voormalige Zuiderzee. Het is misschien wel een van de beste 'onbedoelde' voorbeelden van hoe de EHS soms functioneert.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie: mooie natuur in cultuurhistorisch erfgoed.

Ooit maakten de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als bastions deel uit van een langgerekt verdedigingslint. De samenhang tussen de forten als *stepping stones* en de natte verbindingen daartussen maakte het geheel strategisch sterker. De EHS werkt op dezelfde manier. Grotere natuurgebieden, de *stepping stones*, worden via langgerekte landschapsstructuren met elkaar verbonden. Een groot deel van de forten is er nog, maar van de bijbehorende inundatievlaktes en de daarmee gecreëerde strategische openheid en natuurlijke verbinding, is door verstedelijking en aanleg van infrastructuur weinig meer over. Er zijn echter nog volop mogelijkheden om de onderlinge cultuurhistorische samenhang tussen de forten te versterken en daarmee ook veel voor allerlei planten en dieren te doen.

Fort als stapsteen

Zoals gezegd zijn veel forten bewaard gebleven. Sommige daarvan hebben een bijzondere bestemming gekregen. Fort bij Vechten tussen Bunnik, Houten en Utrecht, bijvoorbeeld, is door Staatsbosbeheer opgesteld voor het publiek. Er is ruimte voor feesten, managementtrainingen, workshops en themadiners. Andere forten hebben een meer natuurlijke functie,

zoals Fort bij Rijnauwen, dat iets noordelijker ligt. Rijnauwen is met eenendertig hectare het grootste fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het is een oase van rust in een zeer verstedelijkte omgeving. Op kleine schaal zijn er inmiddels al natuurlijke verbindingen met andere gebieden tot stand gebracht. Dit heeft tot gevolg dat de das Rijnauwen al dicht genaderd is. Dit prachtige zoogdier is een goed voorbeeld van een soort die de verbindingen tussen gebieden snel in gebruik neemt en weet te waarderen. Fort bij Rijnauwen zelf is erg belangrijk voor een dier als de ringslang. In de fortgrachten komt ook de ijsvogel voor. Maar misschien is het fort wel het meest van belang als overwinterplek voor vleermuizen. Jaarlijks brengen zo'n vierhonderd er de winter door. Minstens zo belangrijk is het fort als zogenaamde zwermplaats voor dit vliegende zoogdier. Naar schatting meer dan zeventuizend vleermuizen gaan rond het fort op zoek naar een soortgenoot om mee te paren. Deze zaken maken het fort tot *hotspot* voor vleermuizen rond de stad Utrecht. Ook bij Rijnauwen zoekt men naar mogelijkheden om natuurwaarden en het beleven daarvan te combineren. Maar het welzijn van planten en dieren staat centraal. Waar andere forten zijn ingericht als uitkijkpunt of struinplek, heeft op Rijnauwen de natuur prioriteit.

Naardermeer

Onder aanvoering van de schoolmeesters Jac.P. Thijsse en Eli Heimans kwamen vele natuurbeschermers begin twintigste eeuw in actie tegen plannen van de gemeente Amsterdam om van het op natuurlijke wijze ontstane Naardermeer een vuilstortplaats te maken. Al snel rees het besef dat aankopen de beste manier was om het gebied te redden. Om dat te bewerkstelligen richtten zij in 1905 de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland op. Een jaar later kocht deze het Naardermeer.

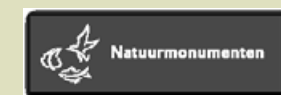
Juul Muller, voormalig Platform tegen A6-A9

'In de Randstad hebben we een plek van rust en ruimte hard nodig. Het Naardermeer is daarom van groot belang. Het Platform is opgeheven, ons doel bereikt. Er komt geen snelweg. Maar zolang er geen collectieve bewustwording bestaat dat dit gebied echt heel bijzonder is, blijven we alert.'

Icoon van de Nederlandse natuurbescherming

Startpunt, voorbeeld, inspiratiebron en icoon van de Nederlandse natuurbescherming. Behalve dat is het Naardermeer ook een betoverend mooi gebied. Midden in de Randstad biedt het een grote variëteit aan plassen, rietvelden, trilvenen en moerasbossen.

Het halve land kwam in opstand toen de overheid plannen lanceerde voor een snelweg langs het Naardermeer. Dat geeft wel aan hoezeer deze plas in de harten van de mensen ligt verankerd. Het Naardermeer vertegenwoordigt een stuk nationale cultuurhistorie. Eerdere overheidsplannen met het gebied – uit het begin van de twintigste eeuw – vormden de directe aanleiding tot oprichting van Natuurmonumenten. De nieuwe vereniging slaagde er meteen in het meer aan te kopen. Daarmee was het eerste natuurreservaat van Nederland een feit.

Naardermeer.

Rijkdom

Behalve rond de eigenlijke plassen zijn ook in het omliggende laagveengebied alle stadia van verlanding aanwezig. De rijkdom aan biotopen brengt, zoals altijd, een rijkdom aan planten en dieren met zich mee. Deze variatie is de grote kracht van het Naardermeer. Er bevinden zich vele soorten vogels en de moerasplanten tieren welig. Herstel van de bufferzone rond het eigenlijke gebied heeft tot terugkeer en toename van een aantal bijzondere vogels geleid, waaronder porseleinhoen, roerdomp en snor. Ook planten als krabbenscheer en kranswier kom je hier volop tegen. Om de toekomst van dit bijzondere natuurgebied veilig

te stellen, is echter de aankoop van de enkele resterende gronden in de bufferzone cruciaal. Pas dan kan de waterhuishouding duurzaam worden hersteld. Verbinding met andere natuurgebieden, zoals de Ankeveense Plassen, is eveneens nodig om de kwetsbaarheid te verkleinen. Zelfs de grote karekiet zou dan als broedvogel weer kunnen terugkeren.

Ooit betekende de strikte bescherming van het Naardermeer een beperkte toegankelijkheid voor mensen. Sinds de jaren tachtig echter zijn er prachtige wandelroutes in het gebied en is er de mogelijkheid om vogelkijkhutten te bezoeken. Het grote aanbod van vaarexcursies voor jong en oud is ook een enorm succes. En sinds 2010 is het Naardermeer nog beter 'beleefbaar'. De oude boerderij Stadzigt is omgebouwd tot nieuwe, goed bereikbare toegangspoort. Bij de boerderij starten excursies, worden bezoekers ontvangen en vertrekt een (nieuw) wandelpad met uitzicht over het meer. Door de binnenkomst van het publiek op één plek te concentreren, ontziet men grote delen van het Naardermeer die daardoor stiller zijn en dus een ideale plek voor vogels die een rustplek zoeken.

Landgoed De Goede Morgen

Piet Klaver bezit ruim vijftig hectare in Hippolytushoef. Weidevogels spelen er de hoofdrol. 'Het grootste deel van het landgoed heeft een natuurbestemming. Daar weiden en maaien we niet in het broedseizoen. Om de vijftientig Galloways en tachtig zwartbles schapen in het broedseizoen buiten te laten lopen, hebben we twaalf hectare landbouwgrond. Tenslotte is er nog veertien hectare voor agrarisch natuurbeheer.' Plannen voor een landhuis aan de oostkant liggen op de tekentafel.

Piet Klaver
Landgoed De Goede Morgen, Hippolytushoef (NH)

De een gaat golfen, de ander schapen voeren

'Ik ben altijd al een natuurfreak geweest. Wij zijn beiden boerenkinderen, opgegroeid in de buurt van Callantsoog. Inmiddels staat het daar nu vol bloembollen. Gaandeweg zijn we in de bredere omtrek gaan zoeken.'

Marjan van Kampen, burgemeester van Wieringen

'Het is een heel bijzondere plek op een hoger deel van het eiland. We hebben er eerlijk gezegd wel aan moeten wennen, maar iemand met zo'n groot hart voor de natuur moet je de ruimte geven. Het landgoed is een aanwinst voor het landschap en versterkt de cultuurhistorische waarden ervan.'

'We fantaseerden eerst over Brazilië, maar na een hartaanval kozen we voor de vertrouwdheid van het eigen land. Bezig zijn met dieren en natuur is een heerlijke hobby. Tja, de een gaat golfen, de ander schapen voeren.' De oud-topman van familiebedrijf SHV en opvolger van Paul Fentener van Vlissingen heeft na diens overlijden ook de taken voor vijf Afrikaanse wildparken overgenomen.

Landgoed De Goede Morgen verbindt gronden van Staatsbosbeheer langs de Waddendijk met een eendenkooi dieper landinwaarts.

Natuurwinst

Piet Klaver heeft het oude reliëf in het landschap teruggebracht door een waterloop van vijfhonderd meter lang en tien centimeter diep te herstellen en twee vennen van anderhalve meter diep met een oppervlakte van 250 vierkante meter aan te leggen. Hierdoor werd het land aantrekkelijk voor weidevogels, trekvogels en wadvlieders, vogels die bij hoog water het wad verlaten. Het water trekt ook lepelaars.

Bij aankoop van het landgoed, in 1999, waren er nauwelijks broedvogels. Nu broeden er wulpen, bergeenden, Kieviten en grutto's. De toename van het aantal plantensoorten stelt teleur. Zout kwelwater trekt planten als zeeaster en goudknoopje aan. Het raaigras is echter op zijn retour en de variatie aan grassoorten

neemt toe. De natuur laat zich niet sturen. Klaver legt uit: 'De planten moeten jaarlijks een zware selectie doorstaan, want de grond is in de winter zeiknat en in de zomer gortdroog. Hier ligt een mengsel van zand en klei op een ondergrond van keileem.' Vogelaars en excursies mogen het terrein in. Er omheen en erin liggen openbare wegen waar wandelaars, fietsers en mensen met kijkers alles kunnen zien.

'Duurzame instandhouding? Het gaat de goede kant op met de beheersvergoedingen. Compensatie voor waardeverlies gaat van tachtig naar honderd procent. Vanaf dit jaar worden de vergoedingen gebaseerd op wat je aan beheer doet, niet meer op de plantjes of dieren op je terrein. Dat is veel makkelijker te controleren.'

'De functiewijziging van landbouw naar natuur lijkt me definitief. Als een opvolger de landbouw zou willen laten terugkeren, zal de overheid vragen om de geïnvesteerde subsidies terug te betalen. Dan zal de interesse wel verdwijnen,' grinnikt hij.

Aantal watervoerende petgaten

Landschap Noord-Holland heeft met financiële steun veel dichtgegroeide petgaten opengegraven. Vaak was de vegetatie van deze petgaten verzuurd of verdroogd. Nu zijn er weer mooie verlandingsvegetaties.

Niels Hogeweg, beheerder

'Er is de laatste jaren veel gebeurd voor de natuur van het IJperveld. Allerlei partijen hebben zich ingespannen om de vuilstort te isoleren, bagger op te ruimen, water schoner te krijgen en het beheer efficiënter te maken. De samenwerking was niet altijd makkelijk, maar uiteindelijk is die wel de redding voor dit unieke gebied geweest.'

Het IJperveld toont nog goed de sporen van de vervening. Het betrof een natte vervening en het product was baggerturf dat op legakkers te drogen werd gelegd. In de loop van de jaren groeien petgaten dicht en zijn ze alleen aan de afwijkende begroeiing nog te herkennen. Vanwege deze trilvenen is het IJperveld beroemd (foto: Karel Tomei/Foto: Natura).

De geheime waterwereld bij Amsterdam

Op nog geen zes kilometer van het Centraal Station van Amsterdam ligt een uitgestrekt veenweidegebied waar je nog vaarboeren met hun koeien ziet varen. Het IJperveld heeft een rijk ontwikkelde planten- en dierenwereld, waarin men, al rondvarend, de waan van de dag even achter zich kan laten. Dat is echter niet altijd zo geweest. Tot in de jaren tachtig werd op deze plek namelijk nog massaal vuil gestort.

del2Landschappen

Het IJperveld ligt ten oosten van Landsmeer en is vrij toegankelijk over het water. Bootjes zijn te huur bij Bezoekerscentrum IJperveld aan het Noordhollandsch Kanaal.

Het IJperveld, onderdeel van de EHS en Natura 2000, is dertienhonderd hectare groot. Zeshonderd hectare hiervan is eigendom van Landschap Noord-Holland. Het veld kent honderden slootjes en vele eilandjes. Er komen stukjes veenhei met cranberry, dop-, kraai- en struikheide voor. Het is rijk aan weide- en rietvogels. In de winter weten smienten en ganzen de weg naar dit rustige gebied te vinden. Ook is het een belangrijke habitat voor de Noordse woelmuis.

Petgaten

De natuur van het IJperveld kwam in de belangstelling toen het naastgelegen Twiske werd drooggelegd.

Op 13 juni 1950 werd de eerste aankoop gedaan in wat later het grootste bezit van Landschap Noord-Holland zou worden. Voor het aanzien van het gebied is de eeuwenlange winning van baggerturf, die tot halverwege de twintigste eeuw duurde, bepalend geweest. Boeren in het IJperveld groeven petgaten, schepten bagger uit sloten en legden die op een legakker te drogen. De petgaten zijn in de loop van tijd dichtgegroeid, waardoor de bijzondere trilvenen ontstonden. Om verlanding te stimuleren, zijn de laatste jaren weer heel wat dichtgegroeide petgaten

opengemaakt. Daarbij heeft ook de waterkwaliteit zich wonderbaarlijk snel hersteld.

Samenwerking

Rond 1980 heeft Landschap Noord-Holland de laatste vuilstort opgekocht. Het meeste vuil is nu weggezaakt in de zachte veenbodem. Als gevolg daarvan bevatten de sloten een dikke laag vieze bagger. Baggeren kon daardoor niet meer en varen werd op veel plekken moeilijk. Daarom wordt sinds 1998 door allerlei organisaties aan de vuilstort en bagger gewerkt. Om de van oorsprong grote aantallen vogels voor het gebied te behouden, is Landschap Noord-Holland een unieke samenwerking met een agrariër aangegaan. Met steun van de Europese Unie en de provincie Noord-Holland heeft Landschap Noord-Holland een potstal gebouwd die de boer gebruikt voor zijn vlees-vee. Als tegenprestatie begrazen zijn koeien delen van het IJperveld. De potstal levert ruige stalmeest die voor de weidevogelpercelen wordt gebruikt.

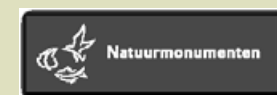

Karen Buitelaar, beheerder bezoekerscentrum

'Of het nu goed of slecht weer is, de Nieuwkoopse Plassen zijn altijd prachtig. Ik wil elke dag wel een foto nemen. Er is altijd weer iets nieuws dat je verrast. Nu zijn dat tientallen blauwe kiekendieven. Morgen kan het weer iets anders zijn.'

Het belang van schoon water

De Nieuwkoopse Plassen waren al populair bij de schilders van de Haagse School. Die waardeerden de afwisseling van meren, verlande stukken, rietvelden, bosjes en natte graslanden. De landschappelijke idylle bestaat nog steeds, maar er moet veel gebeuren om de natuurwaarden te verbeteren. Natuurmonumenten is daar hard mee bezig.

Nieuwkoopse Plassen, rijk en kwetsbaar.

De Hollandse cultuurhistorie is rond Nieuwkoop gesteld tot een landschap van lintvormige dorpen, ellenlange percelen en brede sloten dat zijn oorsprong in de tijd van de veenwinning vindt. In deze omgeving, midden in het Groene Hart, ligt het natuurgebied Nieuwkoopse Plassen. In tegenstelling tot andere laagveengebieden, zoals het Naardermeer, wordt het geheel gevoed door regen- en oppervlaktewater. Dat maakt het meteen ook kwetsbaar, want water dat je van elders aanvoert, is vaak vervuild. Daarom heeft verbetering van de waterkwaliteit voor dit gebied topprioriteit en dat vergt schipperen tussen tegengestelde belangen. Een laag waterpeil tast de fundering van de huizen aan, maar inlaat van vervuild water is weer slecht voor de natuur. De oplossing ligt in een combinatie van waterzuivering, verwerving en herstel van de Meijegraslanden, alsmede verbeteringen in de waterhuishouding.

Nieuwe verlanding

De afgelopen jaren is de waterkwaliteit in het gebied al sterk verbeterd. Natuurmonumenten kan daarom nieuwe petgaten graven en daarmee de verlanding weer op gang brengen. Dit leidt tot het ontstaan van rietlanden, waarvan bijzondere planten als de groen-

knolorchis, het vleesetende klein blaasjeskuid en blauwe knoop kunnen profiteren.

De Nieuwkoopse Plassen zijn rijk aan (ernstig) bedreigde vogelsoorten. Ook hier hebben ze het moeilijk, maar de voorgenomen verbeteringen komen de kansen voor soorten als grote karekiet, zwarte stern en roerdomp ten goede. Opvallend is de forse kolonie purperreigers, die geldt als een van de grootste van Nederland. Ook de flora is bijzonder: jonge verlandingsvegetatie als trilveen en vooral veenmosrietland komt hier heel veel voor. Verwerving van de Meijegraslanden – een nog ontbrekende schakel in de EHS – zal de natuur nog robuuster maken.

Florende recreatie-economie

De Nieuwkoopse Plassen krijgen veel bezoek van wandelaars, fietsers, roeiers en kanovaarders die allemaal van de aantrekkelijke natuur genieten. Ook het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten kent flinke bezoekersaantallen. De lokale recreatie-economie floreert en heeft duidelijk baat bij versterking van natuurwaarden. Voortdurende inzet van gemeente, provincie, Dienst Landelijk Gebied, hoogheemraadschap en Natuurmonumenten zorgt voor behoud en ontwikkeling van de Nieuwkoopse Plassen.

Zuid-Holland Zeeland Noord-Brabant Limburg

Aantal plantensoorten van Rode Lijst in nieuw schraalland

Vanaf 1994 zijn soortenarme graslanden afgegraven. In de onderzoekplots verschenen bedreigde pioniers, waarvan sommige weer verdwenen. Sinds 2001 nemen overblijvende planten, zoals blonde zegge, teer guichelheil en glanzend veenmos, duidelijk toe.

Rudi Terlouw, regiohoofd Veenweiden van de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap

'Het Zuid-Hollands Landschap werkt plezierig samen met agrariërs in de Krimpenerwaard. Door bij het verpachten van onze graslanden creatief maatwerk te bieden, gaan natuurbelangen en agrarische bedrijfsvoering hand in hand. De vraag is zelfs zo groot dat we met een wachtlijst moeten werken.'

Natuur als bondgenoot in Krimpenerwaard

Tussen Alblasserwaard en Reeuwijkse Plassen wordt gewerkt aan het grootste EHS-project in Zuid-Holland. Na afronding, naar verwachting in 2013, zal een vijfde deel van de Krimpenerwaard een natuurfunctie hebben. In totaal gaat het om 2.450 hectare. De helft is reeds gerealiseerd en wordt beheerd door de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap.

del2Landschappen

De EHS loopt in de Krimpenerwaard als een groene ruggengraat van Gouda naar de Alblasserwaard.

De Krimpenerwaard maakt onderdeel uit van het Nationaal Landschap Groene Hart. Wie het gebied doorkruist, begrijpt waarom. Het 'eiland' tussen de Hollandsche IJssel, Vliet en Lek heeft alle karakteristieke kenmerken van een veenweidelandschap: een eindeloze reeks smalle graslanden, afgewisseld met sloten, boezems, moerasjes, eendenkooien, geriefbosjes, houtkades en lintbebouwing. Uiteraard ontbreken ook de knotwilgen niet. Met hun wortelstelsel verstevigen zij de veengrond bij bruggetjes en dammen langs de vele tiendwegen in de streek. Sinds de mechanisatie van de landbouw, het gebruik van kunstmest en het verlagen van de waterpeilen heeft de Krimpenerwaard echter enorm aan kwaliteit ingeboet. De realisatie van de EHS brengt hierin verandering. Grutto, zwarte stern, ringslang, klokjesgentiaan en ronde zonnedauw krijgen een tweede kans.

In de jaren negentig van de vorige eeuw werd al een voortvarende start gemaakt met het verwerven en herinrichten van landbouwgronden ten behoeve van de natuur. Het Zuid-Hollands Landschap kreeg deze gebieden in bezit en wist door een uitgekiend beheer de teloorgang van de typische veenweidesoorten een halt toe te roepen. Vooral door het plaggen van

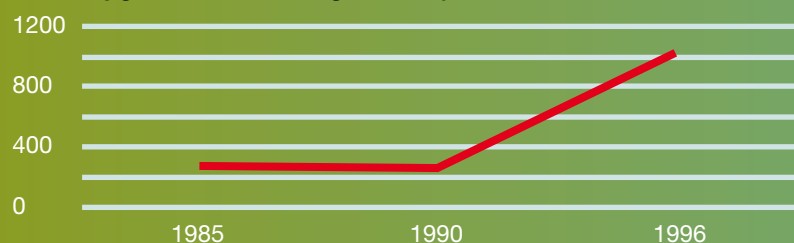
graslanden zijn spectaculaire resultaten geboekt. Dankzij het mozaïekbeheer bleef, anders dan elders in het land, het aantal weidevogels redelijk stabiel. Daarnaast was er veel aandacht voor het aanleggen van recreatieve voorzieningen als wandelpaden en vogelobservatieplekken. Het populaire fietsgebied werd hierdoor ook voor wandelaars een stuk aantrekkelijker. Ondanks deze successen onderging het project een koerswijziging. De betrokken partijen kwamen tot het gezamenlijke inzicht dat de EHS een uitgelezen kans bood om maatschappelijke problemen als bodemdaling, klimaatverandering en duurzaam waterbeheer op te lossen. Hiervoor was echter wel een herverdeling tussen natuur en landbouw noodzakelijk.

Inmiddels hebben de noodzakelijke grondruilingen plaatsgevonden en kan men het vizier weer op de toekomst richten. Er moet immers nog zo'n 1.250 hectare EHS worden verworven. Nieuwe natuur, naar een landschapsbeeld van honderd jaar geleden. Een beeld van broedende tureluurs, kwakende kikkers en grazende koeien in een toekomstbestendig veenweidegebied.

Het Zuid-Hollands Landschap beheert nu nog tientallen verspreid liggende natuurgebieden in de Krimpenerwaard. Door de realisatie van de EHS vormen deze parels straks een waardevolle keten. Het beheer kan dan beter worden afgestemd op de belangen van veenweidesoorten, zoals de grutto (foto rechtsboven en linksinmiddelen: Idde Lammers, foto rechtsonder: Harry Fiolet).

Aankoopgeschiedenis Tiengemeten (aantal ha in bezit van Natuurmonumenten)

In 1985 kocht Natuurmonumenten het eerste stukje Tiengemeten, het laatste deel kwam eind 1996 in bezit.

Barbara Bosma, beheerder Idahoe van zorgbedrijf Bavo Europoort

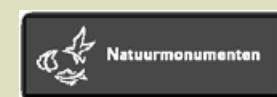
'Mensen die jarenlang in instellingen hebben gezeten, bloeien hier weer op. De uitgestrekte natuur brengt hen tot rust en prikkelt tegelijkertijd. Een overvliegende valk, een dode haas in het riet. Ze raken weer geïnteresseerd in de omgeving. De natuur is echt gezondmakend.'

Links: Van boerenland tot natte natuur, het concept van de EHS heeft het mogelijk gemaakt (foto: Martin van Lokven). Rechts: Rode ogentroost (foto: Dick Klees).

Impuls voor de deltanatuur

Het is al op meer plaatsen in het land aangetoond: als de inrichting van een natuurgebied eenmaal rond is, weten vogels de nieuwe plek snel te vinden. Tiengemeten – nu al een vogelparadijs – pept de gehele natuur van de delta in Zuidwest-Nederland op.

Tiengemeten

Het concept van de EHS heeft het mogelijk gemaakt het eiland Tiengemeten om te vormen van boerenland tot natte natuur. Voorheen was zo iets nauwelijks bespreekbaar. Na de bouw van de Haringvlietsluizen verdween de wisselwerking tussen zee en rivier en daarmee het voortdurend veranderende landschap van met geulen doorsneden slikken en gorzen. Dat betekende een aanslag op de natuur, want de uitgestrekte, kale slikken golden als eettafel voor vogels als grutto's, kluten, tureluurs, eenden en lepelaars. Dankzij de aankoop van dit eiland in het Haringvliet ontstond de kans deze oorspronkelijke situatie te herstellen. Tweederde van Tiengemeten staat, mede dankzij een nieuw gegraven kreek, nu weer bloot aan de getijden. Het landschap omvat moerassen, plassen, grasland, historische akkers en weidevogelland.

Sluizen moeten open

Voor een verdere ontwikkeling van het eiland als natuurgebied is het noodzakelijk dat de sluizen in het Haringvliet weer opengaan. De verwachting is dat ze binnen enkele jaren op een kier worden gezet. Daarmee verdwijnt een barrière voor trekvisserij als de zalm. Nu al broeden veel moerasvogels in de rietlanden naast de slikken. Daarbij gaat het om algemene

soorten als kleine karekiet en bosrietzanger, maar ook om tientallen paren van bedreigde vogels als blauwborst en bruine kiekendief. Daarnaast is het gebied populair bij spectaculaire (roof)vogels als zilverreigers, lepelaars, zee- en visarend. Ook weide- en akker- vogels vinden er een plek.

Groei aantal bezoekers

Recreanten, die het eiland bezoeken, weten het enorm waarderen. Bij aankomst met de veerpont brengen ze meteen een bezoek aan het Landbouwmuseum, Rien Poortvlietmuseum of het informatiecentrum van Natuurmonumenten. Het aantal eilandbezoekers groeit nog steeds, maar door een slimme inrichting gaan recreatie en (kwetsbare) natuur hier prima samen. Het hele eiland is toegankelijk, maar alleen de echte doorzetters bereiken de ruige uithoeken.

De natuur heeft een heilzame werking op iedereen, wat ook en in het bijzonder opgaat voor mensen met psychische klachten die tijdelijk op zorgboerderij Idahoe wonen. Ze knappen hier doorgaans veel sneller op dan in een reguliere instelling.

Kluut doet het goed

De kluut is een markante vogel in brakwater natuurgebieden. De Oosterschelde is als EHS en Natura 2000-gebied voor deze soort erg belangrijk. In de Prunjepolder komen jaarlijks rond de vierhonderd paren tot broeden, oftewel ruim zes procent van de landelijke broedpopulatie. Zowel qua belang als qua aantal is de kluut een van de opvallendste broedvogels in het gebied.

De kluut heeft geprofiteerd van de EHS-uitbreiding (foto: Jan Duker/ktbc).

Peter de Koeijer, voorzitter ZLTO Zeeland

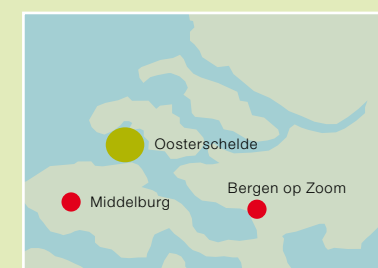
'We hebben in goede samenwerking met alle partijen een megaproject gerealiseerd. Waar overal tempo en realisatie onder druk staan, hebben we op Schouwen-Duiveland naar ieders tevredenheid, ook van mijn achterban, deze klus geklaard. En dat tegen de achtergrond van gevoelige thema's als ontpoldering en onteigening. Met een beetje hulp van de provincie Zeeland is ook voor de laatste vier bedrijven maatwerk geleverd.'

Zicht op Zierikzee (foto: Ruben Smit).

De Oosterschelde is Europese topnatuur

Rond de Oosterschelde liggen verscheidene natuurgebieden die je gezamenlijk als Europese topnatuur kunt omschrijven. Grote woorden, maar zeker waar.

Langs de zuidkust van Schouwen ligt een lang lint van natte natuurgebieden.

Hier, in de Zeeuwse delta, is op de plek van onrendabele landbouwgrond kwalitatief hoogwaardige natuur ontstaan. Doordat brak kwelwater onder de dijk doorkwam, waren de akkers vaak te nat en te zout om er goed te kunnen boeren. Voor veel bijzondere planten en dieren zijn deze omstandigheden juist ideaal. In nauw overleg met de agrarische sector is aan de zuidkust van Schouwen in de afgelopen vijftien jaar circa 850 hectare landbouwgrond omgevormd tot waardevolle natuur. Niet alleen de planten en dieren profiteren daarvan!

Van bieten naar kluten

In 1991 presenteerde de Zeeuwse milieufederatie het Plan Tureluur, een groot natuurontwikkelingsproject rondom de Oosterschelde. Om dat plan te realiseren, zette diezelfde milieufederatie een bijzondere stap door halverwege de jaren negentig, als eerste natuurbeschermingsorganisatie, voor het deelgebied Schouwen-Oost een landinrichtingsproject aan te vragen. Dat project kwam er en bijna vijftien jaar later is, door een uniek samenspel van natuurbeschermers, recreatieondernemers, overheden, agrariërs en andere streekbewoners, een prachtig gebied ontstaan.

Zo is er in de Prunje, ten oosten van Serooskerke, door de bovenlaag af te graven een open brakwaterlandschap gecreëerd. Het gebied ligt nu zo'n anderhalf tot twee meter beneden NAP. Het brakke water kan er vrijelijk circuleren, zonder dat het in de aangrenzende landbouwgebieden terecht komt en schade aanricht. Het brakke water trekt duizenden vogels aan, zoals lepelaars, tureluurs en kluten. Ook typisch Zeeuwse planten als zee kraal voelen zich er thuis. Sommige delen van het gebied worden beheerd als grasland, zodat er ook foerageergelegenheid voor smienten en ganzen is.

Midden in het gebied staat een hoge uitkijktoren van waaruit je een prachtig uitzicht hebt. Ook elders op Schouwen is aan de recreant gedacht. Er is bijvoorbeeld een twintig kilometer lang fietspad aangelegd. Dat pad bleek een schot in de roos: al toen de graafmachines nog bezig waren, werd er volop gebruik van gemaakt.

Veel van de natte gebieden in dit gebied maken deel uit van de EHS. Samen zorgen ze ervoor dat de Oosterschelde een gebied van internationale betekenis is en blijft.

De Prinsenhoeve

Ad Ruijtenberg had de voormalige duinboerderij van vijfendertig hectare met camping jaren in pacht voor hij deze kon kopen. Toen de overheid het gebied een natuurbestemming gaf, dreigde onteigening. Na twee jaar onderhandelen werd de camping verplaatst. Ruijtenberg stopte met boeren. Hij heeft er gemengde gevoelens bij. 'De natuur is erop vooruit gegaan, maar er komen nauwelijks mensen om ervan te genieten.'

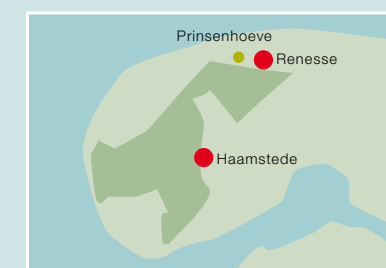
Ad Ruijtenberg
Prinsenhoeve Renesse

Samenwerken met overheid gaat nu heel goed

'Jaren geleden moest ik alles zelf uitzoeken. Ik heb de omslag meegemaakt. Nu krijgt particulier natuurbeheer veel hulp,' ervaart Ad Ruijtenberg van de Prinsenhoeve in Renesse.

John Beijersbergen, bioloog en coördinator natuurontwikkeling van de provincie Zeeland

'We hebben veel contact. Ruijtenberg is heel goed bezig. Samen met drie andere particulieren willen we in dit prachtige binnenduin een soort Zwanenwater creëren.'

Ten westen van Renesse met al zijn bungalows en campings ligt, bij wijze van contrast, een enorm binnenduin, waar vrijwel niemand komt.

Ad Ruijtenberg: 'Met de Dienst Landelijk Gebied, nu Dienst Regelingen, verloopt de samenwerking nu heel goed. Jaren geleden echter moest ik alles zelf uitzoeken. Ze wilden me niet eens vertellen welke adviesbureaus konden helpen met de subsidie-aanvragen. Ik moest de formulieren maar invullen en afwachten of het goed was. 'Wij controleren alleen,' kreeg ik te horen. Via de provincie Zeeland ontdekte ik SBNL, een organisatie die helpt met natuurplannen. Ik heb in allerlei besturen van provincie en waterschap gezeten, dus ken de manier van denken. Maar zonder hulp van de provincie was ik er niet uitgekomen.' Ruijtenberg weet dat hij in een bijzonder gebied woont. Binnenduinen van die omvang kent Nederland alleen nog op Goeree. Dat biedt mogelijkheden. Als de andere particulieren instemmen, wil de provincie het waterpeil verder verhogen, zodat een binnenmeer kan ontstaan met de allure van het Zwanenwater in de Noord-Hollandse duinen. Ruijtenberg heeft om zijn huis al drainage aangelegd en aan de zuidkant een wadi gegraven.

Natuurwinst

Nadat hij van camping en akkerbouw afscheid nam en zijn vijfendertig hectare een natuurbestemming kreeg,

heeft de eigenaar van alles gedaan. 'Ruim 35.000 kubieke meter teelaarde hebben we van de oude akkers afgegraven, tot we uitkwamen op het zand. Om de bodem te laten verschrallen maaien we tweemaal per jaar. We verwachten dat hierdoor de zeldzame parnassia op het terrein zal gaan groeien. Ook hebben we zeven poelen met glooiende oevers gegraven. Daar zie je al vele watervogels, waaronder de grote en kleine zilverreiger.' Het grootste project betrof het vormen, samen met de burens, van een begrazingsgebied van 160 hectare. 'We hebben ruim zeven kilometer raster weggehaald. Een boer uit de omgeving laat er Hereford-vleesrunderen grazen. Om weglopen te voorkomen, hebben we een kleine drie kilometer nieuw raster teruggeplaatst.'

Het werk heeft effect. 'We zien een terugkeer van Rode Lijstsoorten als heidekikker, levendbarende hagedis, rugstreeppad en de vleeskleurige orchis. We zien weer hazen en patrijzen. De veldleeuwerik is terug, evenals rans- en kerkuilen. Jaarlijks doen we mee met de tiendaagse Kunstschouw. Dan komen er honderden mensen kijken naar de beelden in het landschap en de schilderijen in de schuur. De mooie omgeving is een extra attractie waarvan ze kunnen genieten.'

Ruim zeven kilometer raster is weggehaald op de Prinsenhoeve, waardoor Ad Ruijtenberg samen met een buurman en Staatsbosbeheer een begrazingsgebied van ongeveer 160 hectare kon laten ontstaan (foto: Frans Kanters).

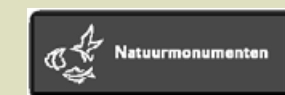

Jan Brabers en Lex Querelle, beheerders

'Plan Lobelia is een enorm succes. Van intensieve landbouw naar het toppunt van natuurontwikkeling. Geen plan komt rond zonder grond. De kunst is dan om de verkoper met een goed zakelijk voorstel te overtuigen. Maar net zo belangrijk is het om hem enthousiast te maken voor de realisatie van de EHS.'

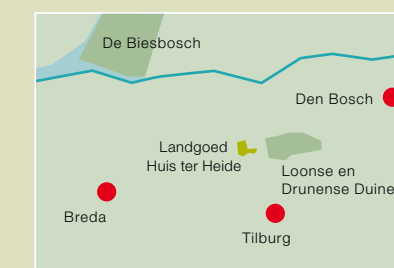
De terugkeer van de waterlobelia

Toen Natuurmonumenten landgoed Huis ter Heide aankocht, bestond dit vooral uit landbouwgronden en productiebos. Onder de naam Plan Lobelia werd een grootschalige omvorming van het gebied ingezet. Nog voordat deze klaar is, keren er al verrassend veel plant- en diersoorten terug, waaronder de naamgever van het plan, de zeer zeldzame waterlobelia.

Ooit was het Leikeven de rijkste groeiplaats van waterlobelia in Nederland. Verdroging, verzuring, bemesting, een bekend maar funest rijtje aanslagen, deden het plantje de das om. Nu is het echter terug, samen met moerasplanten als vetblad, zonnedauw en moeraswolfsklauw.

Landgoed Huis ter Heide ligt bij Tilburg, tegen de Efteling aan. Vroeger was het een veengebied met heren der zandkop. Die situatie valt niet meer te herstellen. Wel kan de afwisseling van natte en droge natuur op de zandgronden worden teruggebracht. Die combinatie zorgt voor een variëteit aan biotopen en dat is gunstig voor de biodiversiteit. Natuurmonumenten heeft de twee nog aanwezige vennen hersteld en zo'n vijftig oude vennen uitgegraven. Daarbij verwijderde men veel mineralenrijke landbouwgrond. Een groot deel van het landgoedbos evolueert langzaam tot natuurlijk bos. De aanwijzing als EHS-gebied heeft het gemakkelijker gemaakt de gronden aan te kopen welke nodig zijn om effectief de verdroging aan te pakken.

Een natuurbrug verbindt straks Huis ter Heide met de Loonse en Drunense Duinen.

Natuurmonumenten werkt in dit project samen met partners als gemeenten, waterschap, bedrijven en

particuliere eigenaren, zoals de Efteling. Een bedrijf uit de omgeving sponsort de verbetering van de waterhuishouding en de aanleg van nieuwe wandelroutes. Dit deel van Brabant kenmerkt zich door een rijkdom aan mooie natuur op zandgronden. Het bekendst zijn natuurlijk de Loonse en Drunense Duinen, onderdeel van het gelijknamige Nationaal Park. Verder liggen in de regio nog het Loonse Land, de Kraanvense Wissel en De Brand. Samen met andere terreinbeheerders streeft Natuurmonumenten ernaar deze gebieden met elkaar te verbinden. Hierdoor ontstaat vijfduizend hectare aaneengesloten natuurgebied met stuifzanden, heidevelden, vennen, moerassen en bossen. Zo'n netwerk biedt diersoorten als de bedreigde boomkikker een groter leefgebied. Dankzij de faunapassages hebben dassen Huis ter Heide inmiddels weten te vinden. Momenteel is de provincie bezig met een natuurbrug over de snelweg die van Waalwijk naar Tilburg loopt. Als die klaar is, kunnen dieren van het landgoed naar de Loonse en Drunense Duinen migreren en omgekeerd. Tegelijkertijd werkt de gemeente Tilburg aan een betere aansluiting op De Rekken. Zo lukt het om ook in het drukke Midden-Brabant natuurgebieden met elkaar te verbinden.

Genieten van een hersteld landschap. Met rechts een sperwer en daaronder de zeer zeldzame waterlobelia (foto's rechtsboven en linksonder: Eric Bergmeester, foto rechtsmidden: Andre Kiezebrink, foto rechtsonder: KINA - Christophe Brochard).

Landgoed De Hoevens

Al in de vroege Middeleeuwen stonden hier boerderijen die behoorden tot het bezit van de abdij van Tongerlo. Een kruisridder schonk het landgoed aan de abdij van Echternach om zijn zonden af te kopen. De huidige eigenaresse, Caroline Van der Lande-Vogels, is kleindochter van de wollenstoffenfabrikant H. Blomjous uit Tilburg die het landgoed in 1919 kocht. Caroline en haar man Floris van der Lande namen het in 1990 over en wonen er met hun vier kinderen.

Caroline en Floris van der Lande-Vogels
Landgoed De Hoevens in Alphen (NB)

Wim de Jong, buurman en beheerder van het Brabants Landschap

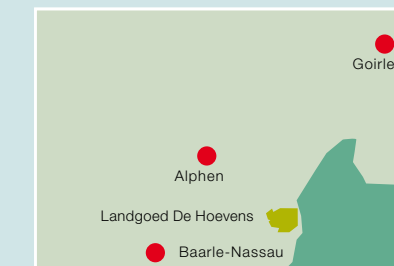
'Een van de mooiste plekjes is de Wouwer, een oude drinkkuil voor het vee annex brandkuil voor bluswater. Vanaf de bolle akker kijk je via het beekdal op de elf meter hoger gelegen Regte Heide. Dankzij de beuken en houtwallen waan je je hier in de Middeleeuwen.'

Zes kilometer houtwal is teruggebracht en nieuwe lanen zijn aangelegd. Negentig hectare landbouwgrond is omgevormd tot natuur. Graslanden langs het beekje de Oude Leij zijn afgegraven. Het aantal poelen is uitgebreid van één naar vijftientig (foto's: Federatie Particulier Grondbezit).

Het is een schilderij dat nooit af is

Floris van de Lande: 'Op de plek van een intensief akker- en veeteeltbedrijf creëren we geleidelijk een landgoed dat gericht is op natuur in de oorspronkelijke staat. Melkbedrijf en intensieve akkerbouw werden beëindigd.'

Landgoed De Hoevens ligt bij de Belgische grens en telt 190 hectare houtwallen, bos, lanen, oude akkers, natuurgrasland, heide, poelen en een beek.

Sinds 1994 biedt extensieve recreatie, in de vorm van een natuurkampeerterrein en zes blokhutten, het landgoed een nieuwe inkomstenbron. In 2005 volgde de verbouwing van een monumentale Vlaamse schuur tot vijfsterren groepsaccommodatie en vergaderruimte. We bieden op natuurbeleving gerichte activiteiten aan, zoals natuurfotografie, *coaching* met IJslandse paarden, diverse themawandelingen, kookworkshops met streekproducten, yoga in het jachthuis en een dag op pad met de schaapherder. Vaak helpen bezoekers een dagdeel mee met het landschapsonderhoud. Volgend jaar gaan we de oude Janshoeve duurzaam verbouwen tot tweede vergaderlocatie annex vakantiewoning. Nee, voor een pannenkoekenhuis of een golfbaan leent dit kleinschalige landschap zich niet,' zegt Floris van de Lande beslist.

Naast extensieve recreatie is natuurontwikkeling belangrijk geworden. 'Het beheer van dit landgoed is als het werken aan een schilderij dat nooit af is. De eerste resultaten zijn de terugkeer van Rode Lijstsoorten als moeraswolfsklauw en zonnedauw.' 'Met de Stichting Korensla herintroduceren we oude graanrassen en bijzondere akkeronkruiden. Daarmee bevorderen we agrobiodiversiteit. We telen de zeldzame Sint-Jansrogge, huttentut en zwarte haver. Verder helpen we met de

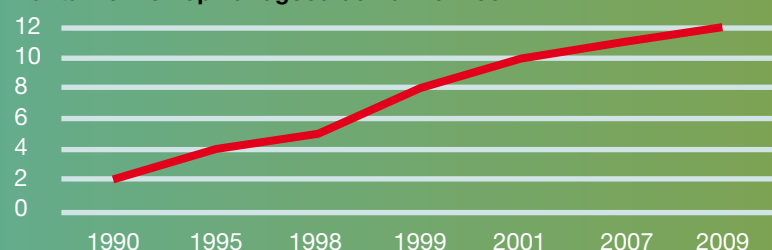
ontwikkeling van de fauna. Zo krijgt de herintroductie van de korhoen weer een kans.'

Samenwerking

Op De Hoevens komen veel lijnen samen. Met het Brabants Landschap werken we op het landgoed aan natuurbeheer en extensieve recreatie. Boeren snoeien houtwallen voor het hakhout. Biologische boeren laten hun jongvee op de natuurgraslanden grazen. Met vier aangrenzende landgoederen ontwikkelen we een gebiedsplan voor natuur, landschap, cultuurhistorie, rood voor groen en recreatie. Met het Louis Bolk instituut onderzoeken we of biologische gerst voor de productie van streekbier kan worden verbouwd. De Hoevens werkt sinds kort ook samen met de zorgsector: verstandelijk gehandicapten krijgen er dagbesteding op maat. Een kudde Kempische heideschape wordt ingezet voor natuurbegrazing. 'Zonder EHS-geld hadden we de huidige natuur- en landschapswaarden niet kunnen realiseren. Uit bedrijfseconomische overwegingen waren we dan een intensief akkerbouwbedrijf gebleven, inclusief de daarbij horende kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Met het EHS-geld hebben we de omschakeling kunnen maken en kunnen komen tot een duurzaam beheerd landgoed.'

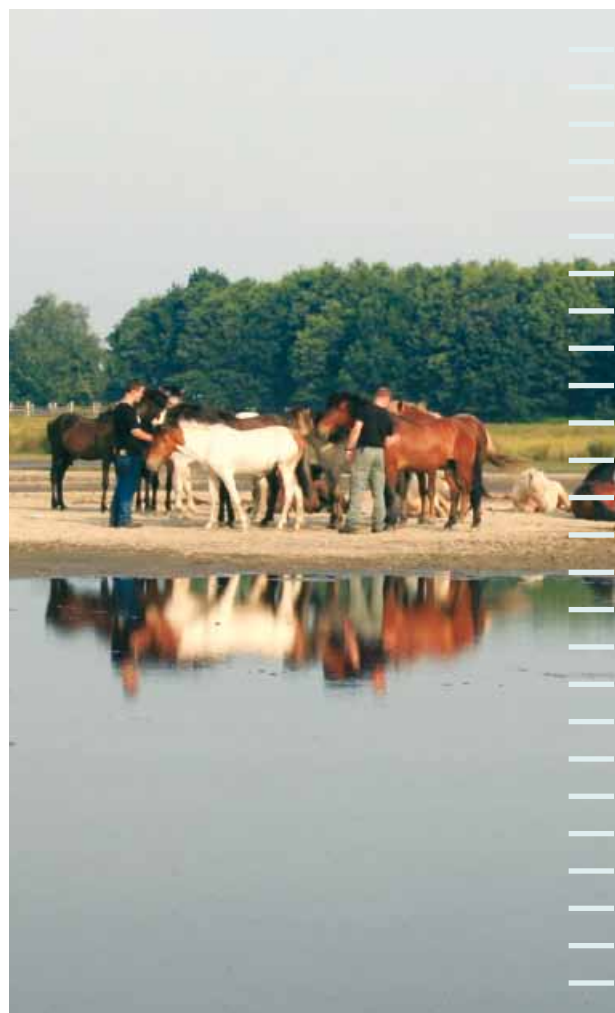
Aantal vennen op Landgoed de Pannenhoef

Op de Pannenhoef zijn vennen die in de eerste helft van de twintigste eeuw verdwenen, vanaf 1995 weer tot leven gewekt.

Hans Schep, districtsbeheerder 'West' van Brabants Landschap

'Geboren als boerenzoon kwam ik zo'n twintig jaar geleden op de Pannenhoef wonen. De woonkeuze was vooral bedoeld om bovenop het werk te kunnen zitten. Want het pad dat natuurontwikkelingsprojecten moeten doorlopen is lang en kronkelig. Maar als ze eenmaal zijn uitgevoerd is de voldoening groot.'

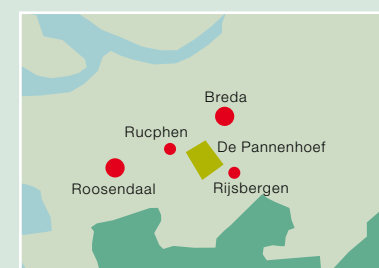
Links: Het in 2009 aangelegde Groot Geertven met opstijgende kieviten. De herstelde vennen op de Pannenhoef worden op zowel de voor- als najaarstrek aangedaan door steltlopers als kievit, tureluur, bos- en groenpootruiter. Rechts: Paarden vinden verkoeling in een 'nieuw' veengebied (foto linksboven: Harry Fiolet, overige foto's: Bart Pötzen).

Hier lag eens een West-Brabantse Peel

Van de veertiende tot de zeventiende eeuw werd in dit deel van Brabant de hele laag hoogveen – die overigens lang niet zo dik was als in de Peel – afgegraven. Voor de afvoer van turf naar Roosendaal, Leur en Breda werden turfvaarten gegraven, zoals, in 1620, de Turfvaart. Na het weggraven van het veen tot op de zandondergrond werd het gebied aan zijn lot overgelaten.

del2Landschappen

De Pannenhoef ligt tussen Rijsbergen en Rucphen. Aan de rand van het gebied liggen vier parkeerplaatsen. Hier staan ook informatiepanelen. Er zijn drie wandelroutes, een ruiterroute en bij het veengebied de Flesch ligt een vogelkijkhut.

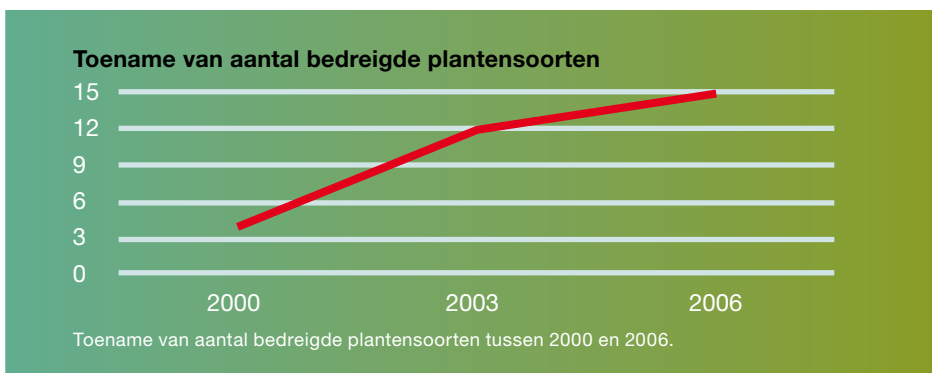
Op de Pannenhoef ontwikkelde zich moerasheide waar weinigen een bestaan wisten op te bouwen. Vanaf 1800 begon vanuit het centrum van het gebied de kleinschalige ontginning van heide tot cultuurgrond en bos. Van 1900 tot 1940 verhevigde de ontginningsintensiteit. In het kader van de werkverschaffing werden de laagste delen opgehoogd met zand van hoge koppen.

Toen Brabants Landschap dit landgoed in 1970 aankocht was er nog maar één ven over: het sterk verzuurde Padvindersven. Dit ven is herhaaldelijk 'bekalkt' om de zuurgraad te verlagen, hetgeen leidde tot herstel van de heikikkerpopulatie. De heiderestanten rond het ven worden al bijna dertig jaar stukje bij beetje geplagd; de droge heide machinaal, de natte handmatig. Bijzondere planten die hier positief op reageren zijn beenbreek, klokjesgentiaan, ronde en kleine zonnedauw.

Groots natuurherstel

Vanaf 1995 werden steeds meer cultuurgronden in het dal van de Bijloop en elders verworven en ontpacht en kon pas écht werk worden gemaakt van natuurherstel. Met name de restauratie van door ontginning 'verdwenen'

vennen nam een hoge vlucht die nog altijd voortduurt. Venrestauratie gebeurt zeer zorgvuldig, zowel tijdens de voorbereiding als in de uitvoeringsfase. Met piketten worden allereerst de contouren van het voormalige ven nauwkeurig uitgezet. Daarna verwijderen graafmachines in luttele weken het in de jaren dertig met kruiwagens aangevoerde zand tot op de oorspronkelijke venbodem, die, dankzij de 'primitieve' ontginning, destijds gelukkig niet is doorbroken. Zoveel mogelijk volgt men daarbij het oude reliëf. Met de afgegraven grond worden de oude drainagesloten gedempt en de oude zandkoppen, in de jaren dertig vergraven voor het dempen van de vennen, weer opgeworpen. De vennen raken vanzelf gevuld met regenwater en in de meeste gevallen ook met lokaal kwelwater van een uitstekende kwaliteit. Vervolgens is het wachten op het ontkiemen van plantenzaden die al vele tientallen jaren in de bodem liggen te wachten. De resultaten zijn tot dusver verbluffend en overtreffen de stoutste verwachtingen keer op keer.

Vanuit diverse verblijfsaccommodaties zoals hotels, huisjesparken, *bed & breakfast* en (mini-) campings in de omgeving wordt volop gefietst en genoten van de EHS.

Herman Rothoff uit Well werkt bij de aannemer die het graafwerk van het moeras heeft uitgevoerd
'Sinds 2003 ben ik door dit project verslingerd geraakt aan het kijken naar vogels. Mijn mooiste ontdekking is een groep van 73 kraanvogels die hier aan de grond kwam om in het moeras te overnachten.'

Moeras terug in Nationaal Park De Maasduinen

Eind jaren vijftig dreigde Landgoed de Hamert, gelegen op de oostoever van de Maas in Noord-Limburg, te worden ontgonnen. Na een spannende veiling kon Stichting het Limburgs Landschap dit gebied veilig stellen. Daarna is gewerkt aan een gestage uitbreiding, hetgeen resulteerde in de vorming van het 4.200 hectare grote Nationaal Park De Maasduinen.

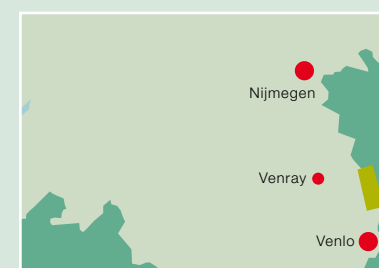

Heerenven van Stichting het Limburgs Landschap: mede dankzij het EHS-beleid is tussen 1999 en 2009 dit ruim honderd hectare grote moeras-/venengebied in Nationaal Park De Maasduinen hersteld. Het ligt op de oostoever van de Maas in Noord-Limburg. (foto's: Stichting het Limburgs Landschap).

Stichting
het Limburgs
Landschap

del2Landschappen

Op de oostoever van de Maas, langs de N271, ligt het pannenkoekenhuis 'Jachthut Op den Hamer'. Hier is parkeergelegenheid en starten diverse wandelroutes.

Als onderdeel van het Nationaal Park De Maasduinen vormde men tussen 1999 en 2009 ruim honderd hectare landbouwgrond bij de Hamert om tot moeras. De voedselrijke bouwvoor werd tot maximaal een halve meter afgevoerd en er zijn sloten gedempt. Daarmee is een flink deel van het Heerenven, het oorspronkelijke veenmoeras dat hier lag, in ere hersteld. Het moeras ligt ingeklemd tussen de meer dan vijftien meter hoge rivierstuifduinen van De Maasduinen en een oude rivierafzetting van zand en grind van een Rijnterras. Door de slechte afwatering vormde zich hier in de loop van duizenden jaren laagveen, berkenbroekbos en natte heide. Honderd jaar geleden werd het veen afgegraven en het gebied ontgonnen. Vanaf de jaren zestig, na een ruilverkaveling, werd het gebied verder ontwaterd en was zelfs akkerbouw mogelijk.

Geweldig uitzicht

Het herboren Heerenven werkt in voor- en najaar als een magneet op doortrekkende vogels. Vooral steltlopers, sterns en ganzen weten het gebied te waarderen. Ook worden er vrijwel jaarlijks pleisterende kraanvogels gemeld. De talrijke amfibieën vormen in de zomer een aantrekkelijke voedselbron voor onder meer kleine en grote zilverreiger en zwarte ooievaar.

Daarnaast is het gebied rijk aan insecten en kent een grote variatie aan libellen, sprinkhanen en dagvlinders. Om die reden wil er langs de rand van het moeras wel eens een paartje grauwe klauwier nestelen.

Het moeras wordt gevoed door regen- en grondwater. In de nazomer valt het gedeeltelijk droog. In en langs de rand van het water groeien tal van bijzondere planten, waaronder de sierlijke witte waterranonkel. Via watervogels zijn in het gebied ook zeldzame rivieroeverpioniers als slijkgroen en klein glaskroos beland.

Vanaf het hoger gelegen Rijnterras of De Maasduinen hebben wandelaars, ruiters en fietsers een fenomenaal uitzicht over het Heerenven. Vanwege de grote waarde voor de vogels is het moeras zelf niet toegankelijk. Wel loopt er een weg doorheen waarlangs een geschikt observatiepunt voor vogelaars ligt. Het Nationaal Park wordt jaarlijks bezocht door honderdduizenden bezoekers, waaronder veel Duitsers. Zodoende is het van groot belang voor de regionale economie.

Aandacht voor de knoflookpad

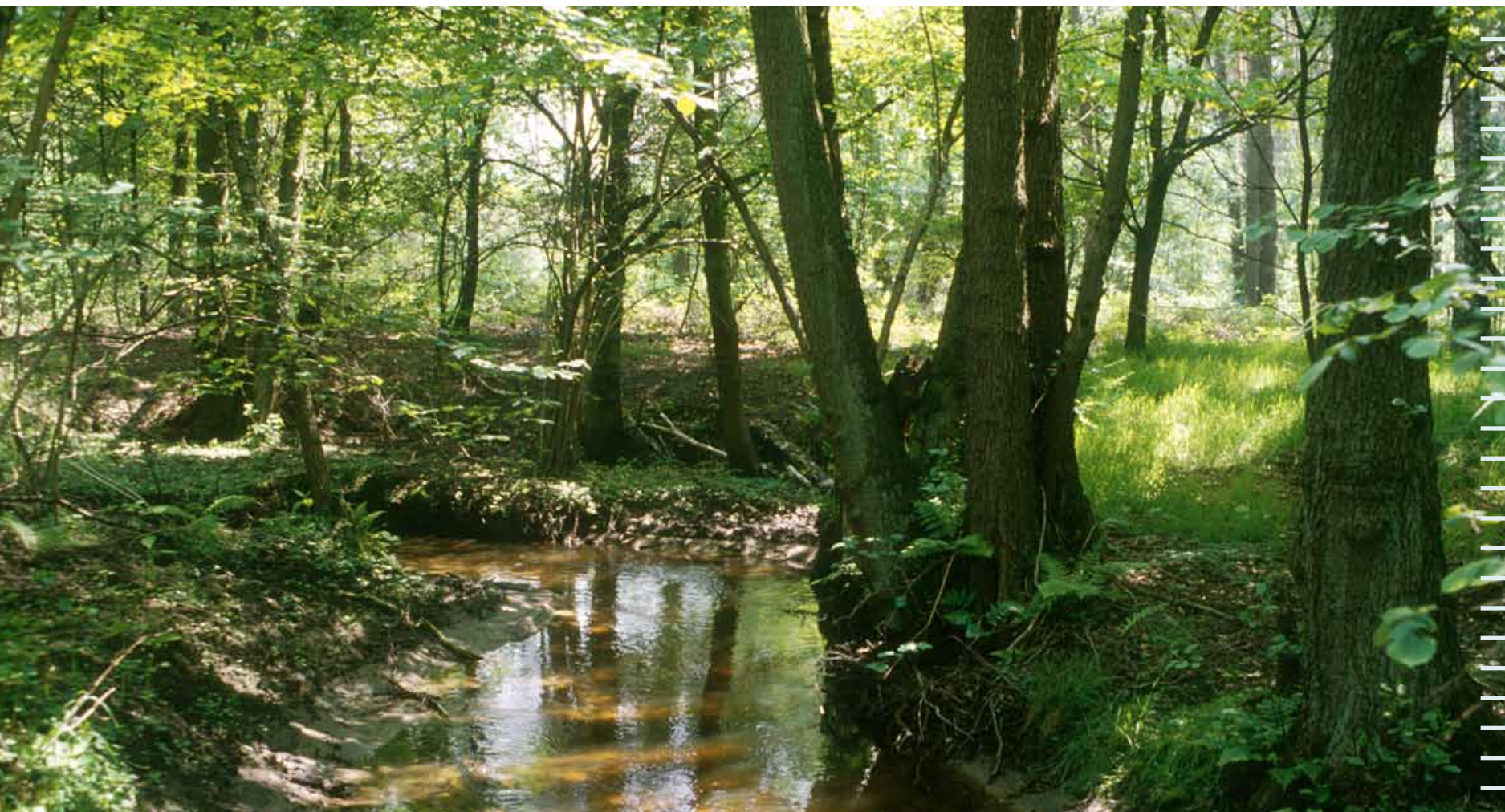
In de Meinweg komt tweederde van alle Nederlandse amfibieën en reptielen voor. Daarmee is het een van de topnatuurgebieden in ons land. Zelfs de sterk bedreigde knoflookpad is er nog te vinden. Maar door verdroging en verzuring heeft het beestje het moeilijk. Staatsbosbeheer doet er alles aan om het leefgebied voor de knoflookpad aantrekkelijker te maken.

Knoflookpad (foto: Ruben Smit).

Gedeputeerde Ger Driessen

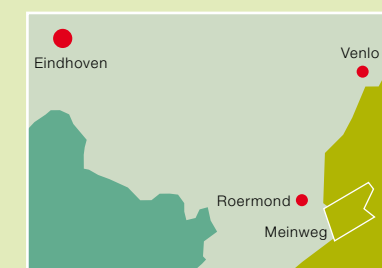
'De Meinweg is een uniek gebied in Limburg, met een grote verscheidenheid aan landschapstypen en natuurwaarden. Ik vind het belangrijk dat dit gebied wordt behouden en versterkt. Ook vanwege de uitwisseling van soorten als de bever en (straks) het edelhert. Ten behoeve van het verbinden van natuurgebieden gaan we samenwerken met onze Duitse burens in het Grenspark Maas-Swalm-Nette, waarvan de Meinweg deel uitmaakt.'

De Meinweg kent een breed scala aan landschapstypen, waaronder slingerende beken (foto: Staatsbosbeheer).

Grensoverschrijdende natuur

Nationaal Park Meinweg, gelegen ten oosten van Roermond, is misschien wel het belangrijkste natuurgebied van Nederland. Met zijn 1.600 hectare is het namelijk dé verbindende schakel tussen grote natuurgebieden in ons land en die in het westen van Duitsland.

De Meinweg, deel van een veel omvangrijk Nederlands-Duits natuurgebied.

Door de verbinding tussen de Meinweg en aangrenzende Duitse natuurterreinen ontstond het grensoverschrijdende natuurgebied Maas-Swalm-Nette: dertien-duizend hectare groen in een regio waar meer dan tien miljoen mensen wonen. Het is daarmee niet alleen heel belangrijk voor allerlei zeldzame planten en dieren, zoals de knoflookpad, maar ook voor recreanten en ondernemers.

Grensoverschrijdend genieten

De provincie Limburg zag al vroeg in dat de Meinweg een cruciale rol speelt bij de verbinding tussen de Nederlandse en Duitse natuurgebieden. In goed overleg met de landbouwsector heeft men uiteindelijk een robuuste gordel van groen gecreëerd. Op de lange termijn is daardoor een koppeling mogelijk tussen Oostvaardersplassen, Veluwe, Gelderse Poort, Ardennen en Eifel. Grote hoefdieren, zoals edelherten en wilde zwijnen, krijgen zodoende steeds meer mogelijkheden om van het ene naar het andere gebied te trekken. Ook minder 'zichtbare' dieren en planten profiteren hiervan.

De Meinweg bestaat uit heide, bos en beekdalen en staat als kerngebied in de EHS bekend om zijn amfibieën en reptielen. Zeldzame soorten als kamsalamander, adder, zandhagedis, heikikker en gladde slang komen er nog in gezonde populaties voor. Ook kun je er in het voorjaar de trillende zang van de nachtzwaluw horen. In 1994 werd het gebied onder meer voor deze soort aangewezen als Vogelrichtlijngebied.

Tom Bade onderzocht welke economische waarde de natuurlijke rijkdom heeft. Volgens Bade heeft het bedrijfsleven veel baat bij de aanwezigheid van natuur. Hij becijferde dat er circa 2.700 banen direct met het natuurgebied zijn verbonden. Bijvoorbeeld voor recreatieondernemers is de natuur, alleen al als 'decor', voor hun klanten onmisbaar.

Indien men rekening houdt met de belangen van beide kunnen natuur en recreatie prima samengaan. Wel zijn er, zoals Bade opmerkt, grenzen aan de draagkracht van de natuur. Duurzame economische ontwikkeling is en blijft mogelijk, maar de natuur moet dan wel de ruimte krijgen. De realisatie van de Europese EHS is daarbij van groot belang.

Colofon

Teksten

De 12 Landschappen: Christien Janson et al.
Federatie Particulier Grondbezit: Hans Kamerbeek
Natuurmonumenten: Robbert Hijdra (idee en inleidende hoofdstukken), Tom den Boer et al.
Staatsbosbeheer: Aaldrik Pot
English Editors: Kirsti Nordheim & Jaap Rodenburg

Samenstelling en redactie

Hank Bartelink, Jelka Both, Dorit Bouwman, Onno Groustra, Christien Janson, Tijs Kierkels,
Janneke van Montfoort, Jaap Rodenburg, Jan-Paul Rosenberg, Ron van Woudenberg

Eindredactie

Dorit Bouwman, Jan-Paul Rosenberg

Art direction, ontwerp en productie

Frissewind visuele_communicatie, Amsterdam

Fotografie

De foto's in dit boek zijn gemaakt en aangeleverd door verschillende fotografen en organisaties. Bij de inleidende hoofdstukken werd gefotografeerd door o.a. Alje Zandt, Ferry Siemensma, Martin van Lokven, Paul van Gaalen, Wim Kluyvers, Rene Koster, Martin Stevens. Foto's op pagina's 24/25, 46/47, 68/69 en 90/91: Don Wijns. Bij de overige foto's staat, indien bekend, de bron vermeld.

Drukwerk

Drukkerij Grafinoord b.v., Assendelft

'Publiek Geheim, het succes van de EHS' is een publicatie van Nationaal Groenfonds, Natuurmonumenten, De 12 Landschappen, Federatie Particulier Grondbezit en Staatsbosbeheer. Het boek is geïnspireerd op eerdere uitgaven van Publiek Geheim. Het concept van deze serie is ontwikkeld door Frissewind visuele_communicatie, Amsterdam.

De teksten uit deze uitgave mogen, met uitdrukkelijke bronvermelding, door derden worden gebruikt voor niet-commerciële doeleinden. De beelden uit deze uitgave mogen niet worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enigerlei wijze hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van genoemde partijen en/of overige rechthebbenden.

ISBN: 978-90-804417-6-7
Mei 2010

Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorg samengesteld. De samenstellers hebben getracht alle rechthebbenden van het beeldmateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat rechten niet zijn gehonoreerd, kunnen zij zich wenden tot Nationaal Groenfonds.

www.de12landschappen.nl
www.grondbezit.nl
www.nationaalgroenfonds.nl
www.natuurmonumenten.nl
www.staatsbosbeheer.nl

